

KATONA JÓZSEF SZÍNHÁZTERVE.

Katona kecskeméti ügyész korában résztvett szülővárosa akkori társadalmi életében is. Bár Bánk bán óta drámaírói nyomok nem maradtak utána; a színészet iránt mindig érdeklődött és a városba érkező társulatokat támogatta. Sőt egy ízben kísérletet is tett Kecskeméten állandó színház építtetésére. Erről szóló nevezetes beadványát, mely most került elő a városi levéltárból, szívesen közöljük:

„Szabados Ketskemét Várossa Nemes Tanátsához Katona József Fiscalis több vele egyetértők nevében is, folyamodik, a Mészárszéknek Játék színre való fordíthatásáért.

Nemes Tanács! Láttuk a Hijjánosságot máskor is, de érezni csak akkor tudjuk, mikor szükségét mutattya a bélépő Eset. Így vagyunk Ketskeméten a Játék színnel, melly ugyan nem valamely mindennapi Szükség, és csak azok előtt tűnik szembe, kik ahoz hajlandó Érzéssel viseltetnek: mind azon által meg kell esmérni azoknak is, kik a Játék szín eránt Viszszatetzéssel vannak, hogy egy kis meg nem fojtható Kedvetlenséget támaszt a Lélekben, mikor egy vagy más Játzó Társaság (vagy csak pusztá Bábantzoltató is) nálunk megjelen, és egy illy temérdek Város nem tud annak egy betsületes Fedelet mutatni, melly alá vonulhasson; sőt magunk is kénytelenek vagyunk olyan Zugokba betérni, a hová különben betekinteni se volna kedvünk, és a hol az öszvefojtottság végett egészségünket is kotzkáztattuk.

Ez a tekintetbeli Szükség, nem különben Városunk disze már szinte minden Embernek szájába adta, hogy a Piartzi Mészárszékét jó volna Játékszínre fordítani: most pedig, a midőn Városunkban egy közönségesen kedvelt Társaság vagyon, ez majd csak nem általjában való óhajttássa vált. Ugyan azért bátorzkodtam többeknek is egyetértésével ez eránt a Ns Tanács eleibe járulni. Soha jobb idő nem talál-tatik, és jobban magát kínáló alkalmatosság arra, hogy ezen tziel eléret-tessen, nintsen, nehezen is leszsz, mert:

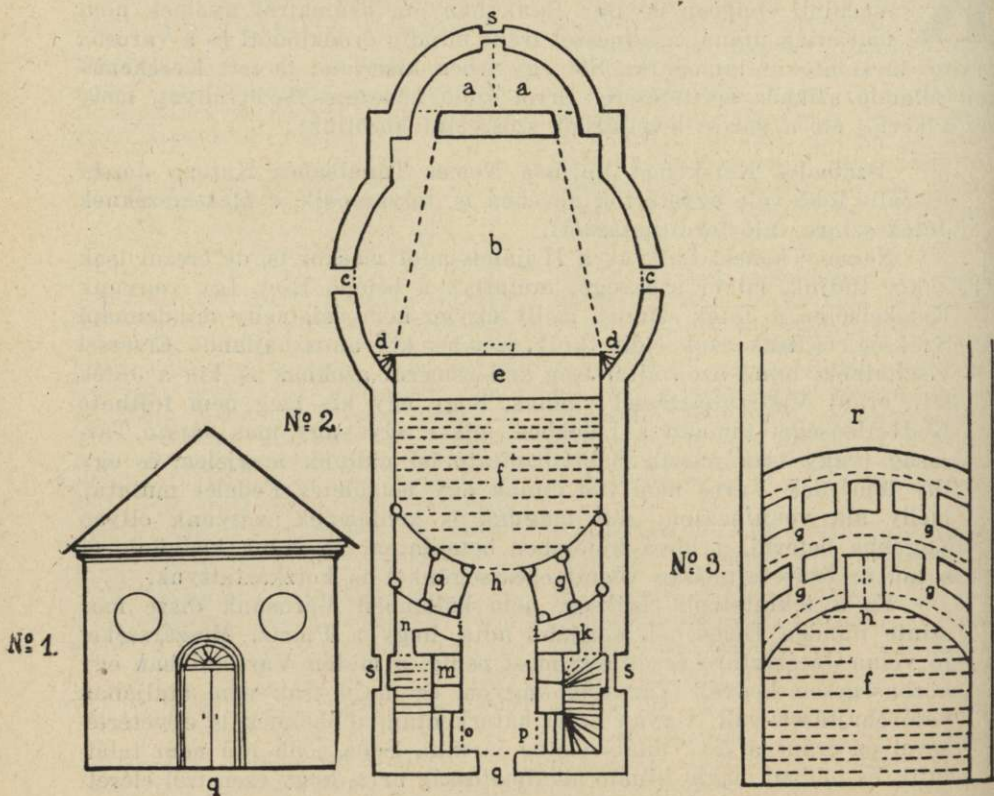
1° Többeknek óhajttása, és önkényes ajánlásokkal végbe is vihető Szándéka ez, mert:

2° Van most itten ez a már említett Társaság, a melly olly aján-lást tett, hogy ezen tzielra egész itten lételek alatt, két Játék Jövedel-mét holnaponként a Theatrom építésére által ad; melly valójában, ha most nem egyebet tennénk, hanem csak a Mészárszék közfalait ki-veretnénk, s nekik minden egyébbi munka nélkül általadnánk, kevés idő mulva jelessebb Summára fel hágna, hogy abból, és a már ígért Subscriptiokból (de lehet hogy a nélkül is) a Mészárszék minden egyéb Költség nélkül, ezen ide rekesztett Gondolatom $\%.$ szerént las-sanként felemelkedne.

3° Külömben is rég szándéka lévén a Ns Tanátsnak ezt a kelle-metlen Helyet a város közepéről eltenni, nem csak hogy ez a tziel el nem érettetik, de a Pusztítás kára nélkül egy még szép és piartzott

ékesítő Épületté válik; sőt ha az a Szándék, mellynél fogva az építendő Nagy Vendég fogadóban Theátrum is leend, valamikor beteljesedik, ezt külömbféle hasznokra fordítani lehet.

4° Az Idő pont is legalkalmatossabb mert a Szék árendások esztendeje végződött, és azok egyéb Helyekre, mint a régi Görög Tempom, a Czollner Ferentz elhagyatott Boltya, és egyebek, mellyeket a Ns Tanáts böltsebben tud, el rakattathatnak.

A mi veressel van írva, az Famunka.

A mi feketével van írva, az Falrakás.

N° 1° Az Épület homloka, a Fő-bejárással, és két Karikás mélységekkel, mellyeknek egyikében a Democritus, másikában a Heraclitus képe lenne kifaragva.

N° 2° A Játékszín feneke, vagy is az egész Épület fundamentoma.

N° 3° A Nézők Helyének belső tekintete, úgy, mintha azt az Ember a Játézők színeről nézné.

a) Az öltöző szoba, melly tsupán egy deszkafallal és ajtóval választatik ketté, az ablak mind az aszszonyoknak, mind a férjfiaknak szolgálván. b) A Játék szín. c) Ajtók a Játékszínre. d) Lejárás az orchestrumba. e) Az Orchestrum, vagy musika hely. f) A földszintvaló hely, Parterre. g) A különös Szobátskák, logis. h) Az ezek alatt való Ajtó a partérre. i) Bejárás az alsó Szobátskákba. k) A Kaszsa ajtótskája, a gráditsok alatt. l) A Kaszsa, a gráditsok alatt. m) Egy hasonló hely mint a Kaszsa, a hol valami gyümölcs vagy Frissítő áros megvonhattya magát, n) Az ide való ajtótska a Gráditsok alatt. o) Feljárás a felső Szobátskákba. p) Feljárás a Felső vagy utolsó helyre. q) A Fő Ajtó. r) A Felső vagy utolsó Hely. s) Ablakok.

Alázatosan könyörgök tehát a velem egyet értőkkel együtt, méltóztasson a Ns Tanács, mellyet én tulajdon példamból is mint a Szépnek és Jónak pártfogóját esmerek, ezen jó alkalmatosságot töllünk el nem zárni, és a fent irt tzelra a Mészárszéket resolválni, azt nyilatkoztatván ki, hogy az Épület, midőn a publicumnak minden költsége nélkül tökélletességre megy, teher nélkül a Publicum tulajdonává léssen; addig is a minden tekintetbeli gyanakodás elkerülése végett a beveendő pénzek Gondviselőjévé valakit kinevezni kérvén.

Tisztelettel maradok a Ns Tanácsnak alázatos szolgája

*Katona Jósé*f Fiscalis

a velem egyet értők nevében is."

A Katonával egyetértők neveit nem tudjuk. A közönségesen kedvelt és színházépítésre áldozni kész társaság Czelesztin színtársulata volt. A mézárszék épülete a város központjában, a Budai-nagy-utca (ma Arany János-utca) elején, a mai Népbank és Takarékpénztár épületek közt állt. Hossza egyenlő a nagytetplom szélességével, vagyis 25 méter, szélessége ennek egyharmada, vagyis $8\frac{1}{3}$ méter, gerincmagassága a szélességnek egyharmadával több, vagyis 11 méter volt.

Katona beadványához egy sajátkezüleg rajzolt és magyarázott tervrajzot is mellékel, amely tán a legrégebb hazánkban. E tervrajz mását is megtalálja itt olvasónk, a magyarázó szöveggel együtt.

A városi tanács 1826 július 10-én tárgyalta e beadványt. Elismeréssel szólt a szándékról, melynek megvalósítása „a város diszére és a Lakosság pallérozására fogamatossan“ szolgálna. De mivel a mézárszék már újra bérbe van adva, s a városszabályozási terv szerint az épület elbontandó: ezért új helyre nézve a választott közönség (képviselőtestület) véleményét kéri, Katonát pedig utasítja az adományozók és összegek jegyzékbe vételére.

A választott közönség augusztus 21-én tárgyalja az ügyet. A mézárszéket a tanács okai miatt nem ajánlja, hanem a Koplaló nevű városi kocsmát, „a midőn a Város Cassája boldogabb állapotba léssen“.

A városi tanács másnap újra foglalkozik az ügygel. Ekkor Katona a tanácsban kijelenti, hogy az adományozók és összegek jegyzékét addig be nem mutathatja, míg a színház helye kijelölve nincs, de különben is kérése és ajánlata csak a mézárszékre szólt. A tanács a Koplalóról szóló indítványt nem fogadja el, mert a városszabályozási terv szerint ez is elbontandó a piac nagyobbitása végett. Ezért „a' Játszó szin fundussának ki mutatása, és épittetése kedvezőbb időkre el halasztatik“. Erre nem is került sor, míg a mai színház 1896-ban föl nem épült.

A tervrajzot szemlélve, feltűnik korához illő szerény igényei mellett élszerúsége és modernsége (buffet). A színpad körszerű kiszélesítésének gondolata kétségtelenül Katona pesti Rondella- emlékeiből fakadt.

Hajnóczy Iván.

A GYÁVA.

A Múzeum-körúton, a régi Műegyetem előtt Bálintnak eszébe jutott, hogy nincsen cigarettája.

— Bocsásson meg, Mária, bemegyek ebbe a trafikba.

Az asszony türelmetlenkedett. Tekintete éppen ráesett a Műegyetem pontos órájára és látta, hogy öt perc múlva fél nyolc.

— Elkésünk, Bálint.

— Egy pillanat az egész. Nem bírom ki, hogy ne dohányozzam a felvonások között. Várjon meg... vagy menjen csak lassan előre... majd utolérem.

Es már be is nyitott a trafikba. Szerencsétlenségére négy vagy öt ember válogatott a szivarok között. Az egyik, egy majomképű, kopasz, vörös fickó, pincér volt, vagy mi, félmillióssal fizetett. Az idős trafikoshölgy alig tudta kiolvasni a visszajáró pénzt. Bálint kétszer is oda kiáltotta.

— Egy kis csomag Stambult kérek, de nagyon sietek.

A trafikoshölgy bocsánatkérőleg nézett rá:

— Rögtön uram, egy kis türelmet.

Aki a félmillióst adta, egy pincérforma ember, mérgesen szólt hátra:

— Majd csak sorjába...

— Tessék?

— Majd, ha rákerül a sor.

Bálintnak felforrta a vére, de nagyot nyelt, nem szólt, mert irtózott a durva emberekkel való feleseléstől. Titokban azonban átkozta magát: Miért nem gondoskodom füstölnivalóról annak idején? És miért sajnálom a kocspénzt, ha egyszer egy hónapban Máriát elviszem a színházba! Most elkésünk, az első felvonást nem látjuk, az asszony ott künn az utcán türelmetlenkedik, engem itt hetyke pincérek taszigálnak és nem tudom, mitévő legyek. Egy pillanatig arra gondolt, hogy kiszalad a boltból, de megrestelkedett, hogy a pincér ki fogja nevetni. Várt, míg rákerül a sor, de magában a fogát csikorgatta.

A pincér megkapta a pénzét, zsebredugta a dobozokat és ahogy megfordult, véletlenül, vagy talán szándékosan, Bálint jobblábára lépett. Bálint felszisszent. A pincér rámordult:

— Úgy kell. Minek tolakszik.

— Szemtelen! — fakadt ki Bálint és szerette volna egyetlen ütéssel agyonlapítani a majomképű legényt.

Az azonban már kívül volt az ajtón s Bálint boldogan fellélegzett, mert egy pillanat alatt átgondolta, hogy mi lett volna itt, ha a pincér meghallja a sértést. Ilyenkor mindig a kényesebb, finnyásabb, érzékenyebb ember marad alul. Mit is kezdett volna vele, ha az véletlenül visszasérti, vagy esetleg inzultálja is? Bálint érezte, hogy kissé gyáván mérlegeli az eshetőségeket, de hálát adott az Istennek, hogy botrány nem lett a dologból.

Megkapta a cigarettáját és szinte futva iramodott a felesége után.

Nagy tömeg hullámzott a Műegyetem előtt. A fel és alá sétáló emberek között egy ideig hiába fürkészte az asszony szilszkinbundás, magas alakját; nekiiramodott és minduntalan beléütközött a járókelőkbe, akik bosszús megjegyzésekkel feleltek Bálint lihegő párdon-jaira. Egyszer csak már a régi Nemzeti Színház cementpalánkja előtt felfedezte Máriát.

De abban a pillanatban, amikor meglátta, nyomban meg is szűnt a szíve dobogása. Mária magából kikelve, rémült tekintettel forgott maga körül és láthatólag őt kereste kétségbeesett izgatottsággal.

— Mária! — kiáltott a férfi.

— Bálint! — sikoltott az asszony és odaszaladt a karjai közé. — Bálint! Miért hagytál magamra?

Az asszony lihegett és ájultozott és egy nagyon elegáns, magas fiatalemberre mutatott, aki vérvörös arccal, bárgyú vigyorgással mentegetőzött:

— No kicsike, nincs baj. Nem kell úgy félni... Én csak jót akartam.

— Ki ez a gazember? — jajdult fel a férj.

— Megtámadott... jaj, miért hagytál magamra! — zokogott az asszony és odabújt az ura karja alá.

A járókelők gúnyosan mosolyogtak s néhány kifestett lány megállt. Egy szempillantás alatt csődület támadt körülöttük.

— Pimasz! — ordított a férj és eléje állt a magas, lengyelbundás, monoklis ifjúnak.

Az zavartan, de erőltetett hetykeséggel felelte:

— Vagy úgy? Tévedtem? Bocsánat. Elnéztem.

Aztán a részeg emberek undorító bizalmaskodásával a férj elé lépett.

— Báró Haeckel... szervusz... ne vedd rossz néven... megesis, hehe...

Bálint vérbenforgó szemmel bámult el ezen az égbekiáltó arcátlan-ságon. A körülöttük összecsődült emberek nevettek. Egy pirosajkú néember elvisította magát.

— Jaj, milyen muris!

— Ez ugyan megjárta — dörmögött egy munkás. — Nem csoda, úgy ki van pingálva...

— Hej, de adja a szemérmest — rikkantott egy szutykos inasgyerek.

— No, még majd szépen kibékülnek — szólt le a bakról egy vörösorrú konfliskocsis.

Összevissza hangzottak ezek a szavak egyszerre és egymásbaolvadva általános röhögés és vihogás alatt. Mária sírt és könnyögött.

— Gyere, menjünk haza.

A két férfi egy pillanatig bambán nézett egymás szemébe. Mind a ketten érezték, hogy szerencsétlenségbe döntötték egymást és nem is tudják megoldani ezt a förtelmes helyzetet. Bálintnak eszébe jutott, hogy ha revolver volna nála, az volna az egyetlen megoldás: lepuffantani a merénylőt, mint a veszett ebet. Ez komoly, méltósággteljes és tragikus csattanója volna a jelenetnek s megérné, ha öt évig ülne is érte a börtönben, de így? Az utca röhög és botrányra szomjasan lesi a pofozkodást. Igen, ha ő egy csapásra ártalmatlanná tudná tenni a monoklist, az még megjárna valahogy. Ha megtudná kockáztatni, ha meg tudná torolni a bűnt, ha a tömeget tiszteletre tudná hangolni maga iránt, akkor neki is ugrana és torkon ragadná az aszfaltbetyárt, — de mi lesz, ha az védekezik és visszaüt?

Micsoda undok látványosság lesz, ha egymásba akaszzkodnak, ütik-verik, pofozzák egymást, ha a földön hemperegnek?

Mint a villámcsapás, úgy cikkázott át agyán ez a gyötrelmes lehetőség, amelyet nem részletezett, nem gondolt végig, hanem fantáziájának ösztönös és hirtelen kilobbanásában vakító fényességgel szeme elé villant. Megint azt érezte, amit ott benn a trafikos boltban, amikor a pincér kifordult az ajtón. Félt. Irtózott. visszaborzadt az aljas és kórikus helyzet-től. A botránytól. És nem is tudta hogyan, de a torkán hirtelen kibugygyant és hörögve kitajtékozott egy önkénytelen kiáltás:

— Rendőr!

Mindez egy pillanat alatt lezajlott, de erre a szóra a monoklis fel-emelte az öklét.

— Rendőrért jajgatsz? Gyáva kutya vagy! — üvöltötte és öklével Bálint szeme közé vágott.

Bálint megtántorodott és elterült a földön.

Másnap valamennyi ujság közölte a botrányt. Megindult a rendőri eljárás s kisült, hogy Bálint ellenfele báró Haeckel Arthur nyugalmazott lovassági tábornok fia, szolgálatonkízüli huszárkapitány, földbirtokos, aki egy hosszú pezsgős-ebéd után ittas állapotban félvilági nőnek nézte a múzeumi ór feltűnően csinos feleségét.

Bálint végigolvasta az összes ujságokat és szívdobogva állapította meg, hogy valamennyi kissé szánakozva, de érezhetőleg megbotráncozva akad fenn az ő lovagiatlan magatartásán. Rendőrért kiáltott! Hogy is történhetett ez? Neki magának kellett volna nyomban elégtételt venni. Hogy is jutott erre a gyáva s férfiatlan elhatározásra? Nem tudta megmagyarázni. Ez olyan önkénytelen életnyilvánulás volt, mintha a vízbefúló segítségért kiált. Minden vér az arcába szökött és arra gondolt, hogy ez már bizonyára Máriának is eszébe jutott.

Mária azonban csupa részvét volt és csupa szerelem.

— Én voltam a hibás — vigasztalta férjét. — Be kellett volna veled mennem a trafikba.

— Édes, drága kicsim, — sóhajtott Bálint elérzékenyedve.

— És nem is szabad nappal nagy toalettben, ezüstcipőben, szkunksz-prémes bundában gyalog mászkálni az utcán...

— Ennek is én vagyok az oka. Te kocsin akartál...

— Szegény Bálint, jaj, de sajnáltalak.

Nem tudták egymást megvigasztalni. Bálint arra gondolt, hogy Mária apja a Casino igazgatója: híres párbajhős, eszményképe a lovagias és rettenhetetlen magyar gavallériának: ő sohasem fogja neki megbocsájtani, hogy rendőrért kiáltott...

A szobaleány két urat jelentett.

Mária kiosont és beléptek báró Haeckel Ervin úr segédei.

Bálint gépiesen mondta meg két barátja nevét és barátságosan fogott kezét látogatóival.

Amikor magára maradt, szinte megrázta a szégyen és undorodás láza. Még ez is! Hogy a sértő fél provokálja őt, a becsületében és férji méltóságában megtámadott, rendőrért jajgató és arculvágott embert! Hogy még ebben is megelőzte a monoklis betyár.

Nem ért rá sokáig marcangolni magát, sötét arccal, majdnem kétségbeesve belépett hozzá az apósa.

— Mikor lesz a párbaj? — kérdezte barátságatlanul.

Bálint szó nélkül felkapta a telefont. Felhívta barátját, akit ellenfele megbízottjai előtt megnevezett és megkérte, hogy szóljon Horváth Elemérnek is.

— Kivel beszéltél? — kérdezte az öreg.

— Várady Gézával. Ő az egyik segéd.

— Jó. Én is beszélek vele. Természetesen előbb pisztoly, azután lovasági kardok, bandázs nélkül végkimerülésig.

— Igen.

— Hogy bánsz a karddal? Egyáltalán tudsz te vívni, Bálint? — kérdezte komoran, kissé sértő gyanakvással az öreg Ivánffy.

Bálint arcát elöntötte a vér.

— Rég volt a kezemben kard... de...

Nem tudta tovább. Lesütötte szemét és a szája kínosan rángatózott.

— Akkor eredj és végy néhány leckét Lovassytól — dörmögte az öreg és szó nélkül kiment a szobából.

Bálint féláljultan hullott bele a dívány sarkába. Életében még sohasem volt vívókard az ő gyengé kezében...

Csak annak örült, hogy egyedül hagyták. Legalább egy kissé összehúzza magát és végiggondolhatja, hogy mi a teendője. Verekedni fog! Igen. Ez elkerülhetetlen. De mindenki észre fogja venni, hogy nem tud bánni a fegyverrel. És ez rettenetes. Ő tudja, hogy miért... Gyermekkorában egy kis mellhártyagyulladás volt, azóta a legkisebb gyötrődés kifulladásra és félholtra fárasztja. Ezért nem sportolt, ezért nem volt katona, ezért nem tudott kétemeletet járni egyfolytában, ezért nem táncolt soha életében... Talán ez volt az oka annak is, hogy a könyveket bújta, hogy tudós archeologus lett, hogy az Akadémia harminckétéves korában tagjai közé választotta... ejh... verje meg az Isten... egy csipet duhaj verekedő virtus, egy kis egészség, egy kis kardforgató tudás többet érne most minden akadémikus dicsőségnél, könyvsikernél és a Római Archeológiai Társaság minden elismerésénél.

Szinte megkönnyebbült és felderült, amikor eszébe jutott, hogy előbb pisztolyra megy a dolog és sebesülés esetén nem is kerül kardra a sor.

*

Délután a segédeivel tárgyalt. Várady Géza és Horváth Elemér gyermekkori barátai voltak; együtt végezték az egyetemet Pesten, együtt jártak be Olaszországot, Várady ügyvéd volt, Horváth miniszteri osztálytanácsos, két tisztalelkű derék úriember, Horváth szegről-végről atyafia is és mind a ketten úgy beszéltek a bárbarjáról, mint valami egyetlen szerencsés és áldott reparációról, amely aránylag kicsiny kényelmetlenséggel lemossa Bálintról a sajnálatos véletlen szennyét.

Bálint azonban nem tudta titkolni, hogy igazságtalannak és méltatlannak érzi ezt a megoldást.

— Mégis csak ostoba dolog — mondta erőltetett hanyagsággal, — hogy az embernek nekirent egy részeges pimasz, belegázol a felesége becsületébe, durva inzultust követ el rajta és mindenek tetejébe még esetleg le is puffanthatja, mint egy veszett kutyát.

— De gondold meg, mi volna, ha még csak ezt az elégtételt sem vehetné...

— Mit? — szakította félbe meggondolatlanul Bálint és csodálkozva nézett Elemér szemébe.

— Hogy fegyveres leckét adhass neki...

— És ha én sebesülök meg?

— Akkor is megmentetted a becsületedet.

Bálint elhallgatott. Megmentette az ő becsületét? Hogyan? Hát az ő becsületét kell menteni, ha egy másik ember követ el becstelenséget? Ezt nem értette meg, de megadta magát.

Horváth szelesen közbeszólt:

— Csak nem kiabálhatsz bíró vagy rendőrség után!

Bálint elpirult és gyanakodva nézett barátja szemébe. Vajjon szándékos maliciával emlékeztette őt arra, hogy egyszer már csakugyan rendőrért kiáltott? Istenem, hát már a saját segédei is?

Szerencsére megszólalt a másik.

— Hát tulajdonképen igazad van, Bálint. Haeckel segédeitől halljuk, hogy a báró is egész oda van a sajnálkozástól. Ő is belátja, hogy minden hiba az ő oldalán van s valósággal érzékenyedve beszélt arról, hogy nem tudsz olyan súlyos párbajfeltételeket szabni, amibe ő bűnbánóan bele nem megy, annyira resteli a dolgot.

— Szép tőle — nevetett keserűen Bálint —, talán még zsebkendővégről is lövöldözne velem.

És elborult az arca. A kis lányára gondolt, akinek holnap lesz az ötödik születése napja. És ki tudja, az ötödik születése napján nem lesz-e belőle apátlan kis árva?

Mintha csak kiült volna gyöngyöző homlokára ez a gondolat, Elemér halkan megszólalt és Bálint vállára tette a kezét.

— Bálint, van neked végrendeleted?

— Nincs — sóhajta amaz — gondolod?

— No, csak úgy eszembe jutott.

— Telefonáljak közjegyző után?

— Elég lesz, ha mi hárman megcsináljuk.

Bálint nyugodtnak és közönyösnek szeretett volna látszani, de a keze úgy remegett, hogy alig tudta írni a végrendeletet. S közben szüntelen, bár teljes lelki erejével küzdött ellene, az a gondolat gyötörte az agyát: egy pimasz nekiront az embernek, a szeme közé vág, meggyalázza az imádtott asszonyát és arra kényszeríti, hogy megírja a végrendeletét...

— No, ez is rendben van — szólt közönyösen Horváth és Mária után tudakozódott.

— Máriát sajnálom csak — suttogta Bálint elfehéredett, reszkető ajakkal. — Mária nagyon szenved.

E pillanatban belépett a szobába az asszony.

— Mikor verekednek? — kérdezte nyugodtan és leült a kanapé sarkába. — Adjanak, kérem egy jó cigarettát.

— Holnap — felelte zavartan Elemér.

— Hány óraker? — kérdezte az asszony és rágyújtott a cigarettára.

— Az még bizonytalan.

— Szegény Bálint... ennek is én vagyok az oka. Ideges vagy, Bálint? — fordult résztvevően az ura felé és egy bronzcsésze szélén leverte a szivarka hamuját. — Apa azt mondja, hogy a segédeidet nagyszerűen megválasztottad.

Aztán a két segédhez fordult:

— Az Istenért, vigyázzanak rá! Félek, hogy Bálint idegeskedni fog.

— Légy nyugodt — nyögte ki Bálint és rémülten nézte az asszony közönyös, majdnem derűs arcát.

Mária most elkomolyodott.

— Rettenetes volt... nem is tudom, hogy feledkezhetik meg annyira magáról egy kvietált huszárkapitány. Még szerencse, hogy egy golyóváltással le lehet mosni rólunk ezt a gyalázatot. Csak azt sajnálom, hogy nem vagyok férfi és nem vehetek elégtételt magam. Oh, Istenem, ha én...

A két segéd nevetett és bókolt:

— Kedves Mária, maga olyan mint egy kis amazon. Igazán Ivánffy-temperamentum...

Mária mosolygott és magukra hagyta az urakat. Bálint rémült arccal nézett a felesége után...

*

Éjfél felé Mária felkelt a székéről és megcsókolta Bálint homlokát.

— Menjen, feküdjön le. Holnap bizonyára korán fog felkelni.

Bálint egyedül maradt.

— És ha az az ostoba golyó a homlokomon talál? — kérdezte magát hirtelen hangosan s egész testét valami undorodó, émelygő, dühös felháborodás rázta meg. — Vagy ha belefűrődik az egyik szemembe és kifolyik a szemem? Mi? Hát ez nem történhetik meg? Nem lehetséges az, hogy megvakulok, vagy megsüketülök, vagy hogy az a gézengúz egész életemre nyomorékká lő? Mi? Nem történhetik meg? És ezek itt valamilyen oltóbá veszik a dolgot, mintha csak a fogorvoshoz küldenének, aki majd betömi a lyukas... a lyukas becsületemet!

Ezen az ötleten keserűn nevetett és rágyújtott egy cigarettára.

— És Mária, az én édes, gyönyörű, jóságos, szerelmes kis Máriám sem tudja magát velem azonosítani. Ez a legborzasztóbb.

Tenyérébe hajtotta a fejét.

— Egész egyedül maradtam — állapította meg keserves gyámoltalansággal. — Egyedül maradtam a fantáziámmal s nincs senkim, akinek meg merném vallani, hogy rettenetes előérzetem van. Mert hogy is lesz a dolog? Nos, ismerem magamat. Neuraszténiás vagyok és ha felizgulok, borzasztó szorongást érek a szívemben. Angina pectoris... ez már húszesztendőskoromban megállapították az orvosok és figyelmeztettek, hogy óvatosan kerüljek minden felindulást. A második szigorlatomnál oly erősen támadott meg ez az ideges szívgörcs, hogy elvesztettem az eszméletemet. No, szép dolog lesz, ha így járok holnap is. Pedig nem tehetek róla. Nem tudok parancsolni az idegrendszeremnek. Meghalok! Jó, de félek, hogy gyáván halok meg és ez kétségbeejtő. És undorító. Már becsutellen helyzet lesz az is: fogvacogva és szívgörcsök közt vergődni egy aljas aszfaltbetyár előtt, egyáltalán azt sem tudom, hogy képes leszek-e célozni és elsütni a revolveremet... a kezem mindenestre remegni fog és elájulok a ségyentől, hogy a segítők ezt látják és a legjobb esetben szánakoznak rajtam. Igen, meg fognak undorodni tőlem. Már most sem állok messze az emberek megvetésétől. Rendőrért kiabáltam, mint egy vénasszony, akinek erszényéből kilopták a pénzt. Az a gazfickó is azt mondta: gyáva, amikor az arcomba vágott. És a segítők is olyan furcsán néznek a sze-

membe... Borzasztó. Miért van nekem ilyen nyomorult, gyalázatos idegrendszerem? Vagy csakugyan gyáva vagyok, verje meg az Isten?

Felugrott és fel-alá járkált a szobában. Tekintete ráesett az íróasztalán lévő aranyrámás képre, amelyről felesége és kis leánya édes kis arca mosolygott feléje.

Egyszerre keserű kétségbeesés szorította el szívét.

— Hát lehetséges az, hogy ők sem éreznek velem? Mária bizonyos, hogy nem. Mária azt mondta: mily szerencse, hogy egy golyóváltással le lehet mosni a gyalázatunkat. Mária örül a párbajnak és Máriának eszébe sem jut, hogy az a pisztolygolyó... ah, itt van a rejtély kulcsa, megvan a gyávaság magyarázata! Máriának eszébe sem jut, hogy a dolog rosszul is végződhetik... Máriának nincs fantáziája... a gyávaság egyszerűen fantázia, pesszimista fantázia dolga és őt olyan égő, világító, pusztítóan pesszimista fantáziával verte meg az Isten... Bátorság? Nincs is bátor ember, csak képzelet nélkül való, ostoba, barom, aki vakon és süketen rohan a vesztébe... igen, ez nem jellem, vagy erő, vagy derékség dolga, ez nem virtus, csak idegdiszpozíció, vagy együgyű fantáziatlanság... érti, érti, csak az a baj, az az elviselhetetlen szerencsétlenség, hogy ő olyan árván, egyedül maradt a fantáziájával. Mennyivel könnyebb volna, milyen édes, nagy vigasztalás volna az, ha Mária meg tudná érteni az ő gyávaságát, ha Mária itt sírna az ő ölében, ha Mária... Mária, Mária, ez a nagy, nyugodt erő, ez a hősiesség ez már nagyon gyanús, ez már visszataszító, ez az embertelen póz már nem önuralom, hanem hideg közöny, hűtlenség vagy kiábrándulás. Mária, Mária, én jobb szeretném, ha bevallhatnám neked, hogy mennyire irtózom a vértől, a sebtől, a vakságtól, a halál borzalmaitól...

Újra leroskadt egy székbe.

— Egyáltalában az a legborzasztóbb, hogy ilyen egyedül maradtam — tért vissza megkínzott agyába újra ez a gondolat és csak azt sajnálta, hogy a kis lánya nem idősebb hét-nyolc esztendővel. Akkor mégis lenne valakije, akinek elpanaszkozhatnék és aki meg tudná érteni. Vagy, ha az édes anyja élne. Igen, ő volna az egyetlen, aki előtt nem szégyelné magát... mert a gyermeke — ki tudja —, nem ábrándulna-e ki belőle, ha gyávának látná? És eszébe jutott, hogy diákkorában Stanley afrikai utazó könyvében olvasott egy fiatal négerről, akit lopás miatt halálra ítélték. A néger — szóról-szóra emlékszik erre a mondatra — az akasztófa alatt feljajdult és messze, messze Birnámban meghalt édes anyja után kiáltozott.

Bálint bement a hálószobájába, hogy megnézze régen meghalt édes anyja képét.

— Neked jó, hogy nem érted meg ezt a szörnyű napot — szólította meg a gyengéd arcú, sovány, ősz, asszonyoságot, az ő drága, kicsi édesanyját. Hogy féltettél mindig a legkisebb szélfúvástól, a robogó szekerektől, szemveréstől, pajkos gyermekek csinyjeitől, rossz ember szándékától, tűztől víztől, hirtelen haláltól — jutott eszébe ez a négy utolsó istencsapása, amely benne volt a család tradíciós esti imájában.

Eszébe jutott, hogy most is imádkozni kéne. Hogy mentse meg az Isten rossz ember szándékától és hirtelen haláltól. De nem mert imádkozni. Félt, hogy az Isten is gyávának találja és borzadva érezte, hogy ezért a jó Isten előtt is szégyenli magát.

Mert már egész testében reszketett és nem volt egyéb vágya, csak, hogy megnézze az alvó kisleányát. A gyermekszobát balra egy kis folyosón keresztül lehetett megközelíteni. Kinyitotta a folyosó ajtaját, de aztán hirtelen visszatorpant. A kicsike a német nevelőnővel alszik és ő elijedt attól a gondolattól, hogy egy idegen nőhöz éjnek idején betegye a lábát.

— Még a gyereket sem láthatom nyomorúságos kinszenvedésben — gondolta égő elkeseredéssel —, Istenem, de egyedül vagyok.

Ekkor vette észre, hogy már hajnalodik. Szürkés-vörös volt az ég és az utcán nehéz társzekerek dübörögtek a vásárcsarnok felé.

— Nappal van... nagyon fáradt vagyok — Mária pedig jóízűen alszik — gondolta keserűen és vetkeződni kezdett. — Aludnom kell, ha holnap ember akarok lenni... legalább is le kéne feküdnöm.

Hallgatózni kezdett.

— Mintha valaki sírna itt ebben a házban, vagy csak hallucinálok? Az ajtóhoz lopózkodott, amely a felesége hálószobáját választotta el a magáétól.

— Csakugyan, mintha zokogna valaki.

Óvatosan megnyomta a kilincset. A zár kinyílt anélkül, hogy megcsikordult volna. Lassan kinyitotta az ajtót és a keskeny résen bevillant az égő villanylámpa sárga fénysugara.

— Mi ez? Mária elfelejtette eloltani?

Odadugta a fejét és bekandikált Mária szobájába. Az asszony nem felejtette el a villanyt lecsavarni. Ott térdelt az ágya előtt, egész felöltözve, imárukulcsolt kezeit tördelte és keservesen sírt. Pedig már bepiroslott az ablakon a hajnali derengés.

Bálint óvatosan visszahúzódott. Mária imádkozik és sír. Mária is fél és érte könnyörög. Most már érti. Mária is tudja, hogy itt halálról van szó. És tudják az ő barátai is, azért iratták meg vele a végrendeletét. Igen. Nekik is van fantáziájuk.

— Tehát én nem vagyok örült, nem vagyok gyáva, csak tisztán látom, hogy mi várákodik rám. Ők is látják. Nekik sem ment el a józan eszük, ők is félnek, félnek, csak el tudják rejteni az aggodalmukat... igen, a bátorság semmi más, csak az a képesség, hogy valaki el tudja titkolni a veszedelemtől való ösztönös, természetes, emberi irtózatát, a félelmet, az undort... igen, ezt hívják bátorságnak és halálmegvetésnek... ezt a titkolódzást, ezt a színlelést, ezt a hazugságot és Mária emberfeletti erővel titkolta előttem, hogy meg ne ingassa a lelke egyensúlyát.

Bálintnak eszébe jutott a végrendelete, amelyet az íróasztalon felejtett. Megindult, hogy bemenjen a dolgozószobába és fiókba zárja a rettetetes írást. Most vette észre, hogy tántorog és a feje szédül. Belekapaszkodott az ágya mellett lévő székbe, de azt feldöntötte. A szék nagy robajjal zuhant a parkettra és Bálint utána esett.

— Angina pectoris! — ez a szó jutott az eszébe, azután eszméletét veszítve végignyúlt a padlón.

*

A párbajt — Bálint rosszsulléte miatt, — egy nappal elhalasztották. Az öreg Ivánffy nem titkolta, hogy szégyenli ezt a fatális véletlent.

— Még azt hiszik, hogy a félelem tett beteggé, fiam. És ez módfelett kellemetlen nekünk.

Bálint nem védekezett. De szinte útálta és gyűlölte magát, hogy a kemény öregúrnak igazsága van. A félelem tette ilyen nyomorúttá.

Estefelé azonban felkelt és azt mondta, hogy a Dunaparton kicsit sétálni szeretne.

— Én is veled megyek! — rimázkodott Mária.

Bálint arra gondolt, hogy az asszony félti. Szégyenében indulatossá lett és gyengédtelenül visszautasította.

A Dunaparton élesen fúj a nyugati hideg szél. Bekanyarodott a kis belvárosi utcákba és lehorgasztott fővel barangolt az öreg, omladozó, patinás házikók között, amelyek sorát itt-ott megszakította egy-egy izetlen, otromba, hivalkodó magas bérpalota. A Bástya-utcában arra gondolt, hogy a középkorban itt húzódott végig a régi Pestet körülfutó sánc. Erről írta legújabb munkáját, amelyet az Akadémia megkoszorúzott.

— Akadémia? Mi az? Középkor? Régi Pest?

Bálint keserűen elmosolyodott.

Az is volt valaha az ő életében?

Most csak utcai verekedés — gyáva, rendőrért kiabálsz? — segédek, pisztoly, utána lovassági kardok — félelem, virrasztás, angina pectoris... most csak ilyesmi... és holnap talán vér... halálos seb, hörgés, a kard hegye belefúródik a szemüregbe... a golyó behatol a vesék közé... felolvassák a végrendeletet... Mária, kis lányom, édes kis öt éves csöppségem, de szép születésnapot rendezett néked az Úristen!

— Undorító ez az én életem — nyögte magában keserves sóhajjal. — Egyáltalában nem értem, hogy miért nem hagynak békén engem, aki nem akarok semmit, nem bántok senkit, aki szeretnék elbujni a könyveim közé, aki szeretném felásni Mátyás király palotájának maradványait... Engem, aki fáradt vagyok és beteg és semmi igényem, senkinek sem állok az útjában, aki csak a családomat szeretem, aki olyan örülten szerelmes vagyok a feleségembe, aki soha nem kértem senkitől semmit, aki csak dolgozom és úgy szeretném, jaj de szeretném, ó mily kimondhatatlanul szeretném szépen felnevelni a kis gyermekeimet. No igen, a kicsikét, az ötévest és a kis öccsét, akire még számítottam, mert egy fiút is szerettünk volna, bizony Isten, ez volt minden vágyunk, az enyém is, Máriáé is... ez volt... igen, most már csak volt... ó én szerelmes Istenem!

Hogyan, hát oly biztos, hogy nem lesz?

Miért?

Hát el kell pusztulnom, mint egy rühes macskának? Letaglózna, mint egy kivénhedt ökröt? Hát lehetséges ez? Bizony lehetséges. Semmi sem kell hozzá, csak egy kis balszerencse... ostoba véletlen... ki tudja megállítani a kilőtt pisztolygolyót?

Kéregető koldus köszöntött rá az egyik utcasarkon.

— Vak embernek egy kis alamizsnát.

Bálint megborzadt.

— Milyen fatális omen, pfuj, még ez kellett nekem!

Pénzt adott a kéregetőnek.

— Hol érte a baj? — kérdezte tőle szívdobogva. — Háborúban volt?

— Nem uram. Részeg legények lövöldöztek és egy golyó a szemembe szaladt.

Bálint rémülten menekült a koldus közeléből.

Részegség... Egy golyó a szemébe szaladt... ezt nem lehet kibírni, a sorsnak ezt az embertelenül világos ujjmutatását.

Hazarohant és átkozta magát, hogy tegnap beteg volt s ezáltal eltolódott az istenítélet órája. Most már túl volna az egész undok komédián. Ez is a végzet kegyetlen gúnyolódása az ő gyávaságával.

Otthon bezárkózott, azt mondta, hogy iratait, jegyzeteit és félig kész munkáit rendezgeti. Voltaképen azonban azért, hogy senki se lássa borzalmas tusakodását önmagával és rémképeivel. Most már enni sem tudott és egészen elgyöngült. Kilenc óraker lefeküdt és kimerült testét kínos, álmokkal izgatott bágyadtság szegezte ágyához. Reggel hét óraker alig tudták felébreszteni a párbajsegédei. Akkor hirtelen felöltözködött és köszönés nélkül futott el hazulról.

*

Útközben Bálint nyugodtnak és elszántnak látszott, bár szótlanul és sápadtan ült a kocsijában. Annál többet beszélt Horváth Elemér:

— Remélem: két lyuk a levegőben, aztán egy kis vágás a csuklón. A harcképtelenséget bízd ránk cimborá!

Várady nevetett.

— A báró segédei is szeretetreméltó, kedves úri fiúk. S tulajdonképen már Haeckelre sem tudok haragudni. Segédei mondják, hogy haját tépi dühében a történetek miatt. Azt mondja: tíz évet adna az életéből, ha nem követte volna el azt az otrombaságot. Azt mondja, legjobb szeretett volna alázatosan bocsánatot kérni tőled és Máriától. El is hiszem neki. No egy óra mulva már túl vagyunk az egész komédián.

Bálint csak annyit hallott az egészből, hogy Haeckel legjobban szeretne bocsánatot kérni.

A kaszárnya udvarán már várták őket Haeckel segédei. A báró idegesen szivarozott és zavartan köszönt.

Öt perc, amikor már felállították a két ellenfelet. Bálint kezében reszketett a pisztoly és arcára kiült a félelem szörnyű, groteszk maszkja. Pedig nem a párbajtól, nem is a sebesüléstől s nem a haláltól félt, hanem attól, hogy az angina pectoris ismét jelentkezik. Nem félt most már semmitől, csak attól, hogy ez a hat-hét úr, a báró, a segédek, az orvosok gyávanak fogják tartani.

És egyszerre felbukkant előtte a majomképű vörös pincér arca, aki a trafikban a lábára lépett. Azt sem merte arcul ütni s akkor is örült, hogy ép bőrrel menekült a botrány s a tettlegesség elől. Ó, ha azt tudnák ezek a nyugodt, mosolygó, vérengző tigrisek.

Különben semmi baj! Pisztoly? Kard? Sebesülés? Halál? Ez mind gyerekjáték, móka, a fene törődik vele. Baj csak egy van a világon: az, hogy őt most rögtön szíven ragadja az angina pectoris és nyomban végigvágódik a földön. Ennek pedig nem szabad megtörténnie. Nem. Inkább ezer halál, minthogy az életben még egyszer gyávanak mutatkozzék emberfia előtt.

A vezetősegéd megtette a konvencionális békeajánlatot. Bálint furcsa szorongást érzett a mellében. Szívéből mintha felbuggyant volna egy csomó vér és a torkába szaladna forró, fullasztó, lélegzetelállító bugyborékolással. Mi ez? Angina pectoris? Hej, a mindenségít!

A segéd halkan és unottan mormolta a békítő formulát. Bálint hom-

lokára kiült a veríték és hirtelen eszébe jutott, hogy ellenfele tíz évet adna életéből... hogy legjobban szeretne bocsánatot kérni tőle és Máriától... Bálint hirtelen a báróra nézett s a magas, monoklis fiatal szőke legény gyerekes arcáról leolvasta, hogy csakugyan... úgy van... ez az ember szégyenli magát, a szeméből halk és őszinte bocsánatkérés rimáncodik elő, hogy a báró tisztelettel és bizalommal néz rá, hogy a szája, mintha mondani akarna valamit... vagy beszél is talán?... ő nem merne megesküdni, hogy a báró nem mondott valamit, de ő oly izgatott, hogy nem érti az elhangzott szavakat... vagy tán a vezetőségéd szavai voltak?... Isten bizony, nem tudja ki ejtette ki a bocsánatkérő szót, de valaki itt megbocsájtásról és kibékülésről beszél, a bárónak olyan könyörgő tekintete van és őt mindjárt torkon ragadja és földhöz vágja az angina pectoris...

És ekkor olyan dolog történt, amiről Bálint nem tud számot adni, amire meghűlt a segédek vére, amire az orvosok kiejtették kezükből a szerzsámántáskájukat.

Bálint a vezetőségéd dikciója után meglódult, a báró felé futott, miközben elhajította pisztolyát és kezét kinyújtotta:

— Nos hát megbocsájtok — lihegte sápadtan és eszelősen nyújtotta kezét ki megdermedt ellenfele felé. — Belátom, megértem, elhiszem, — megbocsájtok, szervusz.

És éppen úgy nevetett, oly részeg, bamba, üres vigyorgással, mint ahogy ott a régi Nemzeti Színház cementpalánkja mellett Haeckel nevelt az inzultus után.

— Szervusz... nem veszem rossz néven... megesik, hehe...

Akár csak a báró, ott a palánk mellett, részegen, a köréjük tolongó, röhögő, vinnyogó csöcselék között...

A báró elképedve fogadta el a felé nyújtott kezét, a segédek rémült arccal lesték Bálint fakó, feldúlt arcát, az orvosok ösztönszerűleg ugrottak az egész testében reszkető, támolgó ember közelébe...

De nem történt semmi.

Bálint kezét fogott a báróval, felöltözött és lassan kitámolygott a lovardából.

Nem ment vele senki.

A lovarda kapujában az apósa várt rá.

Az öreg úr, ahogy megpillantotta, ragyogó mosollyal nyújtotta a kezét.

— Elláttad a baját? Brávó! Ezt szeretem.

De aztán hirtelen torkán akadt a szó.

— Mi az, miért lóg a fejed?... Hol vannak a barátaid, Bálint?...

Bálint, az Istenért, mi történt veled?

Bálint nem tudott apósa szeme közé nézni.

— Kibékültünk.

— Kik? — képedt el Ivánffy.

— Hát a báró, meg én!

— Megörültetek?

— Bocsánatot kért.

— A báró?

— Igen.

Az öreg úr szörnyűt káromkodott.

— Hát ilyen gyáva disznó is van még a világon? És te megbocsájtottál? Lehetetlen. Bálint, elment az eszed?

— El.

— Komolyan mondd ezt? És a segédeid? És az ő segédei? Teremtő Isten, hát ez is lehetséges!

Az öreg úr arca vérpiros dühben gyulladt ki és eltorzult a felháborodástól.

— Gyáva vagy te is... Gyáva, gyáva, gyáva!

És elrohant, mint aki egy pestises mellől menekül, mint aki egy hulla irtózatossá látványától akar szabadulni.

Bálint pedig azt se tudta merre vonszolja elkínzott, agyonfáradt testét.

*

Egyszerre csak azt vette észre, hogy a központi vásárcsarnok előtt ténfereg és nagy tömeg közepébe sodródik vele. Jobbról, balról megtaszítják, a lábára léptek, minduntalan beleütközött egy-egy emberbe, tolokocsiba, talyigába, a villamosok között Isten csudájával bukdácsolt keresztül, földöntött egy rakás gyümölcsöt, trágár szavak repültek feléje, majdnem elgázolta egy súlyos teherautó, végre meg kellett állnia, mert ember emberhátán zsúfolódott össze a Ferenc József-híd pesti oldalán.

Bambán bámult a levegőbe és fejében szüntelen zúgott-zakatolt az apósa kétségbeesett kitörése:

— Gyáva, gyáva, gyáva!

Elviselhetetlen fejfájás gyötörte és üres gyomra émelyegni kezdett. Szájában összefutott a savanyú nyál és kifolyt a vértelen, remegő ajkai között.

— Haza kellene mennem, persze, hogy haza— mondogatta magában. — Mária már bizonyára megtudta, mi történt... és a kicsike is várja a születésnap ajándékokat. De nem lehet hazamenni, nem lehet, nem szabad, nem tudok... gyáva, gyáva, gyáva... előbb ki kellene gondolni valamit, amivel Mária előtt igazolhatnám magamat.

Most már csak Máriára gondolt, nem volt előtte semmi más fontos ezen a világon. Csak Mária meg ne undorodjék tőle, csak Mária szeresse tovább, csak Mária maradjon meg neki... Mária és a kicsike... igen, csak a kicsike meg ne tudja soha, hogy mi történt ma az apukájával. Hogy az apja gyáva, gyáva, gyáva volt és kibékült az ellenfelével...

Eh, ezt nem lehet tovább! Történjék, aminek történnie kell... különben is most már minden mindegy... ő örökre búcsút mond a társadalomnak, nem ismer senkit, nem jár emberek közé. Hagyják őt nyugodtan dolgozni, elmegy vidékre, vagy Olaszországba... régi romok közé. Fehér, néma, hideg kövek földalatti birodalmába, kétezeréves sírok temetőjébe, igen, elmegy, szinte tán szerencse, hogy ez történt vele, legalább testestől lelkéstől az archeológiáé lesz... csak...

Csak!

Megdöbrent. A homlokához kapott. Rettenetesen fájtak és lüktettek ott a véredényei.

Elmegy... csak?

Csak Mária és a kicsike is elmenjen vele. Csak ez a két drága, imádott teremtés maradjon meg neki.

Csakhogy ez nem biztos. Egyáltalán nem biztos, hogy Mária követi-e őt, aki a rendőrért kiáltott, szívgörcsöt kapott a félelemtől és kibékült azzal az emberrel, aki pofonütötte. Nem. Egészen bizonyos, hogy Mária

is gyávanak fogja tartani... gyáva, gyáva, gyáva disznó... hát ilyen gyáva disznó is van még a világon?

Csak most vette észre, hogy körülötte a tömeg borzongó kíváncsisággal, rémülten és szívszorogva figyel valamit, ami ott fenn a magasban történik, fenn, valahol a hídoszlop tetején.

— Örült az, közveszélyes örült.

— Dehogy is! Részeg a gazember.

— Vagy valami artista. Fogadásból teszi.

— Maga is megbolondult, fiam. Hát akkor miért lövöldöz?

— Mi? Lövöldözés is?

— Fenét. Valami mozifelvétel lesz.

— Ne akadályozzák a közlekedést! Hé emberek! Oszolni, oszolni!

— De mozdulni sem lehet. Rendőr, rendőr!

Erre a szóra Bálint arca vérvörössé vált. Rendőrért kiabál valaki. Talán felismerték és őt gúnyolják, amiért rendőrért kiáltott? De a tömeg ügyet sem vetett rá, mindenki a magasba nézett.

— Négy golyót már kilőtt.

— Négyet? Öt volt az. Olvastam.

— Akkor még egy golyó van a revolverében.

Bálint feje zúgott, és ahogy fülébe hatoltak ezek az össze-vissza hangzó, kiabáló szavak, azt hitte álmodik. Most meg golyóról beszélnek, pisztoly-golyóról, amely elől ő oly gyávan megfutamodott. Egész testében reszketett, mukkanni sem mert s meg sem moccant a tömegben, amely csaknem agyonpréselte őt.

Mindenki kiabált, ijedezett, sikoltozott és tanácsokat adott a másiknak.

— Ha volna itt egy bátor, elszánt fickó, lehozná onnan a szegény elmebajost.

— De okos maga! Kinek ment el az esze, hogy lelővesse magát?

— Az a rendőrség dolga.

— Majd leszedik onnan a tűzoltók.

— Kár a fáradságért.

— Majd egy futóbolondért kockára tenném az életemet.

— Menjünk, még van egy golyó a revolverében.

— Nem én. Én meg akarom nézni, leugrik-e onnan.

— Majd bolond lesz.

— Hát hiszen bolond.

— Csak szimulál. Fogadásból teszi.

Most már Bálint is észrevette, hogy fönn a hídpillér tetején egy emberi alak gubbaszt és méregeti a távolságot a Duna tükreig. Szegény elmebajos lehet — gondolta —, aki ilyen nagy paradét csinált magának az öngyilkosságból. Istenem, milyen tragédia!

Lenn pedig a tömeg egyre nőtt, a közlekedés egészen megakadt, rendőrök hiába erőlködtek utat nyitni a villamosoknak, kocsik, autók, szeke-
rek, kézi talyigák, torlódtak egymás hegyire-hátára, zúgott, sikoltozott, visított, jajgatott és vihogott a nép. Egyszerre százan kiabáltak fel a magasba, hogy jöjjön le, ne jöjjön le, várjon, üljön csendesen, kapaszkodjék a pillérfő cifrázatába, mindjárt jönnek a tűzoltók, dobja revolverét a Dunába, vigyázzon... ejh, ki volna itt olyan bátor, elszánt fickó, aki fel merne menni hozzá a meredek hídláncon.

— Egy bátor ember keresfetik! — rikkant gúnyosan egy szurtós-képi zsákhordó legény.

Bálintnak megdobbant a szíve.

— Bátor ember kell! — ordította magából kikelve — hát itt vagyok én, én, én... itt vagyok, én nem vagyok gyáva... érti az úr?... én felmegyek érte és lehozom, ha addig élek is.

— Nini, itt van még egy bolond — röhögött a legény.

— Megyek... Engedjenek utat — üvöltötte Bálint.

— Ne engedjék. Ez is elmebajos.

— Utat!

— Már mér menne az úr? — kérdezte egy jóarcú, kövér, almás kofaasszony.

— Hadd menjen, ha olyan nagy benne a mersz.

— Butaság. Úgy sem ér föl hozzá. Ki az ördög tud felmászni ezen a meredek, síkos, keskeny láncon.

— Utat, utat! — üvöltötte Bálint.

Egy rendőr megfogta a karját.

— Uram, ne tréfáljon. Mindjárt jönnek a tűzoltók.

— De nem is érdemes. Az a bolond úgyis beugrik a vízbe.

— De előbb lelövi, aki hozzá közeledik.

— Van még egy golyó a revolverében.

— Kettő van még benne. Még csak négyet lőtt ki, én megolvastam.

— Nohát!

— Megyek! Megyek — ordította Bálint — én nem félek a revolver-golyótól.

— Hát ha nem fél menjen! — biztatta egy suhanc, aki előre kéjes borzongást érzett a rettenetes látványosság előérzetében.

— Ne menjen.

— Úgy sem éri el.

— Ha pedig eléri, akkor a bolond magával rántja a mélységbe.

— De mi értelme van ennek a bravurnak? — figyelmeztette Bálintot egy jól öltözött úr.

Bálint magából kikelve ordította vissza:

— Az az én dolgom. Ha ön gyáva, akkor fogja be a száját.

És már odafurakodott a hídpillér lábához és felugrott a láncre.

A tömeg borzasztó ordításban tört ki. Bálint macskaüggyességgel kúszott fölfelé.

— Szent Isten, lebukik!

— Micsoda örült vakmerőség!

— Vigyázzon, forduljon vissza, ne menjen tovább!

— Menjen, hozza le azt a szerencsétlen embert!

— Jaj, mindjárt lőni fog!

— Ne lőjjön! Gazember! Meg ne móccanjon! Feküdjék hasra, szentes Isten, jaj, jaj, itt emberhalál lesz... nézzék, már elfáradt, reszket, fogy az ereje, szédül...

A tömeg most már maga is olyan izgalomba esett, hogy egymást szidták, gyalázták, ijesztgették és rugdalták az eksztázisban lihegő véres látványosságtól torpadó, de valami szörnyűség után mégis szomjasan pedó emberek százai.

Bálint nem hallott és nem látott semmit, csak mászott feljebb és fel-

jebb a hídkábel síkos meredekjén és folyton azt ismételtette vérző, habzó, reszkető ajkával:

— Nem vagyok gyáva, nem félek a golyótól, ti vagytok ott lenni, ti vagytok a gyávák..., Gyáva, gyáva, gyáva csőcselék, én nem félek... Tudjátok... én most megmutatom nektek...

Ebben a pillanatban a tömeg ijedt, őrzöngő, borzalmas üvöltésben tört ki:

— Jaj, jaaaj, jaaaaj... hangzott fel egy egyetemes, dermesztő, égbe-kiáltó jajgatás... aztán eldördült egy lövés... Bálint megtántorodott, a szívéhez kapott, hátrabukott, egy pillanattig csüngött lefelé a láncon, aztán a teste félrefordult és... jaaaaj... kivágódott balra, a hídtet felé, aztán egyet karikázott még a levegőben és tompa zuhanással elterült a villamos sineken.

*

A mentők megállapították, hogy a zuhanás is halálos lett volna, de az örült revolvergolyója átjárta a szívét és már halott volt, amikor teste elterült a hídon. A halál oka: revolverlövés.

Bálintot nem a báró pisztolygolyója ölte meg. Nem. Revolvergolyóval ölette meg magát.

Surányi Miklós.

A GYERMEKSÉG PRÓFÉTASÁGA.

*Szörnyek barlangja lett a nagyvilág,
Isten képmásán csúfság púpja nőtt:
a gyűlölet — és bombát rejt a púp.
A nevetésünk farkas-nevetés:
tépő fogak vigyorganak mögötte.*

*Foszló hullákon sarjad a vetés,
foszló hullákat rejteget szívünk:
kigyóvetésként állnak álmaink...
Ránkfeketültek minden kinjaink,
mint elátkozott mesebeli erdő...*

*Se hinni, sem nevetni nem tudunk.
Te hinni tudsz. A lomha hegyeket
hited jármába szépen befogod
s úgy húzzák, mint a bamba bivalyok
arany játékszer-szekeredet, Gyermek!*

*Boldog vagy, mi csak bűnözni tudunk.
A nevetésed az Isten szívéen
valamikor mint almagaly virult...
Latrok barlangját verjed meg vele:
hátha tavaszt nyit az elbúsult erdőn.*

A nevetésed nemzetközi nyelv:
 a mindenféle fajta angyalok
 a nyelveden dicsérik az Urat.
 A nevetésed szívek közti hid.
 Gyermek, próféta, prédikálj minékünk!

Én láttalak a réten játszani,
 midőn goromba, martalóc Vihar
 jött... villám-sarkantyúja villogott...
 Te ránevettél: ő is nevetett
 s játékuul hagyta néked a szivárványt...

Én láttalak. A bálból jött haza
 fanyaron pubifrizurás anyád.
 Nevettél rá... a szive énekelt
 s féltett emléjét néked adta át,
 holott az udvarlóknak tartogatta.

Én láttalak hajótörött Család
 hullámszásában mint egy szigetet.
 Egymástól mérföldekre elvadult
 a férfi és nő... bölcsőd nevetett
 s a roncsokat hajóvá mágnesezte...

Én láttalak. Rohant a gyorsvonat:
 gögös csehek, üzött zsidók,
 bús magyarok préselten ültek ott.
 A levegőben szinte töröket
 hullattak a szemek a szűk kupéban.

Én láttalak. Álltál a közepén,
 mint rózsaszínű ópium-pipa,
 a nevetésed szétsugározott:
 szivott belőled cseh, zsidó, magyar
 s te rajtad át családdá melegedtek...

Gyermek, próféta, prédikálj nekünk!
 Anyánk csókjával bebalzsamozott
 szűz gyermekségünk szunnyadoz szivünk
 egy kis zugában förtelmek alatt...
 Gyermek, próféta, csókold ki belőlünk!

Kietlen testi, lelki nyomorok
 karavánja vonul a föld felett...
 Gyermek, tekints ki szemem ablakán,
 ne vess, ne vess a karaván felé
 s büvöld őket tavaszi hegedükké...

Mécs László.

VASKENYÉREN.

— Regény. —

(3)

Késő este érkezett meg Torockóra.

— Egyet gondoltunk — örvendezett apja. — Én reggel akartam hozzád indulni. Nagy dolgok történtek, hallottál róluk?

— Hallottam. Kolozsvárról jövök.

— Találkoztál Mátyásné asszonnyal? — elevenkedett az öreg.

— Találkoztam.

— S a főkapitánynéval? együtt utaztak el. A főkapitányné Gyaluba vitte Samuka úrfit. Nagy megbotránkozás... országos szégyen! Azt hiszem, mindent tudsz? — nézett alábbhagyva a Miklós arcába.

— Nem tudok mindent, sőt semmit sem tudok! — tört ki dacosan Miklós. — Érdekből, bosszúból beszélnek, nem hiszek nekik. Amit Judith mond, apám, amit Judith mond!...

— Hm, Judith? — mosolygott fájdalmasan az öreg. — Judith hát nem fog érdekből beszélni... Te ugyan sokra haladtál a bölcseségben. Sőhajtozott, révedezett egy darabig, majd sötét arccal kifordult a szobából. Más eredményt várt ettől a találkozástól: a sorsfordulatot!

Miklós reggel, álmatlan, gonosz éjszaka után, Tóbis bíróhoz sietett. Az utcán vidám, hálás tekintettel köszöntötték a munkába siető népek. Mi történt? Ezek — úgy látszik — nem pirulnak a Judith dolga miatt.

Tóbis bíró győzelmes, áradozó szóval fogadta:

— Minden jól halad, úgy-e? Mit szoltok a szabadságlevélhez?

Miklós zavartan nézett a bíróra:

— S a Judith dolga... az úrfival?

— Okos, bátor leány, meghiszem! Úgy túljárni a nagyurak eszén...

— No, az emberek nem úgy ítélik meg. Rosszakat mondanak Judithról.

— Az emberek? Csak az urak, fiam, — a familia! A mi ellenségeink.

A várost kérdezd meg! Judith a mi hősünk, a mi szentünk... Az urak, persze, becsstelenül rágalmaznak... nem törődünk velük.

— Pedig törödnünk kell, bátyámuram. Judithnak nemcsak a becsülete, de az élete is kockán forog. Paráznaság vagy boszorkányság... ez a vád ellene... Rövid időn belül a vármegye tömlőcébe fogják hurcolni.

— Boszorkányság? — sápadt el a bíró. — Azt akárkire ráfoghathják...

— Tehát törödni kell és gyorsan cselekedni!

A bírót elnémította az ijedelem. Hosszú idő telt, amíg élet gyúlt az arcában.

— Ki fogjuk ragadni Judithot a kezükből! — mondta elszántan. — Ráküldöm a legényeket a várra... még ma éjszaka... mit szólsz?

Miklós habozás nélkül kapott a dolgon. Judith szemébe nézni, magyarázatát hallani! Megállapodtak, hogy a bíró estére gyűlésbe hívja a tanácsot, megbeszélik a Judith szabadulását. Ha nem megy csöndben, menni fog erőszakkal. A bányászok halálra készek, ha Judithról van szó.

Miklós beszélgetés után nem sietett haza. Nem szívesen találkozott apjával. A támadás gondolata vacogtató izgalommal töltötte el lelkét.

Vincy nótárius háza előtt megállott: ne köszönjön-e be hozzája? A pörről, a dézsma megtagadásáról kérdezősködnék... de hátha a szentgyörgyi esetről is fog mondani valamit?

Bekopogtatott. A nótárius az ablaknál ült, nagy tölgyfaasztal mellett. Borzas, őszes haja homlokába csapzott, szemében az elgyötörtség fénye, szája végén sötét ráncok. Zavartan emelkedett föl, amint Miklós belépett. Szeme megélenkült, arcának ráncai derüvel teltek meg, mint délidőn a mély völgyek. A Kone Benedek fia! Világotjárt, tanult ember az ő hajlékában...

Nagy tisztelettel tessékelte asztalához.

Miklós az árkus fölé hajolt, amelyen még frissen fénylett a tinta.

— Mit ír bátyámuram?

Vincy boldogan mosolygott.

— Ez biz, öcsém, a legújabb komédiám: *A nyavalyák gyűlése*. Sietek vele, mert új tárgyam akadt megírásra. Szebb minden eddiginél. Erdélyi történet... azt hiszem, nagy triumphust fogok aratni vele.

— Ezek itten szintén theatrumi darabok? — tekintett Miklós a polcra.

Vincy ujjával belebarázdált borzas hajába s vidám hunyorgatások közt egyenkint rakta az asztalra a kéziratokat.

— Úgy van, komédiák, tragédiák..., mind az én műveim. *Az Ördögök históriája, Természet próbája, Trója históriája*. Hanem amit most forgatok fejemben! A Tóbis bíró leányának az esete: *Az úrfi szerelme és a jobbágyleány hamissága*... szépen hangzik, úgy-e?

— Hamisság? — rándult meg Miklós a helyén. — Miféle hamisságot követett el a bíró leánya?

— Igaz, ezt a kérdést föl lehet vetni — ült le a nótárius vitára készen.

— Nem hamisság, hanem önfeláldozás! Magam is szívesen tekinteném annak: a bíró leánya feláldozta magát városáért. Ez esetben a tragédia címe lenne: *Torockó Iphigeniája*. De a nemességnek bizonyosan nem tet-szenék az ilyen magyarázat. A leány gonosz fufangokkal csábította el az ártatlan ifjút... ez kell a nemességnek. Egyébiránt fontos dolog lesz számomra, hogy a történet hogyan fog kialakulni a világ száján.

A világ száján! — hasított Miklós szívébe. A világ szája utálatos nyállal fogja beszennyezni Judith szereplését.

Fulladozó érzéssel hagyta el a nótárius házát. Judith, ha megjelenék s lelkének tiszta, parancsoló fényével eloszlatná a szennyes fellegetket!

Hazafelé révedezett.

Házuk előtt kocsi állott, a Torockay Mátyás kocsija. A kocsis a bakon szundikált, a nők bizonyosan bent vannak apjánál. A viperanyelvű, kis, fekete asszony! Bemenjen-e, kiutasítsa-e házukból?

A kocsi mögül Anikó bukkant eléje. Miklós szíve megjohádzott. Ez a leány vigasztalást tudott mondani neki a legkínosabb órában...

Anikó szelíd mosolygással lépdelt Miklós elébe. Édes, viruló melegség áradt valójáról.

— Mintha csak megegyeztünk volna! — csendült meg hangja. — Fontos szavam van kegyelmeddel, Miklós.

Miklós a házra pillantott.

— A néném odabent van, — bölintott Anikó kis mosolygással. — Jöjjön, sétáljunk amarra fölfelé, hadd mondok el!

Miklós Anikó mellé állott, fölfelé indultak az úton. A leány arca olvadékony ragyogás volt, szája zengedező spinét. Üditően hullottak Miklós szívére a muzsikáló szavak.

— Sejti, hogy odabent kiről beszélgetnek?

— Judithról.

— Nohát, mi is Judithról fogunk beszélni. Ki fogjuk ragadni rossz-akarói hatalmából.

— Te, húgom? — csodálkozott Miklós.

— Miattam szenved, én tartozom vele.

— Hogy gondolod?

— Hallgassa meg tervemet! Pár hétig én leszek a szentgyörgyi vár ura, még holnap felköltözöm a várba. István bácsit a Székelyföldre küldte a gubernium, holmi katonai sérelmek megvizsgálására, gondolhatja, szívesen menekült most minél messzibbre szégyenében. Borbála néni Gyaluba vitte Samukát, ő is odamarad pár hétig. Így hát lesz alkalom... Judithot rövid napon kiszerezem a várból... akarja?

Miklós szíven hűvös fuvallat szaladt át. Erről a leányról mondják, hogy szereti őt?

— Nem látom módját, húgom... — szólalt meg rövid hallgatás után.

— Nagy bajba döntenéd magadat.

— Kettőnk titka lesz! — sugárzott föl a leány arca. — Kegyelmed nem fog elárulni. Holnaptól kezdve minden éjfél tájban figyelje meg a vár sarokablakát, két szál égő gyertya: szabadulás! Amint meglátja a jelt, siessen a vár kapujához, kibocsájtom Judithot. Örülni fog, úgy-e? — kérdezte elhalkult hangon. — Nos, megegyeztünk?

— Áldott, jó lélek vagy, Anikó. Legyen..., próbáljuk meg!

Visszaérkeztek a kocsihoz. Az öreg Konc és Mátyásné a kapuban búcsúzódtak. Tekintetük összelángolt, amint a fiatalok előreléptek a kocsi mögül.

Mátyásné könnyű labda módjára pattant föl a kocsi. Miklós gyöngéden fölsegítette Anikót... Egy ideig a távozók után bámult, aztán maga is visszaindult a piac felé. A bíróhoz sietett: nem szükséges gyűlésbe hívni a tanácsot, Judith más módon fog kiszabadulni a várból.

A bíró elérzékenyülve szorította meg Miklós kezét.

— Te dolgoz, Isten segítsen! De mi lesz vele a szabadulás után? El kell rejtteni a ragadozók elől, föl ne fálják Isten ártatlan bárányát. Hová, mit gondolsz?

Miklós magaradöbbsent. A kiszabadulás után? Erre egyáltalán nem gondolt, csak beszélni a leánnyal, felelősségre vonni: hogy szerezte meg az úrfítól a szabadságlevelet?

— Hová, csakugyan? — nézett zavarodottan a bíróra.

— Gondolom a Székelyföldre, Tordátfalvára. Egy atyámfia, Vernes Mihály, pap ottan, az ő oltalmára bízók. Rejtett fészék, maradjon ott a lelkem, amíg a vihar elmúlik. Te kíséred el és a néném, Gál Ferencné.

— Elkísérem, hogyne! — egyezett bele Miklós és a messziségbe tétovázott tekintete.

VII.

Másnap déltájt kis csapat vonult el Konc Miklósék ablaka alatt. Pávay és Zalányi szolgabíró uramék néhány fegyveres hajdú kíséretében.

Miklós utánuk tekintett. Tóbis bíró háza előtt megállottak, a bírót kihívták és néhány szót váltottak vele. A bíró visszatért házába, két hajdú kivont karddal kapuja elé állt.

A szolgabírák tovább mentek Szentgyörgy felé.

— Ilyen hamar? Miért a bírót is? — hült el Miklós a látott dolgokon.

A legelső sikátoron kisetett a mezőre, tanácsba vont néhány embert, akit elől talált. Csakhamar nyüzsögni kezdett a határ. Siető férfiak tűntek föl a bányákhoz és verőkhöz vezető ösvényeken.

A tordai út elhajlásánál gyűltek össze, sziklás, ciheres oldalon. Jókora csapat fiatal bányász, lándzsa, balta, vasvilla, csákány mellettük. Csöndben heverésztek a bokrok tövében. Miklós egy sziklaszál mögül kémlelte az utat.

Délestre telt, mikor a város felől feltűnt a menet. Elöl ifjabb Péter, néhány lovas várőr élén, ezek után fegyveres hajdúk közt szekéren Judith és Tóbis bíró. Hátul, távolacsán a szolgabírák kocsija.

Miklós magához intett néhány bányászt, rendelkezett nekik. Amint a hágós út aljához ért a brachium, Miklós jelt adott. Egyszerre rettenetes sivalkodás tört ki a ciheresben. Balták csattogtak a fákon, csákányok dübörögtek a sziklákon, kövek gurultak alá. A hegyek félelmesen verték vissza az üvöltözést. Ahány ló, mind megvadult, rémes kavarodás támadt a menetben. Pár katona vaktában elsütötte mordályát. Péter úr valahogyan erőt vett lován, visszafordult és vágára fogta a város felé. Lovas, gyalog, fejvesztetten utána. A hegyek kísérteties ekhói megelőzték, oldalt kapták, hátbariasztották a menekülőket.

A foglyok magukra maradtak. A bíró a lárma kezdetén leugrott és álltón fogta a lovakat, Judith a szekéren maradt.

Miklós kibontakozott a ciheresből és hozzájuk sietett.

— Bent az erdőben másik szekér vár Gál Ferencnével. Előkészíttem... menekülhetünk! — mondta a bírónak.

— Csak Judith fog menni. Én visszatérek a városba — felelt a bíró.

— De hiszen bátyámat is...

— Engem dézsma megtagadásáért fogtak el, azért pedig megfelelek... Menjetek csak! A consiliárius kereskedik rajtam, vele majd csak megbirkózom. Judith meneküljön, őt asszonyok üldözik.

Miklós a kaptatón fölfelé Gál Ferencnéhez vezette Judithot. Nem szólt a lányhoz, komor arccal segítette a szekérré. Lóra ült és megindult a keskeny szurdukon a szekér előtt. A tetőn megállította a szekeret, kezét nyújtotta Judithnak. Előre mentek a Székelykő tetejére, amely még napfényben fürdött. Alattuk a kisváros kéményeinek fől szálló füstje már homályba olvadt bele, Szentgyörgy fölött a vár óriási árnyékot vetett a falu felé.

— Judith, mit tettél? — kérdezte Miklós remegő hangon.

— Kötelességemet! — felelt a lány határozottan. — Véreimért, városomért...

— Nézz a szemembe! — rántotta meg Miklós a lány kezét indulatosan.

Judith hideg, nyílt szemmel nézett Miklórsra.

- Hogy jutottál az irathoz?
 — Az úrfival irattam le. Rávettem...
 — A becsületed árán?
 — Biztatgattam, megcsókoltam...
 — Megcsókoltad? — kiáltott föl Miklós nagy fájdalommal. Elfordította arcát, merőn alátekintett... teljes sötétség ereszkedett már a völgyre. Hideg borzongás özönlötte el szívét, ereje szakadását érezte.
 — Kár volt, Judith! — szólt elcsukló hangon. — A szerelmet ravasz eszközül használni... gonoszság volt. Szegény úrfi... én szánom őt.
 — Én meg a városomat szánom, — mondta a lány száraz, nyugodt hangon. Ó, ha összeroppant volna, ha zokogásra fakadt volna! De erős volt és meggyőződés hidegsége lehelt hangjából.
 Miklós nagyot sóhajtott.
 — Menjünk! — nyujtotta karját a leánynak s lesujtott, viaskodó arccal vezette vissza a szekérig.
 Intett, a szekér elindult. Halottas szekér, úgy érezte...

VIII.

A consiliariusnak pénz kellett. Kereskedőkompániákkal, örményekkel, görögökkel is szívesen traktált zárt ajtók mögött. Csurrant-csöppent, ám az igazi, bőven folyó forrás mégis csak a vasdézsmá lett volna. A forrás szájáról két követ elgurított már: a szabadságlevél ügye — Samuka árulása — a főkapitányt is, Mátyást is elnémította. A főkapitány nyakába ezenfelül súlyos terhet sózott: a guberniummal elküldette, hogy a császári katonák ellen hangzó panaszokat összeírja. A tér egyfelől hát megtisztult. De ott van még a mázsás szikla: Sárossy ítélőmester! A pör hosszas és bizonytalan, hamarabb kellene hozzáférkőzni a bányászok zacskóihoz.

Mohón kapott rajta, mikor Mátyásnéék a Judith vádolásával fölkeresték. Paráznaság, boszorkányság? Mindegy, csak egyszer szorítóba kerüljenek a bíró és a leánya. A bányászok semmi áldozatot sem fognak sajnálni, hogy megszabadítsák őket.

A brachium megtámadásáról zajos riadalommal hozott hírt a consiliariusnak ifjabb Péter. Harag helyett nagy öröme gerjedt Mihály úr. Ohó, hisz ez a reménység megtetéződése! Ezután a hallatlan bolondság után fognak csak bőven eresztetni az erszények.

S vajjon nem lehetne-e ebbe a botrányba a bányászok patrónusát, az ítélőmestert is belekeverni?

Fődolog: jó alapot vetni az eljárásnak. Jegyzőkönyvet fölvenni, ami kézbe adja a hurok szálait.

Volt a guberniumban egy Kira János nevű íródeák. A consiliarius még aznap megparancsolta ennek, hogy induljon Tordára Szaniszló Zsigmond alispánhoz. Az alispán írásban kapta meg a gubernium rendeletét: azonnal szálljon ki Torockóra s szigorúan vallassa meg a bányászokat. A jegyzőkönyv írására a gubernium a szépírású és fölötte értelmes, becsületes Kira Jánost küldi ki. A diák megérkezésekor az alispán tudott már a torockói megszaladásról. A két szolgabíró nagy zelussal mondta el neki az esetet.

— Teremtette, lesz ebből a dologból országos kacagás! — méltat-

lankodott az alispán. — A vármegye brachiuma megszaladt valami csin-talan pásztorok tréfájától. Szép ködmönt vettek magukra kigyelmetek, pirulhatnak, amíg kivetkőznek belőle...

A szolgabírák hervadt képpel pillogtak egymásra.

— A vizsgálat majd tisztázni fog minket! — reménykedett Pávay. — Ifjabb Torockay Péter ma hajnalban Kolozsvárra szaladt a consiliarius-hoz. A gubernium majd megvizsgálhatja.

— Micsoda? A gubernium? — csattant föl az alispán indulatosan. — Vármegye dolga ez, nem guberniumé! Miért engedték, hogy Torockay Péter odaszaladjon? Gyávák is, tudatlanok is, kegyelmetek! Elmehetnek a szép büzzel!...

Kira János fővárosi előkelőséggel köszöntött be az alispánhoz. Gubernator uram így, consiliarius uram amúgy... No csakhamar kicsiny ember lett deák uramból. Az alispán ideültette, odariasztotta, ugratta, küldözgette.

A vallatást azonban meg kellett tartani. A főtanukat, a szolgabírákat, még azon este kihallgatták. Ezek egy támadót sem láttak, csak a nagy üvöltést hallották. Pár lövés is esett, de azt a katonák tették. Csodálatos a nagy eszeveszettség, ami a várkatonákat megbódította. Ők sodorták vissza a többieket is. Tóbis bíró — vallották a szolgabírák — önként jelentkezett az eset után és késznek nyilatkozott a fogság föl-vételére. Mindezt jegyzőkönyvbe foglaltatta az alispán a szépírású Kira deákkal.

Jó hajnalban fölverte a deákat: föl kell használni a reggeli hűvösséget! Két nyergelt paripa prüszkölt a pitvar előtt.

— Nem kenyerem a lovaglás, nagyuram! — hőkölt vissza a deák.

— Harapjon csak bele! — mordult rája az alispán. — Idekünt a vármegyén nem kényeskedünk.

Kira deák valahogyan fölkapaszkodott, elindultak. Frissen ügetett előre az alispán, riadozó fogódzások közt követte a deák. Gonosz kedvében volt a vármegye ura. Átkozott parancsolgatások! Mi lesz a vármegyéből, ha már az ügyek elkezdését sem hagyják hatalmában? Ezek az újmódi főemberek! Pört nyerni törvény nélkül... persze! A szegénység kínjai... Nyakán megnehezedett urak, törzsén vérszívó császári had...

— Hej, tűz, magyar tűz... mikor csapsz az égre?

Torockón komájához, Konc Benedekhez szállott. Kira deákat Tóbis bíró után szalasztotta.

— No, komámuram, kancelláriát csinálunk a házból — tréfálkozott.

— Vallatunk a brachium megszalasztása ügyében.

— Nem tréfa ez az én számomra — sóhajtott Konc Benedek. — Szerencsétlen, mi lesz vele?

— Kiért fáj annyira a kegyelmed feje?

Az öreg kételkedve pillantott az alispánra.

— Miklósért. Ő rendezte a támadást. A bíró lányát akarta kimenteni.

Az alispán elhülve csapta össze kezét.

— Való ez?

— A leány apja súgta meg.

— Hol van az eszetlen?

— Elkísérte a leányt valahová. A bíró nem akarja elárulni.

— Rettenetes bolondság! — állt föl az alispán izalmában. — Nemességét, vagyonát vesztheti. Hogy tudjuk kimosdatni a szerencsétlent?

— Lehetséges volna?

Az alispán dohogva, ebadtázva keringett az asztal körül.

— A vallomásoktól függ, — állt meg az öreg előtt. — Egy baj van: a consiliarius ideküldte spiclijét, annak az eszén kell túljárnunk.

— A bányászok semmi áron sem vallanak Miklósrá. Úgy mondta a bíró.

— De a kolozsvári nagy ravasz! ... Ha sikerülne még nagyobb ravaszoknak lennünk.

Kira érkezett a bíróval. Az alispán nyájasan fogadta a bánatos apát. Intett Kirának, hogy készüljön íráshoz.

— Igaz-e, hogy kegyelmed a szaladás után jelentkezett a szolgabírónál, hogy kész fogságba követni őket? — kérdezte a protokullum felütése után.

— Jelentkeztem, igaz... de Péter úr elutasított.

— Azért jelentkezett, mert ártatlannak érzi magát?

— Semmi vétkemet sem tudom, alispán uram.

— Noshát, ki volt a zendülés szerzője?

— Engem már reggel házamba rekesztettek, nem láthattam...

— De a támadás alkalmával valakit mégis csak látott a vakmerők közül? Az eset színhelyén?

— Nem láttam én, csak a nagy üvöltözést hallottam.

— Ad protoculum! — intett az alispán a deáknak. — Az üvöltés szót húzza alá — tette hozzá kisvártatva és összeráncolt szemöldökkel bámult a bolthajtásra. — Üvöltés, üvöltés... No, majd meglátjuk. Egyelőre nagyon gyanus nekem ez a szó! — Még pár kérdést adott föl a bírónak, futó szóval érintette a leány eltűnését, aztán intett a deáknak. — Takarja össze írószereit, átmegyünk Szentgyörgyre: halljuk, mit szól a várórség? Tanult katonák azok, talán többet tudnak mondani. Isten áldja meg, komámuram, visszajövet majd betekintünk.

A várban összeszedték azokat a katonákat, akik a foglyok kíséretében résztvettek. Az alispán megmustrálta és sorba állította őket.

Első valló egy borisszaképű, idősebb várkatona.

— Jól felelj, vitéz barátom! — biztatta meg az alispán. — Számomra megfoghatatlan, hogy ti, próbált vitézek, miért szaladtatok meg olyan becstelenül? Szinte azt kell hinnem, hogy valami ördögös rontás esett rajtatok. Mivel magyarázod meg? Annyit tudunk már, hogy rettenetes üvöltözés folyt a ciheresben, de vajjon jótét, emberi hangon-e? Emlékezzél csak!

A vitéz bajusza rángatózni kezdett, szeme tágranyílt.

— Lelkemre, ha visszagondolok... — szólt megborzongva. — Tisztátalan hangok voltak...

— Milyen ott a hely állása?

— Jobbról a Székelykő barlangjai, balról az Ördögárok szakadécai.

— A legalkalmasabb boszorkánytanya! — hunyorított az alispán Kirára.

A deák letette a tollat és meredt szemmel nézett hol az alispánra, hol a katonára.

— Kimehetsz vitéz barátom, esetleg még szólítani fogunk — intett az alispán. Egy darabig ühümgetett, csóváltatta fejét, majd bizalmas hangon fordult Kirához. — Nem gondolja, hogy helyes nyomba léptünk?

— Mi volna? — tátott nagy száját a deák.

— Nézze csak! A leányt bűbájosság vádjával viszik a bíróság elé. S mi történik vele útközben? Láthatatlan hatalmak útját állják... a leány nyomtalanul eltűnik. Mire vélje az ember? Fejemet rá, hogy gonosz szövetségesei: a boszorkányok ragadták el a vármegye kezéből.

A kancellista foga hideglelősen verődött össze.

— Ebanyja... ilyen históriába keveredni...

— Bizony, magam sem szívesen foglalkozom vele. Hivatal... mit csináljunk? Különbén lássuk, hogy vallanak a többiek.

Rendre jöttek a vár katonái. Esküdöztek, erős okokkal bizonyították, hogy csupán a gonosz lélek műve lehetett a fejetlen bódulás. A deák reszkető kézzel rótta a vallomásokat.

— Köszönöm az ilyen kitüntetést! — szitkozódott közben, közben.

Végére értek a vallomásoknak, az alispán összefoglalta véleményét. Gonosz lelkek játsztak közre, minden arra mutat. A bányászokon nem lehet kereskedni.

— Most aztán még eggyel tartozunk — mondta az alispán. — Fölkeressük az eset színhelyét és leírjuk a jegyzőkönyvben.

— Ördög jár ott! — hőkölt meg Kira.

— Ördög bizonyosan, de nekünk is oda kell mennünk, ha Isten megsegít...

Visszatértek az öreg Kone Benedek házához. Nagyon víg kedvre pezsdült az alispán, Kirát is váltig biztatta.

— Igyeék deák uram, ne vesse meg a mi szerény járai csuprunkat. Kigyelmetek Kolozsváron alkalmasint kristályból isznak...

— Ha itt hálhatnánk... nézett a deák a hunyó nap felé.

— Ó, semmiesetre! — intett az alispán. — Holnap nagyon fontos dolgaim vannak, otthon kell lennem. Különbén consiliárius uram is nagyon várhatja az igazságot... Csak ezt a kis kancsót még... aztán indulunk.

A Bihar-hegység szomjas torkai közben szintén elfogyatták a reájuk ömlő sugárözönt. Homályosodni kezdett a szűk völgyekben. Az alispán elrendelte a lovakat, kiugrattak az útra s a tordai úton fölkapaszkodtak az élre, amely az Ördögárok mentén húzódott végig. A vármegye ura megszemlélte a hely állását s magyarázni kezdett a deáknak. Ott lent torpant meg a bráchium, innen jöhetett az üvöltözés. Egyszer csak hangja suttogóra változott.

— Nézze csak, öcsém, nézze csak! Amott fönt, a kisbarlang előtt... Bokrok azok vagy bakkecskék?

— Kecskék!... — kapta vissza fejét holtelevenül a deák.

— Miatyánk, egy Isten! — rebegte az alispán. — Leggyakrabban kecskekak képében...

Kira az alispán mellé fartaltatta a lovát és szent igéket mondogatott.

— Pszt, lassan utánam!... — intett az alispán.

A deák legszívesebben közbül ment volna, sajnos, csak ketten voltak. Lépésben ereszkedtek le az árok medre felé. A deák hol imát, hol átkot mondott. Az átok persze Kolozsvár felé szállt, egy magasrangú tisztviselő fejére. Lent a völgyben sem volt bátorságosabb. Titokzatos zúgá-

sok, huhogások verődtek a Kira füléhez. Behúnyta szemét, a ló majd csak eltalál a másik után. Egyszer nagyot ugrott a ló, Kira János kinyitotta szemét. Hát az alispán lova vágtatásba kezdett, az övé is utána. Ráhajolt a ló nyakára és Istennek ajánlotta lelkét. Borzalmas kórus harsogott körülötte, mintha valami veszett csorda zúgott, rőfögött, mekegett, csapkodott volna feje körül... Vágtattak időtlen időkön át...

Végre csendesedett, majd megállott a ló. A deák remegve emelte föl fejét. Az alispán állott mellette a sötétben.

— Él-e még öcsém? — kérdezte homlokát törölgetve.

— Magam sem tudom, — nyögött a deák.

— No, minket ugyancsak megüzenek Belzebúb fiai! — fújt nagyokat az alispán. — Szerencsére elmaradtak... most aztán szépcsendesen előre!.. Faluk következnek, csak nem fognak tovább üldözni.

Baj nélkül Tordára érkeztek. A kancellistát az alispán udvarán béreszek emelték le a lóról. Ágyba fektették, herbateával élesztgették. Hideg-lelős reszketegség esett rája...

Reggelre mégis föleszénkedett valamennyire. Az alispán szekeret rendelt alája.

— Bizony, látja, így élünk mi idekünt a végeken! — sopánkodott az alispán. — Hol gonosz emberekkel, hol gonosz lelkekkel... Most aztán magunk tanuskodhatunk, hogy e lányt gonosz lelkek ragadták el a vármegyétől. Mondja meg odabent a székülő uraknak!

— De hiszen, megmondom én! — vicsorgatta fogát Kira János, amint felült a szekérre.

Gyallay Domokos.

PAPINI CIKKE ASSISI SZENT FERENCRŐL

Ez év október 4-én lesz hétszáz éve, hogy az assisii Pietro Bernardone fia, kedves tartózkodási helyén, a Porziuncolán, örök életre hunyta le a földiek számára rég kihamvadt, megkínzott semeit. Hétszáz éve, hogy holttestét fáklyás, gyertyás, olajágas diadalmenetben vitték az assisii S. Giorgio-templomba ideiglenes nyughelyére, hol két évvel később már szenttéavatásának ünnepét ülték.

A gazdag assisii szövetkereskedő fia, kit domina Pica azalatt hozott világra, míg atyja 1182-ben Párizsban járt üzleti dolgai után, ugyanennek a S. Giorgio-templomnak az iskolájában tanulta meg az akkori műveltség elemeit. De nem vitte messzire a tudományban, mert alig serdült ifjúvá, apja beavatta a maga mesterségébe. Inkább a divatos lovagregények és trubadur-költészet fantázia- és érzésvilágából táplálkozik lelki élete, a kisváros aranyifjúságával pedig az amúgy is törekeny gyerekeMBER szórja egészségének és szeretetreméltó kedélyének kincseit. Álmai a lovagregények szárnyán túlszállnak apja kereskedésének pulpitusain. Siet fegyverbeállni a zsarnokoskodó arisztokraták ellen, kik Peruggia segítségét kérték a folyton erősödő néppárt legyőzésére, később Gualtiero di Brienne pápai seregéhez készül — s álmodik fényes kastélyról, fegyveres szolgákról. De első vállalkozását egyévi hadifogsággal fizette meg, a másodikról pedig, alig indul útnak, le kellett mondania, mert, úgy látszik, régebbi betegsége kiújult. Vígsgága megcsappan. Eddigi víg életéből, lovagbrándjaiból kijózanodik. Egy fényes bankett után tétován elmerül gondolataiba s gúnyolódó társai alig tudják az élet valóságára eszméltetni.

Leke mélyéről felhangzó új zenére kezd figyelni. Ennek dallamtöredékei ott éltek már benne, mikor egy koldus után szaladt, kit alamizsna nélkül küldött volt el; vagy amikor hadba készülvén, fényes lovagi felszerelését odaajándékozta egy szegény bajtársának. Magányos imák hosszú elmerülésében e jószívűsége az önmegtagadás vágyává erősödik. Meg csókolni egy bélpoklos rothadó kezét, titkon ruhát cserélni egy koldussal és Rómában a bazilika kapujában kéregetni: ezen az úton keresi most boldogságát.

Assisi mellett, S. Damiano elhanyagolt templomockájában kapta meg az első isteni útmutatást célkeresésében: „Menj, Ferenc, javítsd meg házat, mely — mint látod — dűledezik.“ S ő szószerint veszi, amit hallott. A szomszéd Folignoba lovagol, elad szövetet, eladja lovát is — és a pénz átadja az öreg papnak, akire a templom van bízva, hogy restauráltassa az épületet. Maga egy közeli barlangban rejtőzik el atyja haragja elől, mert ez pénztét visszaköveteli. Most építéshez való követ koldul Assisi piacán. Apja hiába zárja le otthon: megszökik. Hiába üzik, csúfolják, mint futóbolondot: csak vidám megalázkodásában segítik. Maga lát neki a kőművesmunkának; apját pedig az assisii püspök előtt megtagadja, visszaadva

neki nemesak pénzt, hanem a ruhát is, ami a testén van, mert ezentul egyedül azt az atyát ismeri, aki a mennyekben van. Így jegyzi el magát a szegénységgel.

Azután a környék más kis templomocskáit tatarozza, tisztítja meg. Később is — beszéli a legenda — sokszor seprével járt, hogy Isten házat gondozza; az áldozati ostya méltó készítésére és elhelyezésére meg nem győz eléggé figyelmeztetni.

De nemsokára másik kedves templomában, a Porziuncolában új világgosság gyúl ki Ferenc egyszerű lelkében. Tudatára ébred, hogy az „Isten háza“ nem egy templom, hanem szimbolikusan a keresztény egyházat jelenti, melyet a kor romlottsága veszélybe döntött — s hogy ennek megjavítására hívja őt az isteni szózat. Szegénységről, alázatról, szeretetről, békéről kezd prédikálni Assisi utcáin. S hogy szava a pártviszályokban, a pápaság és császárság nagy küzdelmében eldurvult kedélyekre milyen hatással volt, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy kezdenek gyűlni köréje a tanítványok. A jómódú assisii kereskedő, Bernardo Quintavalle; a jogtudós Pietro de' Catani; kissé utóbb a fiatal lovag, Angelo Tancredi követik példáját és durva kámzsájukban — mely egyedüli vagyonuk ezentul — indulnak a Porziuncola, majd a Rivo Torto szűk kunyhójából a lelkek meghódítására. Még nem alkotnak rendet: „Bűnbánó testvérek“, „Isten trubadurjai.“ Csakugyan, Ferenc testvér francia dalokat énekel Isten dicsőségére és úgy gyűjti maga köré a népet, akár a vándor trubadurok. Egyik kedves társát is régi lovagregény- emlékekkel a „kerek asztal lovagjá“-nak szereti nevezni.

Amint számuk tizenkettőre növekszik, Ferenc érzi, hogy munkásságának folytatásához az egyház hivatalos jóváhagyását kell kikérnie. 1210 nyarán a kis csapat elindul Rómába. Az ott tartózkodó Guido assisii püspök beajánlja őket Giovanni Colona bíborosnak, aki — bár kezdetben bizalmatlan, mert Észak-Olaszország tele van szakadár felekezetekkel — hamar átlátja, milyen fontos szerepe lehet ennek a rendnek, mely az evangélium tanítását akarja szószerint megvalósítani Krisztus követésében, az ellanyhult, megromlott hitélet felfrissítésében. A pápa jóvá is hagyja törekvéseiket, megadja az engedélyt, hogy prédikálhassanak és hogy Ferenc testvér követői tonzurát viselhessenek.

Szent Ferenc ezentul „Ordo fratrum minorum“-nak nevezi rendjét, s jelezni akarja e névvel, hogy tagjai mindenkinél kisebbek, mindenki szolgái. Híveinek a száma most már gyorsan növekszik. Kolostoruk ninesen, mert ők teljes szegénységet fogadtak; kezük munkájából vagy alamizsnából élnek s prédikálva járják be a falvakat és városokat. Szent Ferenc számára a legnagyobb földi öröm: a megaláztatás. Nagy, az egész emberiséget és természetet magáéhoz ölelő szeretet hatja át életét, melyről annyi kedves és meghatató jelenetet ismer legendája. A szeretetnek és belső meggyőződésnek ereje magávalragadóvá teszi az egyszerű, tudatlan Szent Ferenc szavát. Egyik életrajzírója — Joergsen — Assisi két elkeseredetten küzdő pártjának kibékülésében az ő prédikációinak hatását véli felfedezni, egy másik — Farducci — a gubboi farkas legendájában szimbolumot lát arra, hogyan szelídítette meg Ferenc testvér az ököljog durvaságát.

Hovatovább olyan népi vallásos mozgalommá szélesül az assisii „Isten szegénykéjé“-nek kezdeményezése, hogy Renan méltán mondhatta a

legnagyobbak, legjelentősebbnek a kereszténység megalapítása óta. Tábora úgy megnövekszik, hogy 1212-től pünkösöd és Sz. Mihály-nap idejére káptalanokat kell rendszeresítenie, hogy a testvérekkel az érintkezést megtarthassa.

De nem elégszik meg azzal, hogy Olaszországban terjeszti szóval és méginkább példájával az evangélium igéjét. Távol országokba küldi társait. Maga keletre, majd Spanyolországba indul a hitetlenek megtérítésére. E sikertelen vállalkozásánál azonban nagyobb szerencsével jár, mikor 1219-ben a kereszties-hadhoz siet s onnan bátran átvág a szultán táborába. Napokig fejtegeti a keresztény vallás igazságait a pogány fejedelem előtt, míg ez sértetlenül visszaküldi az ellenfél seregéhez. Azután Szent Ferenc bevándorolja Palesztinát: ha már nem tudja elnyerni a mártírság koronáját, ott a színhelyen akarja végigélni újra Krisztus kínszenvedésének történetét.

Közben azonban egyenetlenségek támadtak rendjében. Társainak egy része szerette volna a szegénység evangéliumi elvét szelídebben értelmezni, mások — a tudósabbak és képzetebbek — a rend vezetésében kértek részt maguknak. S most már szükség volt a rend szervezetét és egyes tagjainak életét szigorúan körülhatároló szabályokra is, melyek az alapító személyes példáját pótolják azok számára, kik nem lehetnek a közelében.

Az 1219-i úgynevezett „gyékényes káptalan“-on, melyre ötezer minorita testvér gyült össze gyékényből font kunyhókban a Porziuncola körül, még csak sikerült lecsendesítenie ezt a reform-mozgalmat, melyet Szent Ferenc őszinte barátja, a rend nagy pártfogója, Ugolino bíboros is támogat. De keleti útját fölhasználják arra, hogy távollétében bizonyos újításokat határozzanak el.

Eddig Szent Ferenc egy volt rendjével. Most kénytelen engedményekkel hozzácsorbítani ideálját az átlagember képességeihez. De megszokott alázatosságával fogadja az egyház minden rendelkezését. Bár maga marad a rend szellemi vezetője, igazgatását előbb a jogtudós Pietro Cataneora, majd az ügyes diplomata Elia testvérré bízza, azután megírja reguláit, melyek már a maguk eredeti tisztaságában fejezik ki törekvéseit.

S ekkor Verna-hegyi remeteségében elnyeri Krisztus kínszenvedésének sebhelyeit (1224).

Életének utolsó két éve a megdicsőülés állomásain vezet keresztül. Már szentként tisztelik. A „Laude sulle creature“ csodálatos lírájába még egyszer beleszövi lelkének végtelen szeretetét, testamentuma pedig egy utolsó, megható kiáltás és figyelmeztetés rendtársaihoz.

Mi az értelme ennek a csodálatos életnek? Erről hadd szóljon a mai Olaszország egyik legnagyobb írója: Giovanni Papini. Itt következő cikke a modern olasz szellemi élet egy kiváló képviselőjének felfogásában vetíti elének Szent Ferenc alakját. Giovanni Papini ebben is — mint már „Jézus történeté“-ben — hívó katolikus, akinek a vallás nem esztetikum, mint a francia romantikusoknak, hanem dogma és meggyőződés, mint már az volt az olasz tradíció erejénél fogva Manzóninak is. Attól a képtől pedig, melyet némi protestáns színezéssel festett meg Szent Ferencről a ferences-irodalom kiváló kutatója, Paul Sabatier, éppen távol áll Papini jellemrajza. Papini cikke magyar fordításban itt következik.

„A kereszténység nem egyéb Krisztus követésénél.

Az igazi kereszténynek, amennyire csak lehet, sőt azon felül, Krisztus utánzójának, másolójának, árnyékának kell lennie. Ez az egyetlen mód arra, hogy a földi lét rövid napját a paradicsomi örökkévalóság bevezetése képén éljük le. Egyedüli kötelességünk: az evangélium verseit térden állva szótagnálni és minden szavukat parancsnak tekinteni az élet reggeleire, melyeket folytonosan, lassan emészt a halál.

Isten leszállt hozzánk és Emberré lett: az embernek fel kell emelkednie feléje és Istenné kell lennie: e magasba vezető úton kívül csak az érdekek és élvezeteknek, az a virágos tuskéé van, melyet a kétlábú malacok Életnek, a szentek ellenben Hiúságnak mondanak. *Di estis*, hirdette a Szentlélek Asaf költő és próféta szavával. És ezt az Ótestamentomban a bírákhoz intézett tanítást maga Krisztus terjesztette ki az Újszövetségben „mindazokra, akikhez Isten szava szól”. S a Fiú még hozzáteszi: „non potest solvi Scriptura“.

Az emberi jövő istensége ragyogó miszterium, mit csak az angyalok és látnokok tudnának megsejteni. Isten saját hasonlatosságára, tehát mintegy isteninek teremti az embert, de az Ösellenség, a legutálatosabb állapot egyikének képét öltve magára, azzal áztatja, hogy egyenlővé teszi Istennel és ezzel a mélységbe rántja arról a magasságról, ahova Isten helyezte. Új Csábítóra volt szükség, hogy megint föl tudjon emelkedni: maga Isten veszi föl a világ szemében legmegvetendőbb alakot — a szegénységét —, hogy az embereket a paradicsom visszahódítására emlékeztesse. Krisztus teszi jóvá a kígyó okozta szerencsétlenséget, mikor az embereknek a Kerti Kígyókéhoz hasonló ígéretet tesz. De ez a hasonlóság, ha a dolgok mélyére nézünk: ellentét. Az Ördög ellensége Istennek és az istennéválás eszközeiként a büszkeséget és tudományt tanította; Krisztus Isten fia és az alázat, a szeretet útjait hirdeti. „Legyetek tökéletesek, miként égi Atyánk tökéletes.” Az Isten tereiben az „ellentétek törvénye” uralkodik: Csak az nyer el mindent, aki megsemmisül; csak az éri el a legfőbb jót, aki vídám szívvel tűri a rosszat — és senki sem uralkodhat, ha nem tudott előbb engedelmeskedni.

Az, hogy emberré lett: Isten legfőbb alázatossága; a Megváltás: szeretetének örök jele. A Teremtő egyenes követése minden emberi erőt fölülmúlt volna: Isten megkönyörült rajtunk és hogy könnyebb legyen részünkre Őt követni és utánozni, mint Második Személy emberi alakban mutatta meg magát. Krisztus földi élete olyan, mint egy híd, melyet az isteni kegyesség azért épített, hogy könnyebben jussunk át a kárhozattól a boldogsághoz. Élő, a mi érzékeink és akarataink által fölfogható példát állított elénk, hogy a bukás örvényéből az Átszellemülés ormára fölhághassunk. És a kereszténység egész élete, az Evangélium messzehangzó szava, a katolikus liturgia pompája csak arra való, hogy hívja és segítse az embereket Krisztus követésére. A könyvek, melyek az Istenséghez való fel-emelkedésünkben elkísérnek — kezdve azon, melynek a címe éppen „*Krisztus követése*“, egészen Szent Ferenc *Virágoskert*-jéig és Szent Ignác *Lelki gyakorlatai*-ig, — mind csak kézikönyvek, melyekből a keresztény Krisztus utánásának útjait megtanulhatja. Azokat a keresztényeket, akik még életükben legközelebb tudtak jutni az Istenséghez, az Egyház Szentek-

nek hívja és ezek közül is talán Assisi Szent Ferenc érezte legvilágosabban kötelességünket Krisztus életének példaként való követésére.

2.

Bocsánatot kérek tőled, olvasó-barátom, hogy ismételttem és rosszul ismételttem előtted ezeket a dolgokat, miket mindegyikünknek tudnia kellene, mert hiszen ez az értelme és lényege annak, amit a nagy keresztény útmutatók századokon keresztül hangoztattak. De az engedetlenek tudatlansága s a gépiesen praktizálók ridegsége épp ezeket rejti és felejt el: így a legtöbbször még az ábécé is vadonat újdonság.

Szent Ferencet sem lehet megérteni anélkül, hogy — mint mindig — vissza ne térnénk Krisztushoz. Mert Szent Ferencben legszembeszökőbben mutatkozik a szentség titka és a szükséges utánzás törvénye.

Több mint ezer év mult el a Második Személy önfeláldozása és hívása után. Az Evangélium millió és millió ember közt terjedt; minden városnak meg volt a maga püspöke; Rómában Szent Péter óta Krisztus helytartója székel; ezer meg ezer templomtorony, kupola harangláb emelte ég felé a kereszt csúcsát, mint zsolozsmázó hadsereg lándzsáit; a szentek sírkövét elkoptatta a zarándokok térde és csókja. Isten mégsem volt megelégedve. Túlnagy volt azoknak a száma, akik csak névleg voltak keresztények; a fővénység és kegyetlenség még azoknak a szívében sem voltak teljesen halottak, akiknek azokat mások szívéből kellett volna kitépni; és bár sok volt a szent, még mindig kicsiny volt a számuk, mert nem minden keresztény volt az.

Isten megkönyörült a mi hűvös közönyösségünkön, makaességünkön és új közvetítőt akart a földre küldeni: olyasvalakit, aki az emberek és Krisztus közt közvetítsen, ahogy Krisztus közvetített az emberek és Isten között. Ennek az új közvetítőnek, Krisztustól különbözően, valóságos embernek, ember fiának csak embernek kellett lennie, de az volt a küldetése, hogy — amennyire csak az emberi természet erre képes — megismételje a Krisztus példáját, hogy rajta keresztül könnyebben követhessük Krisztust és így Istennel egyesüljünk.

Krisztus az embereknek emberi alakban jelent meg, de azért az ember-Jézusban teljes valóságában jelen volt az Isten fia. S Isten ugyan végtelesen leereszkedett a lények nyomorúságáig, de példája a gyöngéknak, habozóknak, langyosoknak még mindig végtelenül magasztos és távoli volt. Ehhez Krisztus, aki soha el nem hagyja az embereket és tökéletes szeretettel szereti őket még akkor is, ha nem ismerik, világra hívta Ferencet, új apostolát, Umbria egyik dombocskáján közel egy tóhoz, mely őt talán Galileájára emlékeztette. És amennyire csak ember közeledhet Istenhez, magához hasonlóvá tette. Nehéz vállalkozásnak tetszik nektek, akik csak emberek vagytok, követni az Isten-embert? Nos hát ime egy ember, olyan, mint ti, kicsike olasz ember, igénytelen külsejű, halandó, mint a többi, részese minden nyomorúságtoknak — s ez fogja nektek megmutatni, hogy bármennyire nyomorult és alacsonyrendű a ti természetetek, mégis képes az isteni példa követésére. Szent Ferenc kísérlete előkészült a Krisztus kísérletéhez: amire *egy* ember képes volt, az nem lehetetlen többé senkinek sem.

És Sz. Ferenc tehetségéhez képest csakugyan megismételte Olaszországban a palesztinai példát. Úgy másolta Krisztus életét, mint ahogyan

egy novicius testvér másolja ügyetlen, reszkető kézzel a mester remekművét. Nem fedett fel új igazságokat, hanem prédikációiban újra hirdette a tizenkét évszázadja kinyilatkoztatott igazságokat. Nem halt meg a keresztfán, de az a kimondhatatlan kegyelem érte, hogy az áhitott megfeszítését őt sebhelyét hordozhatta testén. Sz. Ferenc közbenső állomás a bűnös és Krisztus között, hogy a felemelkedés a sárból az ég felé könnyebb legyen; Assisit félúton találja az, aki Jeruzsálembe törekszik; a Verna sziklája lépcsőfok, mit a szeretet vájt a Kálvária meredélyének felén.

Hétszáz év óta az abszolútum után áhítózó zarándoknak nincsen többé mentsége. Sz. Ferenc Krisztushoz viszonyítva olyan, mint az ösvény az országuittal-, a szénnel rajzolt vázlat az eleven személlyel szemben. De a mi Urunk életére szabott tevékenysége arra tanít, hogy van egy szent lépcső, mely a bűnök posványából az Istenség ormáig fölvezet.

Te, Olvasóm, bizonyára ismered Szent Ferenc életét s ne várd tőlem ma, ha nem ismernéd. Keresd meg a *Virágoskert*-ben, a *Speculum Perfectionis*-ban, a *Legenda trium sociorum*-ban, Szent Bonaventura írásaiiban, avagy Szent Ferenc egy élő barátjának, Joergsen János költőnek napfényes elbeszélésében — ő Dánia és az ateizmus ködeiből szállt alá Assisi világosságába. Én csupán Ferenc testvér szentségének uralkodó vonására, vagy inkább alapvető okára szeretnék emlékeztetni.

Miközben tehetségéhez képest követni igyekezett Krisztust, meg volt győződve, hogy ezzel csak minden keresztény legszükségesebb és legelemibb kötelességét teljesíti. De Krisztus követése épp azért nyerte el a Stigmák magasatos jutalmát, mert méltatlannak tartotta magát a legkisebb jutalomra is, mert a hit csalhatatlan ösztönébe burkolta a tökéletesség örök titkát: a magunk megvetését. „Alázatosság“ lenne a helyes szó, de ezt a közhasználat már annyira elkoptatta, hogy még azt is alázatosnak hívja, ki nem saját kezével koronázza meg önmagát, vagy aki egy bókra elpirul. A szentek alázatosságának helyes értelme: önutálat és a világi javak megvetése.

A Szent megértette, hogy a Mindent csak úgy nyerhetjük el, ha mindent odaadtunk; hogy csak úgy emelkedhetünk magasba, ha tudjuk, milyen alacsonyan vagyunk; hogy saját nyomorúságának megismerése nélkül senki sem közeledhet a tökéletesség felé; hogy az Istenség csak ott találhat befogadásra, ahol ledőlt a magunk szeretetének bálványja, mert ebben gyökerezik emberi természetünk, s ez önelégültségünknek és bukásainknak alapoka.

Szent Ferenc ezt mondta: Én senki sem vagyok. A többi Szent vagy megelőzte vagy követte őt ebben. És Isten elhívta őt Paradicsomába: kiválasztotta arra az életre, mely az egyedüli Élet, arra a dicsőségre, mely az egyedüli Dicsőség. Olvasd el a *Virágoskert* tizedik fejezetében, mit felelt Szent Ferenc Maseo testvérnek, aki azon csodálkozott, mivel vonzza maga köré az embereket: „Tudni akarod, miért fut a nép épp én utánam, csak utánam, mindig én utánam? A mi Urunk és Istenünk szemeitől van ez a hatalmam, azoktól a szemektől, melyek látják a jókat és gonoszokat: mert ezek a szent szemek nem láttak a bűnösök közt nálamnál alábbvalót, tökéletlenebbet, vétkesebbet s ezért nem találtak a földön nálamnál megvetendőbb teremtetést arra, hogy a maga csodálatos tevékenységét megnyilvánítsa; engem választott ki tehát, hogy megszegyenítse a nemeseiket, a gögösöket, az erőseket, a szépeket, a bőleket...“

Az alázatosságának leghősibb formája az engedelmesség. Ez a legnehezebb, még pedig annál nehezebb, minél nagyobb lángész gyakorolja. Szent Ferenc pedig engedelmeskedett. Engedelmeskedett az Istennek, engedelmeskedett Püspökének, engedelmeskedett a Pápáknak, engedelmeskedett a szerény kis papnak, mert a legméltatlanabbban is felismerte a minden nap ismétlődő csoda eszközeit. És valóban megújította az Egyházat, épp mert nem vette fejébe, mint a gőgjüktől megmámorosodott szikmatikusok, hogy megreformálja azt és azon kezdte, hogy engedelmeskedett minden egyházi tekintélynek a római pápától kezdve az utolsó falusi plébánosig. Egyszerű szívvel akarta követni a rég kitaposott utat és épp ezért új korszakot nyitott meg a kereszténység életében, Ebben a Szentben, bár az Evangélium egyik leghívebb szolgája, nincsen semmi abból, amit a hűtlenek és szakadárok „evangelikus“-nak mondanak. Elfogadott mindent: az ész számára legnehezebben elfogadható misztériumokat csak úgy, mint a test legkeményebb sanyargatását, és fényes, ha nem is egyedülálló bizonyosságát adta annak, hogy az az állítólagos ellentét Evangélium és Egyház közt, melyről századok óta hiába ábrándoznak heretikusok, nem egyéb, mint a forrongó büszkeség gőzétől megkótyagosodottak képzelgése.

Szent Ferenc és még sok testvére valóra tudta váltani az Evangélium parancsait, teljes alázattal vetve magát alá az Egyház tekintélyének. A szegényeknek és szerető szívűeknek a szentje, de egyszersmind az egyházi törvényeké és a fegyelemé is: ő a legkatholikusabb szent.

Ha valami egyáltalában elhomályosíthatná a szentek szentségét, nagyon gondolkodóba esném azon a tiszteleten, sőt divaton, melyben Bernardone Péter fia olyanoktól részesül, akik legkevésbé képesek őt megérteni és követni. Fél század óta, vagy még régebben, a Paradicsomot meghódító fényes légióból egyedül Szent Ferenc talál kegyelmet a félkeresztényeseké, sőt az Ördög szolgálatában álló jelképkeresők sunyi szemé előtt. Az „Ascesi-i szegény“ életét, szépen megkoppasztva minden természetföltöltől, mi a „modern ember“ finom szaglőérzékét bánthatná, nagy kegyesen befogadják könyveik közé azok a hölgyek és urak, akik a „mai kor“ csemegeivel táplálkoznak. Különösen, ha ezt az életrajzot valami hugenotta, luteránus, sőt a spiritualizmus ünneplő köntösébe öltözött nihilista írta. Mert ezek is szívesen elismerik Szent Ferenc életének történeti valóságát és — egy kis átértelmezéssel — tökéletességét, holott Krisztus létezését nem hiszik. A reformátusok minden katolikus hős közül őt részesítik szinte egyedül racionalizmusuk kegyes pártfogásában. Az úgynevezett keresztények, akikben a csatorna patkánya szinte mindég győz a levegő madarain, a teológiai szubtilitások és az Egyház pogányságának képviselőivel szemben benne látják a választott szentet, az eszményi szentet, a tökéletes szentet. A többi szentet, a kereszténység eme mintagyűjteményét, vagy nem ismerik, vagy idegennek érzik: Szent Benedek, ez a fehérség az ősi hegyen, számukra csak az imák gazdaságának élén álló főúr; Sz. Domokos a heretikusok véréből és a máglyák tüzétől vörös fényben jelenik meg; Sz. Bernát parancsoló és ítélő hangja a középkor ködén keresztül hangzik feljűk; Sz. Ignác a királygyilkosok sötét patriárahája; és így tovább... Ily módosító és bárgyú napjainkban azoknak a szerencsétlen lelkeknek a tudatlansága, melyek keresztények szeretnének lenni, de nem akarják elfogadni a római egyház törvényeit s következőkép a keresztényi tökéletességet meg sem közelíthetik.

Ezek számára Szent Ferenc mindig kéznél van, ő a családi szentjük, aki mindenkinek megbocsát mindent, aki prédikál a madaraknak és kezét fog a farkassal, aki a dogmatika szövevényeivel mitsem törődve, költeményeket költ; szóval az ízlésüknek megfelelő szent, akit magukévá hamisíthatnak azok a dilettáns heretikusok is, kik a hit virágai körül röpdösnek és szeretnék, ha méhnek néznék őket, pedig csak darazsak és sohase lesz mézük.

De Szent Ferenc e modern barátaitól, akik a Porziuncola fájdalmas bűnbánójának alakjából jólfésült, mosolygó kis szentecskét csináltak, galambbal a vállán, akik könyörületességének emésztő tüzét sápadt, tüdőbeteg írócskák misztikus gargarizálására alkalmas édes sziruppá változtatták, stigmáinak véres jeleit pedig csak autoszugesztíó okozta sebhelyeknek hajlandók tekinteni, — mondom, Szent Ferenc igazságának e hamis üzéseitől megvetéssel kell elfordulnia mindenkinek, aki Benne Krisztus alázatós utánczóját, Püspökök és Pápák hű szolgáját szereti.“

Fordította: *Kastner Jenő.*

APRILY LAJOS ÚJABB KÖLTEMÉNYEIBŐL.

UTCAK.

*Ez lefutott a nyugtalan patakra,
fiús, szabad világ volt és enyém.
A záporokból zúgó vizözön lett,
az árvizekből csengő költemény.*

*Ez telep volt. Lent kattogott a munka.
Anyám itt gondtól roskadozva türt,
és minden reggel fojtó nyomorunkba
belerivalt tompán a gyári kürt.*

*Itt lány lakott. Rózsáit fallal óvta
a kálvinisták barna temploma.
Vércsék a tornyon. Néha csókjainkba
belebúgott az esti orgona.*

*Kollégium. Langyos hullámu évek,
remete-sors csöndes tanársoron.
Aztán a nagy tűz felcsapott lobogva, —
aztán rom-élet, fullasztó korom.*

*Két szilfa-sor. Kiváncsi nép alattok.
Kék rajz az égen: ismerős hegyek.
A gyászlovak patája zengve csattog,
amikor arra elmegyek.*

A PODSÁGAI FORRÁS.

— Tompa Lászlónak. —

Ott él vöröslő sziklafényben:
örökre sajjó sziklaseb.
Erdők csillagmohos csodája
sohase volt rejtelmesebb.

(Dárdájával tán itt kutatta
a föld szívét egy ős titán
s a bűn helyén bilincses átok
maradt a bösz döfés után.)

Vize egy zengő pillanatra
a fényre néha felbuzog, —
de börtönébe visszarejtik
az alvilági máguszok...

Szeretnék Podságára menni,
mikor a nyár nagyon nevet.
Patakparton meglátogatnám
titokzatos testvéremet.

Pihentető kövére dülve
várnám, míg jő a szent varázs
s a rejtett földalatti jelre
Felcseng a boldog buggyanás.

Meghallgatnám a vallomását,
a vívódást, amely örök.
S magam sorsát is szánva, szán-
[nám,
ha börtönözve bűg s hörög.

TÉLI REGGEL.

Ködben ember haladt.
Páncélos hó harsant a súly alatt.

Szakadt a fátyol: hegytetőre ért.
Nap villogtatta bükkcserjén a dért.
Galyak hóbarlangjába cinke szállt,
fény szédítette s egy napos titok,
s dermedt rügy-csipkerózsikák között
dalolt:

— Nyitni fog, — nyitni fog, — nyitni fog! ...

Feje felett
azur-kék szajkó-toll csillant a fán
s hókristályos lett kalap és kabát:
a rikoltozva rebbenő madár
leverte rá a cifra bükk havát.

S amerre járt:
hegyek ontották rá a napsugárt
s hó-szikra kápráztatta, — milliárd! ...

Köd várta lent.
A ködbe visszament
s házába tért derült aszkétaként.

Két szemben a csodálkozás kigyult:
— Sötét ember, honnan hozol ma fényt?

SZEPTEMBERI FÁK.

Bükkök smaragd színét erezve fent
az első pár vörös folt megjelent.

Állunk. Kezedben késő kék virág.
Azt mondod: — Ősz. Az első őszi fák.

Én azt mondom: — Vér. Vérteltos vadon.
Elhullt a nyár a nagy vadászaton.

Amerre vitte buggyanó sebét,
bíboros vére freccsent szerteszét.

Ahol a nyomvesztő bozóthoz ért,
hogy tékozolta, nézd a drága vért.

S míg vérnyomán vad szélkopó csahol,
hörögve összeroskad valahol.

MADARAK.

»Pascua qui volucrum vivus, Walthere, fuisti...!«

Hó esett. A tar hegy orma
habfehéren integet.

Erdőkből a hó leüzött
őszapókat, pintyeket.

Almafánk és csipkebokrunk
madarak tanyája lett...

Walther von der Vogelweide
lelke száll a kert felett.

Titkos erdön, vadcsapáson,
babonás ösvényeken
ez a nyugtalan madár-raj
hányszor volt kíséretem.

Mennyi füttyös és bolondos,
vigan cserregő barát...

Megetetem Walther von der
Vogelweide madarát.

Most a ködből méla hangok
hullanak mint halk rímek.

Bús pirók-jel. Csak varázsló
és poéta érti meg.

Pinty felel rá. Cinkeszó. — Most
szállingózni kezd a hó...

S Walther von der Vogelweide
megölel a multon át mint
mesebeli nagyapó.

ESTI DAL.

Ültem bent a két fiammal
tűzvilágos pamlagon.

Jött az este, barna koldus,
könnyesen jött és vakon.

Őszi zápor dobverése
peregett az ablakon.

Két fiacskám karcsú testét
átölelte két karom.

(Hármas árnyék játszva lengett,
nőtt mögöttünk a falon.)

És az esttel vig dalokra,
Grimm-mesékre jött a gond.
Búgott künt a szél dorombja,
óriási búdoromb:

Fognak-é majd lelkesülni
új világok tavaszán
fényimádó, büszke szemmel
fent az ember magasán?
Vagy kavargó ködbe hullva

minden álmuk úgy vesz el:
tolla-foszlott, csonka szárnyal,
embercsúcshoz oly közel?

Tán az ösvény gyenge gyepről
vadbozótú láphoz ér,
és a csalfa lép iszapja
újra vér, jaj, újra vér?! —

Ültem bent a két fiammal
s mint az óriás kígyó,
tűzvilágos pamlagunkon
úgy bővölt a vízió.

Két fiacskám karcsú testét
félve fogta két karom.
(Nőtt az árnyék, óriásra
nőtt mögöttünk a falon.)

S vércseszárnyú kép csapott rám,
régii kinnal vérrokon —
és a falra sors-sötéten
felkomorlott Laokoon.

SIRATNIVALÓ SZÉKELY.

I.

Ott feküdtek egy lankában egész éjjel. Forró testükből erő és élet áradott az idegen földbe. Tizenketten gyermek-honvédok alkottak egy rajt, s egymást védték s szerették, mint egy kóborló nomád-család. A tizedes rajvezér is, maga Birtalan Gáspár, huszonegy esztendő volt csupán; kiváltképen eleven, jelre és szóra lobbanó, széplelkű székely, tömött, kerek teste remek végesvégig.

Mindegyik érzések tengerén időzött.

A tavasz jutalmi lengtek, a holdvilág igaz nyugalma áradt.

Birtalannak balján Jóska feküdt, aki egyszer marok-földet vágott, azt morzsolgatta, erejét szagolta s megbecsülte:

— Olyan búza lenne benne, mint egy templomi ének.

Szomszédja, Domokos, megfogta a gondolatot, hamar végigfutott rajta s egy aggódó tudós ábrázatával szólt:

— Te, hány ember él a világon?

A társak lesték a megfejtést.

— Hát honnét tudjam ilyen hirtelen?! — védekezett Jóska.

— Vess hezsa, mégis!

— Vagyon vaj ezörmillió — vágta ki s nem fűzte hozzá, hogy „van azért esz nálam is“, hanem várakozott elégedetten.

Birtalan Gáspár csillagját tapogatta s érezve, hogy tudományban is vezérkednie kell, kurtán ítélt:

— Vak mondja meg a csillagok számát.

— Nohát, tudd jobban! — lesett arra Jóska.

Birtalan megadta székelyül a választ:

— Hát hogy pontos legyenek: számtalan millió vagyon.

Értelmes mondásnak tűnt fel mindnyájuk előtt. S mialatt töprengtek rajta, egy golyó fejük felett elzibzent, mintha az ördög száraz levelet pattintana.

Ébredő gyökerek józamatata szállt.

Birtalan nem foghatta fel, hogy minek tudakolja Domokos az emberek számát.

— S osztán mért kérdetted? — mondta.

— Csak úgy, mert gondoltam valamit.

— De mégis!

— Hát eléadom, ügyelj ide: Azt mondja Jóska, hogy micsoda búza lenne ebben a földben! Erre egyszerre képzelés támadott bennem: ha minden ember, ki csak szuszog a világon, egy-egy terű-búzát venne a vállára s azt egy vezényszóra elkezdené vetni... olyan világban szeretnék én élni!

A gyönyörű gondolatba belémerültek. Birtalan kivált meggyúlt

arcával időzött rajta.

— Biza, biza... Ha én király volnék, megtétném, eszem azon járna s nem az ilyen mocsok háborún...

— Hol a rajparancsnok? — jött a hírvivő szuszogva sűrűn.

— Itt van, ahol én — jelentkezett Birtalan Gáspár.

— Támadás — reggel ötökör — győzni kell, vagy meghalni — — kapitány úr rendeli.

— A kettőt együtt nem lehetne-é?! — ütötte el Domokos.

Immár félöt lett. Fojtott morajlás és láz terjedt a vonalon.

Birtalan Gáspár nyugodt, komoly arccal rendelkezett:

— Osztán miattunk hiány ne legyen! Nem vagyunk alábbvalók másnál, nem félünk, de egykönnyen nem halunk meg.

— Nem kéne — osztotta Jóska.

Arcájukra se pír, se haloványság nem futott, csak nyugodt lett, mintha onnét kéne a szilárd erőt lemintázni.

Ahogy feküdtek s fejük mellett előrenyúlt a puska, a lelkek az erdélyi földig átívelték a nagyhatárt, emlékező és áradó szívük kínozza, erős élet melegét lehették.

— A sok csillag eleven s hazasüt — tünezzet Domokos.

— Mióta a világ, örökké hullnak s mégsem fogynak...

Birtalan nyakbavette a fegyvert.

— Legyetek nyugton, megvagyázom magamot.

— Ne bolondkodj, Gazsi!

— Nocsak, jó tudni a járást.

— Nem eresztünk! — marasztották.

— Hiszen értetek megyek, sok kolontos, hogy kinézzem a jobbik utat, nehogy érjen semmi veszedelem.

Boldogan s örömmel, mint egy apa, négykézláb előre vergődött valami harminc lépést, ott megállapodott, mindenfelé vigyázkodott.

Feszülten lesték minden mozdulatát Birtalannak.

A telihold hengeredett, néhány vékony felhőhöz ért, amelyen a rongyos csipkéslepedő, azokat jámborul legázolta s ahogy lehetett, világított.

— Levette a sapkáját — mondta egyszer Jóska.

— Le, s valamire akadt, matat a földön s odaadta magát annak egészén.

Fejét oldalt törte Birtalan, óvatlan örömeben tagolva, érzésben feredő hangon mondta vissza:

— Ibolyák — szedtem tizenkettőt — s aztán látszott, amint gondosan sipkájára tűzi.

Egyszerre az oroszok megzajdultak.

Birtalan Gáspár mozdulatlanul tartotta kezében a csákót, minden érzékével fürkészett.

— Most visszahozzuk — mondta magában, sipkáját keményen a fejébe nyomta, ekkor alig kétszáz lépésről megbődült egy orosz aknavető s mintha az ég szakadna le, a föld megrendült, a levegőég robbant s a holdvilágon egy emberi alak kalimpálva repült s a raj előtt földre suppan.

A rajvezért visszavetette a légnyomás, mint a falevelet.

Az oroszok vonala tüzet vetett.

Társai minden veszélyben Birtalanhoz csúsztak s dermedten nézték: egész fejét elöntötte a bugyogó vér és hörgött. Kicsi ruhákkal arcáját

törülni kezdtek s jajgattak örömben, hogy ép volt az egészen, fülit bédugták, orrát szintén gyámoltalanul, hogy a vérét visszatartsák.

— Előre!! — ordított rekedten valaki.

Egy őrmester volt, arca feldúlt, rumtól és halálígérettől részeg, pisztolyát rázta, mint a bolond.

— Előre!! — ordított ismét.

Birtalan Gáspár előre intett a kezével, elborult hű szemeivel nézte a testvéreket, újra intett s elakadozva biztatta őket:

— Mennyetek...!

Végtelen szeretettel csüngtek rajta s érezték, hogy a harcnál nehezebb itthagyni őt.

Újra ismételte Birtalan:

— Mennyetek! — s könyörgő hangon valahogy utánamondta: —

De meg ne haljatok.

Eszetlen zajban állt már a két vonal.

Könnyezve otthagyták a rajvezért, előrementek s elvesztek a pokoli zajban s a hajnali derengésben.

Heten örökre.

Birtalan Gáspár kínlódva ott feküdt az idegen földön, amin bajosan lesz már olyan búza, mint a templomi ének. Barna szeme elborult, a nagyvilágból csak a tizenkét ibolyára emlékezett haloványan, értelme is megbomlott, ereje se volt már, pedig csak azt szerette volna mondani:

— Hol vattok ibolyák, gyenge virágjaim?!

Széjjelhulltak, elfoszlottak, ég s föld között nyugosznak, úgy, miképen a zsenge, drága raj.

II.

— Mit tegyünk véle? — kerülgette reggel két elijedt szanitéc.

Tavaszi áradás vizével véres arcát tisztára mosták, s előbb csak futtában, de később, mint a bolhát, úgy keresték rajta a vérző sebet.

Tanácsztalanul összenéztek felette.

— Mi bajod van, testvér? — kérdezte végre az egyik s megmozgatta jól.

A legény egy arasznyira felemelkedett, szeme, mint vészbe jutott csillag fénye, isteni erejében megszépülve tágranyílt, akkor a feje egybesűrített ezer mozdulattal megrándult, visszakoppant a földre s vére két fülén újra kibuggyant.

Erőset lélezgett, ép két karjával, mintha az áldott napfényt gyűjtené a feje köré, úgy tett.

A két ember jószággal teli szánakozott s érzésben megindult, látva, hogy milyen szépen harcol az életért ez a gyermek-székel.

S mit tehettek volna vele?! Fejét keresztül-kasul békötözték s egy sereg kötőszerral s emberséggel tovább kutatták az eseteket.

Még délután is ott feküdt Birtalan Gáspár a rügyező bokor alatt. Gyötrődő, lázas testén a föld hívős ereje s a nap melege elvegyült.

Estefelé egy cseppet feleszmélt benne az élet. A bokor ágait megtapogatta, felült, erőt feszítve gondolkozni akart, de feje vízszintesen egyre rázkódott, mintha tiltakozna a harmonikus élet ellen.

Nem tudta, hol van; az egész világból nem pattant egy világító szikra, értelmes ereje csak annyi, mintha szédületes zagyvaság között

zsongana egy megterhelt kicsi méh, vagy mintha követ akarna emelni egy virágcsira, hogy világosságra törjön.

Távolról sem tudta volna megkérdezni önmagától:

— Van-é édesanyám?!!

— Kedvesem szeme vajjon milyen vala?!

Szörnyűség látni a halál víziójában a tökéletes káoszt.

Szép feje, mit hús esztendeig büszkén hordott a felnevelő földön, most rongyokba csavarva, mint a lónak törött lába és táncol, a szabályozó férfiert megcsúfolja s táncol.

Szegény Birtalan Gáspár!

Napnyugtakor egy rosszuljárt tábori konyha jött errefelé. Egy srappell-darab a menázsit kihörpintette a kondérból s most, mintha temetnék, úgy vitték hátra azon.

A kocsis feje lógott, nagyokat botlott az álom után.

Lehetetlen helyzetben, se nem ülve, se nem állva, még egy sebesült katona volt rajta. Meglőtt lábát lehetőleg lógatta volna, hogy ne verődjék a szekér oldalához. Száját a fájdalom miatt hol nyitotta, hol szorította s így szekeredett.

A bokornál észrevette Birtalan Gáspárt s kiabálni kezdett a kocsis felé:

— Állj meg, komám, fejit igen rázza valaki tova.

Megálltak. A kocsis odament a legényhez.

— Jere, ülj fel, ahogy tudsz.

Nem lehetett értekezni véle. Csak hű szeme esdekelt, fejét rázta.

— Jere, valami doktornak a szagát legalább megkeressük.

Kartón fogta, nehezen felállította, a szekérhez vezette. A löttlábú húzta, maga taszította s addig, hogy valahogy elhelyezték.

A rossz kondéron félig élve megült Birtalan Gáspár. De furcsa látvány volt erősen: háta vérben kevert sárral meszelve, csillagjai szárnytörötten, zubbonya rongyszédő zsidónak ajánlva. Két kezével ösztönösen fogódzkodott, feje fehéren lógott s hanykolódott, mintha szüntelen vihar süttötököt térengetne.

Kacagni is lehetett volna rajta, eget s földet átjáró keservvel.

Már mentek volna, de a két öszvér csak a sárt tapodta helyben, mert álltában elsüllyedt a szekér. A jóféle galíciai sár megfogta s meg se mozdult.

A hajtó elnézett fel az égre.

— Úristen, taszítsd ki!

A löttlábú ijesztő szemekkel röhögött, mint a bolond.

Birtalan az eredményt rázta ki fejével.

Így álltak egy darabig.

Aztán egy mérges lendülettel leszökött a kocsis, a szekér oldalához lépett s olyan arccal, mintha ordítaná, azt mondta szépen Birtalannak:

— Jere, szállj le!

A másik előtt is megismételte:

— Jere, szállj le!

Leszedte őket s hátul odaállította a szekérhez s rájuk parancsolt:

— Osztán taszítsátok, mert úgy itthagylak mindenestől, amilyent nem látott a három isten együtt!

Maga megtöltötte fegyverét, csövét az öszvér fülihez dugta, lábát szétvetette, kommandirozott s lőtt:

— Ta—szítsd!

A szekér recsenve kirándult, a két sebesült a sárba dőlt.

— Tisztára játék — kacagott savanyún a hajtó, biztos helyre állította szekerét s visszajött. Nézte a „heverőket“, a kín s nyomorúság láttán egy cseppet tünedezett, aztán csákóját a szemére rántotta s kezdte támasztani őket. Közben elszólta magát:

— Ha így menyen, maholnap szoptatós dajka leszek...

Felrakta megint mind a kettőt s megindultak.

Setétedni kezdett.

Hátuk megett egy égő falú képében Ferenc József páasztortüze lobogott.

III.

Itt a Kárpátok józanító szele immár otthonosan mozgott. Ilyen éghajlat alatt lehet csak töredelmes nagypénteket ülni.

A falú gyümölcstelenség menhelye. Lakói jámborak s alamuszik, mintha régtől fogva búcsút járnának, melybe immár beléuntak s ezt mégse mernék mondani.

Csontig hatoló félhomály itt az alkonyat, mibe a szegénység, a bagoly s a pislákoló lámpa illik csupán belé.

Az iskola előtt néhány vézna gyermek áll s bámulja a kapura kifestett nagy „Veres Kereszt“-et. Most nem ők ütnek lármát a vedlett falakon belül, hanem a sebesültek feküsznek minden zúgban. Van valami másfél száz benne, egymást érik s váltogatják sűrűn Dienstreglama nélkül is.

Mind a két teremben a halál tanít s a bibliai tíz csapást egészíti. Jobbján Krisztus vígasztal, balján a Semmibe-hullásra csábít a sárga Buddha.

Közben az „abc“ szelleme tikkad a betegszagban, a számológép leogyva nyugszik a sarokban s mint üde lelkek virágját, vér-dér üti. Egy időtlen szekrényben a földgömbre borult az állatsereg, hátát a való világnak vetette valahány, mert a melléje rakott orvosságok szagát békától elefántig egyik sem állhatja.

S mindennél a jelenidőhöz még illőbb keret a padlásszoba, hová a szükség szintén rakott egy csomó ágyat.

— Ez a legjobb hely — szól ittjártában egy hosszú cseh orvos. Szerinte Birtalan Gáspár „speciálisan“ olyan példa, akit, ha itt nem volna, úgylis ide kéne hozni.

Maga a beteg nézetet nem oszt, hanem csak fekszik réveteg szemekkel s két okból is didereg. Ágya a padlás közepetáján van. Otthon az ódon bölcső fekszik ilyen helyen, amikor az asszony immár nyolc hónapja áldott.

Egy-egy percben, de ritkán, az élet rendje már dereng előtte, de úgy elronták szép fejét, hogy önsorsa előtt még tudatlan. S hát még az mikor jön el, mikor magához való szót talál s mondja:

— Hiába kereültem, mint szántás után a pating.

Nem számos az se neki, hogy megvetkezett a fedélzet s az Isten állandó áldásai, mint világoosság, szél és eső, módjával behullnak ide.

De vezérlő ösztöne láthatólag illő kedvesnek tartja, hogy a napfény az ő feje felül oszlik el megható igazsággal.

A tavasz friss ereje beszorult, az éjszaka egy félórával előrejött ide.

Szinté érezni a súlyos csendben, milyen szépen gyógyul a sok erős legény, miközben a csillagok a házfedélre hullnak s a hold a likas zsinidelyek között darabokra törik.

A halál bölcs tanítása közben a Birtalan Gáspár arcát a vízió csodás ereje szépre veri.

Simó Anna, az ápoló-leány, ágya szélén ül, a legény mosolygó arcán nyugszik a szeme örömet lelve, mialatt fehér ruhája megvilágítja vezeklő szőke testét s úgy látszik, mint egy kivirágzott almafa-oltovány.

Minden éjjel mellette virjaszt, homlokát símogatja, épülését lesi s csak a jósága beszél: Vére nem zuhog már, hanem a lélek tisztítótüzeiben megadással nyugszik. Viharzó útja a háromszéki háztól, az apácák szelid-szép szemétől hosszú és rettentő volt.

Vére a polgári áldást fékezetlenül letarolta. Minden társadalmi osztályt végighordott bűnhányó testén s aztán kétségbeesve s a jóság határtalan vágyával menekült a vezeklésbe. A mellére vett piros kereszt az tűzött vér utolsó állomása lett.

Szürke, nagy szeméből egy viharzó sors regénye hullt ebben a féltemetőben.

— A hűség meggyógyít — mondta és betakarta a legény szép mellét. Odasímult temérdek jósággal s úgy érezte, mintha végre az élet tiszta forrása mellett ülne.

A vér pazar játéka után a lélek e legényen át mégis visszaszállt a fajhoz, honnét kibomlott.

Most egymást gyógyíftják a testvériség melegével.

Mintha az élet egészsége egyszerre záporban hullna, különös tűzben mosolyog a legény. Két kezét az Anna ölébe teszi s egészen tisztán kérdi:

— Megöntözted-é szépen?

— Mit, édes-lelkem?

— A tizenkét ibolyát, amit elültettem...

A látomásban szinte csodamódon véle él a leány.

— Nyugodjál csendben, megöntöztem kétszer is.

— Megfogantak, úgy-é? — vizionált tovább Birtalan Gáspár.

— Nyiladoznak, nyugodjál csendben.

Érzésben elmerültek, csak a legényt vonta tovább a titkos erő.

Kínlódni kezdett szörnyen.

Egyszer felült, reszketett, kezeit védőleg teregette.

— Jaj, jönnek s letipodják az ibolyát, az ibolyát...!

— Feküdj le szépen, ne félj drága lelkem, megvédem én a mi virágos kertünket.

De nem lehetett csendesíteni Birtalan Gáspárt. Erőszakkal a földre lépett, hasrafeküdt, karjait előrenyujtotta, mintha fegyver volna benne s úgy csúszott meglapulva.

— Mennyi muszka! Előre! Jertek, Domokos, védjük az ibolyánkat!

Sokan felültek az ágyban. A sarokban pislogott egy gyertya, valami csepp fényt ide is vetett. Így nézték a beteg különös, megindító harcát. Valami ismeretlen, félelmetes szépség megszállta valamennyit, csak néztek s nem merték megzavarni.

Simó Anna sápadtan ült az ágyon, a legény babonás harca rázza testét.

— Elhagytok mind, úgy-é mind...! Megvédem magam, én, én... ó, a gránát!! — s egy mozdulattal, kiszakadt sírással elhanyatlott s már nem tudta kimondani, hogy a tizenkét ibolyát kitepte a gránát.

Anna hozzáróhant, melléje térdelt, fejét ráejtette s zokogni kezdett. És hallatszott, hogy néhány sebesült legény is csendesen sírni kezd a rozoga ágyban, az összetörött kárpáti hold alatt.

*

Éjfélkor, a legény ágyán, fojtogató füstre riadt Simó Anna.

A kábulatból ébredve, egy pillanatig mintha a csendben szálló füstben megdermedne szép feje, aztán gondolkozni próbált.

Birtalan Gáspár a vízió gyötrelme után az álmokon túl aludt, csak szíve virjasztott benne csendben, — hát mit védjen ő a tizenkét ibolya után immár?!

Gyült a füst s valahol mintha tűz ropogna.

Anna felugrott, a gyertya felé rohant.

— Tűz van! Tűz van! — ordította rémulve, megbotlott s estében kioltotta a gyertyát. — Menekülni! Menekülni! — kiáltotta, tovább botlott s végre megragadta a gyertyát.

Most döbönt rá, hogy nem ég a gyertya, pedig a lángja mellett akarta megmenteni Birtalan Gáspárt. Vagy mit akart? Hiszen azt nem is lehetne, őt tartani kell, vinni kell...

— Gazsi! Gazsi! — ordította és vergődött a setétben vissza.

A szapora füst egyszerre megelevenedett.

Roncsolt taggal és vérző sebbel menekülésre feszítette kiki életerejét.

Egy lángsugár felcsapott a ház falán.

Anna a holtgyertyát elvetette, a legény nevét kiáltotta folyton a szája, de minden lépésnél letapodtak, visszalökték.

Birtalan Gáspár, mint egy áldott gyermek, úgy feküdt a fedél mellett.

Újra felcsapott a láng.

— Gazsi! Gazsi! — kiáltotta Anna, eltaposták, felkelt, tovább küzdött, egyszer odaomlott az ágyra, rázza a legényt, hallatlan erővel derékon ragadta, vitte a lejárát felé, vonta, hurcolta és viharzott minden szörnyű veszély között a gondolata, hogy most megmenti Gazsit, benne önmagát s a világot.

Ahogy levonszolta a legényt, az égő ház világánál, fuldokló örömben, az arcába nézett — félelmetesen felsikoltott és a földre esett:

Egy félhalott zsidót mentett meg.

Testét megrázta a rettentő fájdalom, mint egy őrült, nekiugrott a tűznek, hogy visszamenjen Birtalan Gáspárért.

Két orvos lefogta.

Lángokban állott már úgyis az iskola-kórház.

Szörnyű sors!

Jóreggel tizenketten lötték agyon az orosz diákot, aki felgyújtotta a házat.

Az üszkök között éppen ekkor találták meg a Birtalan Gáspár szépen gondozott bicskáját.

Simó Anna pedig tébolyodottan ült a ház helyén. Előbb a bicskát

kérte, de azt se adták neki. Aztán marokra ragadta a sok holtstzenet s azokkal a mellére vett piros keresztet festegette feketére.

Ez alatt nyugszik az ő szíve, Birtalan Gáspár teljes magában és a tizenkét ibolya. Az a végzetes virágoskert, amit a legény vízióban meglátott az este.

Üszkөн ülvе védi most Simó Anna, s még sírni se tud, se ő, se más, pedig az Isten, ki a derült égből lenyujtja most a kezét s megmossa azt a ház kormában, jól láthatja, hogy siratnivaló a székely.

(New-York, 1925 október.)

Tamási Aron.

ÖRÖK TALÁLKOZÁSOK.

Csendes papyrusokról nézel álmadozva,
Te vagy a rajz, a nagy zafir szemek.
Elmult életek vándora én is, s most
Találkoztam veled.

Emlékszem még távol rémlő vizekre,
Zúgásokra, mint a Nilus-moraj.
Barnán, aranylón állt a lány a parton,
A szfinx. Te, ez a haj.

Sodort tovább a szél a mongol pusztán,
De megjöttem és felismertelek.
Elárult a mosoly, az ajk, e vésett
Bús hieroglif-jegyek.

S az évezred pár órát ad pihenni,
Vad ciklonon kis tűnő tűnemény,
És majd ellobban egy őszvégi éjbe
A láng az ég ivén.

És újra messze. Külön, magános sirgödörbe,
Te arccal keletnek, az a hazád,
És én távol lekötözve, s kiáltom
Prometheus jáját.

Mészáros Sándor.

MI A KÖZÉPOSZTÁLY?

AXIX. század második felében mind gyorsabb lépésekkel halad a nagytőke a gazdasági egyeduralom felé: elkövetkezik a kartelek, trösztök, a multimilliomos plutokraták kora. De másrészt ellenhatásképpen a társadalom piramisának egyre szélesebb alapzatát alkotó ipari proletariátus is mind masszívabb tömbbe tömörül. Ennek egybekötő cementje, az érdekközösségen alapuló együttérzés és együttakarás éppúgy nemzetközivé válik, mint a nagytőke képviselőinek szolidaritása. A társadalom nagy létráján a nagytőke és a szervezett munkásság között a középső fokokon helyezkedik el az úgynevezett *középosztály*. Amíg a létra felső és alsó fokait megszálló nagytőke és proletariátus egy félszázadon keresztül vívta a maga nagy harcát, a közbülső helyet elfoglaló középosztály sokáig némán nézte ezt a küzdelmet, nem ébredt gazdasági és egyéb társadalmi érdekeinek tudatára, a szervezett osztályharcban nem volt megszervezve s nem is érezte elég tudatos szolidaritással a maga külön jelentőségét. Csak két évtizeddel ezelőtt indul meg a modern középosztálymozgalom a középosztály érdekeinek védelmére és csakhamar ez is, bár egyelőre félnken, többé-kevésbé nemzetközi jelleget ölt. Már a békében megalakul a középosztály viszonyainak tanulmányozására egy nemzetközi szövetség; 1905-ben Liègében először ül össze a nemzetközi középosztály-kongresszus; a világháború után pedig, mely éppen a középosztályt sujtotta a legnagyobb mértékben, létrejő a „Nemzetközi Középosztályunió“ (Internationale Mittelstandsunion) 1923 őszén Bernben. Ennek egyik hajtása a „Magyar Középosztály Országos Egyesülése“, mely céljával a magyar kis-, közép- és kézműiparos, kereskedő, őstermelő és szellemi foglalkozást űző középosztály tömörítését, anyagi és szellemi érdekeinek előmozdítását, illetőleg megóvását tűzi ki. A középosztály gazdaságpolitikai és társadalmi reformtörekvéseinek külön nemzetközi folyóirata is jelenik meg Bernben: a „Mittelstand.“

Amikor azonban a középosztály, mely a szélső társadalmi rétegek, a nagyon gazdagok és a nagyon szegények között mindig a jámbor ütköző szerepét játszotta, most komolyan világszerte amazok példájára szervezkedni akar: mindjárt az organizálás küszöbén egy alapvető probléma kérdőjele kígyózik eléje: kikből is áll a középosztály? Vajjon olyan egységes társadalmi réteg-e ez is, mint amilyen a mindig szolidáris nagytőke vagy az ipari munkásosztály? Vajjon a középosztály nincs-e olyan különmemű, érdekeiben széthúzó tényezőkből összetéve, melyek egyesítése eleve sikertelennek látszik? Ha ezt a társadalmi réteget szervezni akarjuk, mindenképp előtt tudnunk kell, vajjon *mi a középosztályhoz való tartozóság ismertetőjele? Kiket tekinthetünk a középosztály tagjainak?*

A kérdés súlyos voltára utal már az a történeti tény, hogy a középosztály csak az utóbbi években kezd közös érdekeinek tudatára ébredni és némileg szervezkedni. Ennek oka mindenesetre e réteg belső egységének hiánya; ha természete szerint olyan egységes és egynemű lett volna, miát a plutokrácia vagy az ipari szervezett munkásosztály, bizonyára már régen megtalálta volna a maga hasonló, egységes szervezésformáját.

Amikor a társadalmat „osztályokra“ bontjuk, eleve tisztában kell

lennünk azzal, hogy itt az „osztály“ fogalmát nem szabad szigorú logikai értelemben vennünk. Az osztály fogalmát szabatosan csak ott alkalmazhatjuk, ahol a tárgyak valamely csoportjában bizonyos tulajdonság vagy megvan, vagy nincs meg; pl. ez a gáz vagy hidrogén vagy nem, a szerint, vajjon megvan-e benne a hidrogén jellemző sajátása, vagy nincs. Ellenben ott, ahol arról van szó, vajjon bizonyos tulajdonság jobban vagy kevésbé van-e meg valamely tárgyban, a *típusnak* sokkal rugalmasabb fogalmát alkalmazzuk.

A társadalomnak rétegekre való bontásánál is ily értelemben igazában nem társadalmi osztályokról, hanem csak társadalmi típusokról kellene szólnunk. Hisz a folyton mozgó-hullámzó társadalmi rétegek nincsenek egymástól merev demarkacionális vonalakkal elválasztva, hanem egymásba folynak, az alsóbb néprétegek tagjai fölemelkednek a felsőbb rétegekbe, miközben a tiszta típushoz képest, átmeneti formákat alkotnak. De még a típus ilyen rugalmasabb értelme is viszonylag a legnehezebben alkalmazható a középső társadalmi rétegre, az úgynevezett középosztályra nézve. A plutokratának vagy a munkásosztálynak szembeszökőbb tipikus tulajdonsága, biztosabb kritériuma van, mely benne többé-kevésbé megvalósul, mint a középosztályú embernek (a „középosztály“ szót használjuk továbbra is, de az ímént megszorított értelemben). Ha az utóbbi tipikus tulajdonságát, ismertető jegyét keressük, ez bizony mindig ki akar siklani logikai hálónk nagyraszabott, az élet ezerféle gazdag változatához símulni nem tudó szeméin. Milyen legyen ez az ismertetőjel? A legtöbben kizárólag *gazdasági jellegűnek* fogják fel: a középosztály kritériuma a közepes nagyságú jövedelem. Mások a szellemi *műveltségnek*, értelmiségnek bizonyos mértékét minősítik a középosztály tipikus tulajdonságának. Szerintünk a két kritérium egyesítése szükséges. A gazdasági mérték csak a kiindulópont; azonban a közepes vagyon, illetve jövedelem birtokával együtt jár rendszerint olyan hagyományszerű szellemi-erkölcsi habitus, amely sem a nagyon gazdagoknál, sem a nagyon szegényeknél nem található.

Az anyagi és szellemi ismertetőjegyet klasszikusan alkalmazta a középosztály jellemzésére több, mint kétezerkétszáz évvel ezelőtt *Aristoteles* Politika c. munkájában (IV. könyv, 11. fejezet. Fordította: Szabó Miklós, 1923.). Minden művelt társadalom fejlődése ugyanis a történelem bármely korszakában lényegében hasonló társadalmi szerkezetet alakít ki; az emberek élete s ezzel a társadalom rétegződése is velejében ugyanaz. „Minden államban — mondja *Aristoteles* — három osztálya van a lakoságnak: a nagyon gazdagok, a nagyon szegények s harmadsorban a középosztály... A vagyoni állapotban is valamennyi közt legtöbbit ér a közepes. Az ilyen ember hallgat legkönnyebben a józan észre.“ Ellenben az előkelő származású, nagyvagyonú emberek, másrészt a koldusszegények nehezen hajlanak a jó szóra. „Amazok inkább féktelen erőszakra és nagy gazságokra vetemednek, ezek pedig gonosztevőknek és kis gazembereknek csapnak föl.“ Az előkelők és nagyon gazdagok el vannak kényeztetve s már az iskolában sem szoknak az engedelmességhez; a szükségét szenvedők pedig nagyon is földhözragadtakká, szolgálai természetűkké válnak. „Ezek a vezetéshez nem értenek, csak szolgálai engedelmességhez, amazok pedig meghajolni nem tudnak semmiféle vezetés előtt, csak úri parancsolásra áhítoznak. Így fejlődik aztán ki egy állam, mely szolgálkból és urakból, de nem szabad polgárokból áll... Pedig az államnak mégis csak

lehetőleg egyenlő jogú és egymáshoz hasonló polgárokból kell állania, ez pedig elsősorban a középosztályú emberek közt lehetséges... S rendesen ezek az elemek a legmaradandóbbak az államban; mert sem ők nem áhítoznak a máséra, mint a szegények, sem az övékére mások, mint ahogy a gazdagokéra a szegények szemét vetnek... *Világos tehát, hogy az állami közösség is akkor a legjobb, ha a középosztályra támaszkodik s azok az államok rendezkednek be jól, amelyekben nagyszámban van a középosztály...* A legnagyobb szerencse tehát, ha az állampolgároknak közepes, de mégis elégséges vagyonuk van; mert ahol az egyik résznek igen sokja van, a másiknak semmije, ott vagy túlzó demokrácia, vagy egyoldalú oligarchia, vagy tyrannus fejlődik ki — az egyik vagy másik véget folytat... A demokratikus formák azért maradandóbbak és szívósabbak az oligarchikusoknál, mert középosztály van bennük; ahol azonban ezen osztály hiányában a vagyontalanok kerekednek fölül tömegükkel, ott züllés és csakhamar megsemmisülés következik be.“ Már arra is utalt Aristoteles, hogy a szellemi élet a társadalmi haladás legfőbb tényezői, pl. „a legkiválóbb törvényhozók, a polgárság középosztályából kerülnek ki: közülök való volt Solon, Lykurgos, Charondas és úgyszólván a többiek is túlnyomó részben.“ Tehát már Aristoteles a középosztályt nem pusztán a gazdasági kategória szögéből nézi, hanem egyszersmind a lelki diszpozíciók, a műveltség, a társadalmi haladás szempontjából is, mely a középosztályt erkölcsi és politikai téren a legfontosabb államfenntartó tényezővé avatja.

Ha a középosztály újabb, sokszor bagoly-komoly tudós meghatározásait tüzetesen szemügyre vesszük, azt látjuk, hogy a középosztály fogalmát egészen *egyoldalúan csakis gazdasági tulajdonságokban* meritik ki. Kétségtől eltekintve a gazdasági állapot egyik alapvető szempont; de egymagában alkalmazva erőszakos általánosításra vezet. Egyesek a jövedelem közepesszámszerűen is kifejezett nagysága alapján számítják az egyéneket a középosztályhoz. Pl. *Schmoller* szerint az a középosztály tagja, akinek 2700—8000 márka évi jövedelme van, illetőleg 100.000 márkát érő vagyona; egy másik nemzetgazdász a minimumot 900, a maximumot 9500 márka évi jövedelemben állapította meg (természetesen még a békében). Az óvatosabban negatív, de eléggé határozatlan meghatározáshoz folyamodnak: a középosztályt azokból a legkülönbözőbb hivatású egyéncsoportokból áll, akik sem a nagytőkésekhez, sem a bérmunkásokhoz nem számíthatók, tehát a kisebb-nagyobb jövedelmű és műveltségű polgárság tölti ki a középosztály kereteit. Az 1924-i berni középosztály-kongresszuson *Tschumi* elnöki megnyitójában középosztályon azokat a néprétegeket érti, „amelyek sem a kapitalista felsőrétteghez, sem a proletár alsórétteghez nem tartoznak, tehát a társadalomnak azokat a munkásméheit, amelyek önálló tevékenységgel és mások segítségével nélkül akarják biztosítani életfenntartásukat; tehát a középosztály a munkás és értelmiségi réteg sajátos magvát (den eigentlichen Kern der werktätigen und intellektuellen Bevölkerung) zárja magába. Mi éppúgy fordulunk a plutokrácia ellen, melynek némely országban nagyobb, másokban kisebb vagy semmi jelentősége sincs, mint amely élesen küzdünk a szocialista-kommunista-anarchista körök rombolása ellen.“

A középosztály meghatározási kísérleteinek seregszemléje közben elénk bukkan az a felfogás is, mely szerint a középosztály két nagy eszo-

portra tömörül: az önálló és a nem-önálló existenciákra. Az előbbieket az iparosok, kis- és középkereskedők és a kis- és középbirtokosok; ez a „régiközéposztály. Az utóbbiak a magán- és közalkalmazottak, azaz a magán-, községi és állami hivatalnokok; ez az „új” középosztály, mely főképp szellemi munkát végez. A kettő érdekei sok tekintetben egymástól elütők, sőt egyenest egymással ellentétben állanak. Ezért nincs a középosztálynak és újabb mozgalmának belső egysége, mélyebb gazdasági szolidaritása. Ha mégis ez a régi és új középosztály összefog, ennek alapja nem annyira a gazdasági törekvések közössége, hanem a társadalmi értékelés, a konzervatívabb világnézet egyneműsége.

Ezekből a meghatározási kísérletekből szembeszökő, hogy pusztán a gazdasági kategória, bármennyit agyaskodunk is vele, nem elég a középosztály némileg is kielégítő elhatárolására. Az évi jövedelem számszerű korlátfelállítására már a békében is alig volt igazolható; mert számos szervezett bérmunkás évi jövedelme is e korlátok közé esett. A világháború meg egészen eltolta a fizikai s a szellemi munkás jövedelmének határait; a középrangú hivatalnok fizetése azonos lett a munkásemler bérével, másrészt számos középosztálybeli, szellemi pályán lévő egyén kénytelen lett utóbb fizikai munkát vállalni. Viszont az a fizikai munkás, aki szakszervezeti titkárrá, tehát hivatalnokká, vagy húsz-harmincemillió korona havijövedelmű szociáldemokrata pártvezérré emelkedik, bizonyára nem tartozik még a középosztály lelki egységébe, ha külső életstandardja felülmúlja is a középosztályhoz tartozókat. Ellenben a nyomorgó, szellemi munkát végző magántisztviselő, akinek osztályöntudata eredetileg a középosztályra vonatkozott, a nagytőke kizsákmányoló nyomása alatt könnyen elproletarizálódik s magát a szervezett munkássághoz tartozónak érzi.

Ami pedig a „régiközéposztály és „új” középosztály előbb jellemzett különbségét illeti, az *önállóság* szempontja sem biztos felosztási alap. Mert az iparos és a kereskedő is bizonyos értelemben függő helyzetben van, ha mástól nem, a nagykereskedőtől, a hitelezőtől s a vásárló közönségtől. Viszont a hivatalnokok egy része bizonyos fokú függetlenséget is élvez, nem említve az értelmiségi szabadpályákat (orvos, ügyvéd, mérnök, író, művész stb.). Továbbá: a „régiközéposztály és az „új” középosztály a jelzett értelemben azért sem állítható szembe, mert ellenkezik a begyökerezett szóhasználattal, mely „régiközéposztályon elsősorban nem a kispolgárságot (iparosokat, kiskereskedőket) érti, hanem a birtokos köznemességét és a vagyonos, művelt, városi polgárságot, melyek együttesen töltötték be a közhivatalok túlnyomó részét is. A „régiközéposztály pl. nálunk magyaroknál éppen ez a nyilvános életet irányító nemesi és városi intelligencia volt. Nálunk az ú. n. történeti középosztály a par excellence középosztály. S ha ma itt körünkben középosztálymozgalmról van szó, ezt éppen a tisztviselői eleméből álló történeti középosztály szervezi, azonban magához vonja azokat a társadalmi elemeket is (kis- és középiparosokat és kereskedőket), melyek lényegében ugyanazon konzervatív, a történeti és nemzeti értéket megbecsülő világnézetet vannak s amelyek gazdasági érdekeit a nagytőke és a szervezett proletariátus éppúgy elnyelni készül, mint az övét. A német és a francia középosztálymozgalom ezzel szemben a fordított utat járta. A képműiparososság indította meg, hogy az önálló kisiparosokat szervezze a kapitalizmus beolvasztó törekvése és a szervezett munkásság erőszakával szemben. A mozgalomhoz csatlakoztak a kereskedők, később a

szellemi pályák képviselői is. A mozgalom célja és eszköze először tisztán gazdasági: önszegély, szövetkezet, hitelszervezés, a kisemberek gazdasági ellenállóképességének fokozása. A középosztálynak ú. n. értelmiségi rétege nagyobb lendülettel csak az utóbbi években kapcsolódott bele e mozgalom gazdaság- és társadalompolitikai programjába.

Az eddigiekből nyilvánvaló, hogy határozott pozitív gazdasági kategóriába a középosztály fogalma *maradék nélkül* be nem szorítható. Kénytelenek vagyunk a már említett negatív elhatároláshoz folyamodni, mely csak arra utal, hogy lefelé is, fölfelé is a jövedelem szempontjából milyen réteg *nem* tartozik általában a középosztályhoz. A negatív határok is persze folyton hullámzanak.

A gazdasági szempont mellett a középosztály meghatározására alkalmasnak tűnik fel a *műveltség* bizonyos mértéke is. Ennek alsó fokát négy középiskolai (gimnáziumi, reáliskolai) vagy négy középfokú iskola (polgári iskolai, ipari szakiskolai) osztály elvégzése adná meg, felső fokát pedig az egyetemi vagy egyéb főiskolai végzettség. A statisztikai terminológia e két határ közé eső réteget *értelmiségnek* szokta nevezni.

Ez a műveltségi kritérium is túlmerev és csak nagyjában érvényes a középosztályra. Általában fedi az imént jellemzett gazdasági alapon való elhatárolást, mert a fizikai munkásság túlnyomó része csak elemi népiskolai s tanonciskolai műveltséggel bír. Ámde a kispárosok, kiskereskedők és kisbirtokosok jelentékeny részének sincsen négyosztályos középfokú iskolázottsága. Eszerint ez az ismertetőjegy sem tekinthető biztos tipikus vonásnak. Másrészt, ha a középosztály szellemi pályán mozgó tagjaira gondolunk, akkor éppen a középosztály e rétege képviseli a társadalom szellemi arisztokráciáját (nookráciáját) s így *ebből* a szempontból a *középosztály* voltaképp a *felsőosztály*. A legnagyobb geniek a tudomány, művészet, politikai élet terén éppen a középosztály talajából virágoztak ki; a nagy feltalálók és felfedezők, az emberi kultúra igazi hatalmas rétegforgatói éppen a középosztály sarjadékai.

A Földön nem az északi sark eszkimója, sem a tropikus tájak szerencsese építette föl az emberiség mai kultúrájának hatalmas dómját, éppúgy a társadalmi rétegek közül is sem az egészen nincsetlenek hideg és sivár milieuje, nem a nagyon gazdagok elpuhító bősége teremti meg a kultúrát, hanem a kettő közé eső középrend műveltségi zónája, melyben a szellemi értékek kultusza hagyományoszerű s folyton továbbbőszítő indítékul szolgál. Minden virágzó, egészséges társadalomban a vezérosztály a középső réteg. Belőle indul ki a termelés mind anyagi, mind szellemi téren, mert hisz az anyagot is a szellem mozgatja: mens agit mollem. Iniciativa, felfedezés, feltalálás, a munka szervezése és irányítása, az ehhez szükséges elhatározóképeség és személyi felelősség elsősorban a középosztályban található. Akár az iparost, kereskedőt, gazdát, akár a szorosabb értelemben vett szellemi pályákon működőket nézzük, a középosztály szellemi tevékenysége a vezérlő és irányító tényező abban a munkában, melyet aztán a fizikai munkásság nagyrészt csak mechanikusan végrehajt. Ebből a szempontból, úgy látszik, a szellem, a műveltség bizonyos foka az, ami meghatározza, vajjon kik tartoznak a középosztályba? Innen érthető, hogy a társadalmi rétegek közül elsősorban a középosztály az, mely a haladást nemcsak egyedül az anyagi jólét fokozásában látja, mint akár a szervezett munkásság történelmi materializmusának marxi dogmatikája, akár a

nagytőke midási élethölcésége, hanem a szellemi-erkölcsi önértékek lehető megvalósításában.

A középosztálynak ez az általában magasabb szellemi műveltsége vezet át bennünket a harmadik szempontnak, a *világnézetnek* körébe, melyből az egyes társadalmi rétegek lelki szerkezete jellemzően vizsgálható. Aránylag a proletariátusnak világnézete a legegnyeműbb már műveltségének differenciálatlansága miatt is. Ez a világnézet, amennyiben tudatos, a marxi ideológia pilléreire nyugszik: a metafizikában materializmus, az etikában csak egy értéket, a gazdasági értéket ismerő szélső utilitarizmus. Társadalmi értékfelfogása minden téren radikális: a társadalom történeti alapjait gyökerestől föl kell forgatni s a hagyományos nemzeti korlátokat ledönteni. Ami viszont a középosztály világnézetét és társadalompolitikai felfogást illeti, bár van polgári radikalizmus is, a középosztály tipikus vonása lényegében a *mérsékelt haladás*, mely kiegyenlíteni iparkodik mindenütt az arisztokráciának merev konzervatizmusát és a proletariátusnak mindent felforgatni törekvő nihilizmusát. A középosztály a történet tanúsága szerint átlag a folytonosságban ható történeti erők irányában halad. Ezért a nemzeti gondolatnak és érzésnek is mindenütt és mindenkor a középosztály a leghűbb megőrzője és fejlesztője. A proletariátus és a plutokrácia nemzetköziségre és világpolgárságra hajlik: velük szemben a középosztály ragaszkodik leghívebben a nemzeti közösség hagyományához és történeti aspirációihoz. A középosztály a nemzeti szervezetnek világszerte a legszívósabb eleme. Sem a munkás-internacionále, sem a nagytőkés arany-internacionále nem akar ismerni nemzeti ideált. Ennek egy támasza van: a középosztály, a tudatos nemzeti élet alanya és mozgatója. A parasztság laza társadalmi szerkezetű, történelmi műveltség híján. Csökkent nemzeti öntudatú; egyelőre inkább a nemzeti élet energiazerveoárja, tartalék-ösereje, semmint tudatos hatóereje. A nemzet a maga történeti életét valójában a középosztályban éli, benne feszül és lüktet igazi szellemi és erkölcsi ereje és feltörő aspirációja.

A hagyományoszerű nemzeti gondolat és érzés történeti kohéziója egyik tipikus vonása a középosztálynak. Kétségkívül a több-kevesebb gazdasági érdekközösség is alapvető jegye a középosztálynak: az ipar csak akkor virágozhatik, ha a gazda nyersanyagot termel s a kereskedő az iparcikket el tudja helyezni; a gazda csak akkor tud vásárolni és befektetni, ha termékeit kellő áron értékesítheti. És a tudós, művész, köz- és magántisztviselő is csak akkor kaphatja meg szellemi munkájának anyagi ellenértékét, ha a gazdasági élet organizmusának körforgalma egészségesen megy végbe. A középosztály valamennyi rétege gazdaságilag kölcsönösen egymásra szorul, magasabb szempontból mégis csak egyetlen érdekközösségbe tartozik, melynek ha egyik tagja beteg, ezt a betegséget csak hamar a többi tag is megérzi.

De a gazdasági érdek kisebb-nagyobb közössége mellett az, ami a középosztályt egy viszonylag egynemű egységbe fűzi, az erkölcsi-szellemi közösség: a *nemzet történeti öntudata* s az ebből fakadó *társadalom- és világfelfogás*. Ha a középosztály ismertetőjegyét keressük, ne vesszünk bele egyoldalúan a gazdasági élet sokrétű hálójába. Az nem véletlen, hogy a középosztály Európaszerte most, a nagy világrengés után, kezd tudatosan szervezkedni. Ennek nemesak az az oka, hogy a nagy vulkán lávája elsősorban a középosztály gazdasági pozícióit öntötte el legjobban, hanem

az is, hogy ez a világrengés mindenütt szabadjára eresztette azokat a centrifugális erőket, melyek a nemzetek államfönntartó energiáit kimeríteni, a nemzeti társadalom erkölcsi-történeti szerkezetét szétfeszíteni iparkodnak. Ennek a szerkezetnek gerendázata pedig éppen a középosztály. A középosztály erkölcsi szubstanciájában, szellemi érdekközösségében, történeti, nemzeti világfelfogásában, egész létalapjában van fenyegetve. Innen van most éles reakciója, komoly szervezkedési törekvése. De ez oldja meg azt a problémánkat is: mi kovácsolja össze viszonylag egyneművé a középosztályt, mi elsősorban a sajátos kritériuma?

Ez a kritérium a *történeti hivatásérzés, a nemzeti missziótudat*, mely csak több nemzedék közös munkája alapján mint erkölcsi, szellemi hagyománytőke sűrűsödik össze. Nem tartozik a magyar középosztályba, aki nem érez együtt ösztönösen is, meg tudatosan is a történeti Magyarország életakarásával, erkölcsi és politikai hagyományaival. Lehet közepes jövedelme, lehet közepes vagy akármekkora műveltsége: nem él a magyar középosztály lelki közösségében. Ingyen se gondoljuk, hogy a nemzet történeti hivatásérzése megvagyonosodott jöttmentek máról-holnapra szerzett lelki tulajdona lehet.

Hogy a középosztály sajátos ismertetőjegyét és a nemzet életében való szerepét jó helyen keressük, azt olyan társadalom körképe igazolja legjobban, ahol a középosztályú értelmiséget kipusztítják. A középosztály fogalmát ilyen negatív reliefben szemlélteti a mai bolsevista Oroszország, vagy a tőlünk elszakított területek állapota, melyeket elsősorban magyar értelmiségtől, középosztályától, vezérlő rétegetől iparkodnak a bitorló hatalmak megfosztani, mert ebben él a leghatékonyabban a történeti Magyarország tudata és akarata.

Mínt hogy a középosztály fogalma ennyire szorosan egybeforr egy-egy ország nemzeti életével, a középosztály-mozgalom sohasem lehet olyan értelemben nemzetközi, mint a munkásságnak vagy a nagytőkének szervezete. A külföldi középosztály-mozgalom, mint láttuk, mindenütt ma is túlnyomóan gazdasági jellegű; mint ilyen, gazdasági mozgalom, a munkásság és nagytőke nemzetközi szervezeti sikereinek szuggesztíója alatt, szintén a nemzetközi organizáltságtól vár a középosztály számára hatékonyabb eredményeket. Az 1923-i berni kongresszus emellett már hangoztatta a világnézeti s társadalompolitikai szempontot is: a középosztálynak az egész világon össze kell fognia a kommunizmus-anarchizmus, másrészt a szélső kapitalizmus társadalmi érvényesülése és erkölce ellen; a mai társadalmi veszethettség ellen nemzetközileg kell keresni a hatékony erkölcsi szérumot. A középosztály-mozgalomnak ez az elvi küzdelme joggal és a siker reményével lehet nemzetközi jellegű. Mihelyt azonban ezen az elvi magaslaton túlmegyünk s az egyes nemzetek középosztályának belső konkrét problémáiról van szó, a további érdekközösségnek már útjában áll a sajátos nemzeti értékfelfogás: itt már pl. a magyar középosztálynak nem lehet az az érdeke, ami a csehé, oláhé vagy szerbé. E ponton már vége a nemzetköziségnek: itt a nacionalizmus érzelme diktálja a *verbum regens*-t. Már pedig éppen ez a nacionalizmus a középosztály lelke, fogalmának legfőbb alkotójegye és lényege.

Kornis Gyula.

BORS MIHÁLY BÖCSÜLETE.

Kint akkora szekeret rakott, mint egy emeletes ház. Lappangó, nagy dühe a munkában robbant ki, csak úgy ropogott kezében a villanyél s a béres alig győzte kapkodni a földobott kévétet. Öregecske ember volt már s csak dörmögött:

— Ölég lehetne mán.

A legény csak rakta s nyakas szavak csaptak ki belőle:

— Majd azt én mondom meg, Gyuri bátyám.

S csak dobálta.

Hogy elfáradt, fölrakta az ökrökre a jármot, fölmászott a szekér tetejére, elindította őket, kalapját az arcába nyomta s hanyattfeküdt a meleg kévén. Egy szót se szólt. Csak feküdt s úgy járt benne föl-alá a dühe, mint egy fojtogatás. Hogyne. Tegnap este beállt birkózni a cirkuszba s maga se tudja, hogyan, valami igen fájdalmas furcsán elkapta a cirkuszos s őt, ifjú Bors Mihályt, ki félkézzel emelgeti a masinánál a zsákokat, úgy odavágta, hogy a nyaka még most is fáj tőle. Ez volt a mérge, ami nem hagyta nyugodni.

Az öreg egy-egy szál szalmát rágicsált a nagy szótlanságban, levette a kalapját, belenézett, meg föltette, nézte a csöndben forrongó legényt s hármat is kanyart a bajuszán, mire megkérdezte:

— Mi bajod mán? Úgy hallgatsz, mintha akasztófa alá vinnének.

Muszáj volt már a szó s jobb híján ezt bökte oda. Tette, mintha nem tudná a nagy méreg okát s várta a feleletet.

A legény csak hallgatott, mintha nem értené.

Az öreg másik oldalról kezdte:

— Ládd-e, nem megmondtam. Ronda fortélyos népség az. Ösmerem én. Hiába vagy ott erős. Megkap csak valahol, pöndörít egyet s úgy odakeny, hogy a lélekzeted is eláll.

Megint nem jött felelet, de az öreg csak folytatta:

— Apád is nem megmondtá. De az Isten se beszél neked, ha egyszer valamit a fejedbe vettél. Mész, mint ha okosabb ember nem is vóna nálad.

A legény nyújtózott egyet, feje alá nyomta a karját, de nem szólt.

Az öreg csak eregette a szavakat:

— Hát ezt elkerülhetted vóna. Mer szó, ami szó, szégyen, akárhogy forgatja is az ember, böcsületre megy, pláne, ha valaki ilyen híres legény, szeretős, legénykedő. Nem jól eshetik az embernek ilyesmi.

A legény fölmordult. Csöndes volt a hangja, de érzett, úgy lappang benne az indulat, mint harapós kutya a kazal mögött.

— Gyuri bátyám.

— No.

— Csak aszondom, foggya má be a száját.

Az öreg szégyelte vén létére a rendreutasítást, hát szörnyen méltatlankodva kérdezte meg:

— Aztán mér? Nincs igazam?

— Igazának igaza lehet, de amiatt én úgy vágom le innen a szekérről, ha sokat abajgat még, hogy lepedőbe hozzák haza.

Már bentjártak a faluban. Hogy befordultak az alsó utcába, szekér jött velük szembe; a Komondi István Ferkó ment új fordulóért a Packalóba; legénytársa volt a mérgelődőnek, jópajtások kocsmába, leányok körül, de most hogy eldöcögött mellettük, megismerte az ökröket s fölkiáltott a szekérre:

— Miska te! Fáj-e még a nyakad?

A legény morgott egyet:

— Nem fáj úgy, mint a tied, ha egyszer képenyallak.

Az öreg elhúza a száját, nevetett magában a legény szörnyű dühén, vén szemeiben fölnéesség bujkált, az öreg paraszt szélesmedrű nyugalma s csak vizsgálgatta közben a papucsa orrát.

A legény észrevette az öreg mosolygását s odavicsorított:

— Mit vinnyog maga meg? Azt hiszi, nem látom, hogy röhög rajtam? Könnyű magának. Eszik, alszik, rámtolja a nagyobbik dógot, járatja a száját, kajabál, mikor semmi baj sincs, ilyenkor meg röhög. Jobb vóna bizony, ha az ökröket takarítaná meg rendesebben. Most is olyanok, mintha egy hete vakarót se láttak vóna.

Befordultak a kapun, odajártak az asztag mellé, ledobálták a szekeret. Hátrább ment a masina: a rozsot verették s Mihály, ahogy a szekérről végzett, odament. Izgága volt nagyon, elkeseredett, szégyelte magát, de ottjárt védekező muszájdölyffel: csak azért is hadd lássák, csak azért is ő itt az úr, majd megmutatja. Meg-megállt, oda-odanézett valahová: harapós volt a szemjárása, látszott, hogy rettenetesen szeretne belekötöni valakibe, de rendesen ment a dolog, hát nem szólhatott. Ez is csak bősztette. Elfordult s hosszú léptekkel megindult a szilvás felé. Egy gazdátlan gereblye ott hevert a kazal mellett s ez minden mérgét kiobbantotta.

A leányokra csattant:

— Ezt a gereblyét meg majd én rakjam el innen, mi? Tegnap egy petrencerúd törött el, ma meg majd ez lesz a kutyáé. Az Isten se győz szerszámmal benneteket. — Szólt, a kazalba dobta a gereblyét s odább ment. Már a szilvás kerítésénél járt, mikor hallotta:

— Mi baja van a Mihálynak?

Valamelyik leány kérdezte. Az öreg György meg az asztagról kiabált vissza:

— Eszi a fene a cirkusz miatt.

Összevihogtak a leányok.

Hallotta, visszalépett. Odaállt a masina mögé. Fölnézett. Kemény volt a nézése, mint az acél s visszahúzott öklök feszültek benne. A gazda volt. A százötven holdas, aki dolgoztat. Az úr. Odamondta rettentő dölyfösen:

— Jó lesz, ha befoggyátok a szátokat.

Erre csönd lett.

Még ott állt egy darabig zsebetett kézzel, aztán dél lett, megette bent az ebédet s délután még hármat fordult a szekérről. Egy szó se esett. Megint György ment vele, de a legény úgy hallgatott, hogy látszott, szörnyű izmokat tart féken a hallgatása, hát nem merte piszkálni.

Vacsora után vagy félórát könyökölt az asztalon, aztán fölvetta a

kabátját s kiment. A leányhoz akart menni, de fele úton meggondolta magát, visszafordult, bevágta az ajtót, befeküdt a kazalba s elaludt.

Másnap alig pitymallott, már hallatszott, hogy veszezszik az ostorosgyerekkel, valami kintfelejtett láncért szidta kegyetlenül s egész nap úgy dolgozott alattomos nagy méreggel, mint egy nekiszabadult masina.

Harmadnap vasárnap volt. Egész nap kint feküdt a szilvásban — az öreg Bors háromszor-négyszer is kitekintett — s olyan volt, mint aki valami igen pogány dolgot tervezget. Az ebédnél az öreg a másnapi takarodásról ejtett próbakép egy-két szót, a legény elfogta őket, felegetett rájuk (a cirkuszról egy szó sem esett köztük; tudta az öreg, hogy igen fájdalmas része ez a legénynek, hát nem emlegette), úgy látszott, megbékélt már s elfelejtette a mérgét. Este megetette az állatokat, rendbetette magát, evett is jócskán a vacsorából s elkészülődött. Az asszony aggódott még egy kicsit s megkérdezte:

— Hová mész, Miska?

Már az ajtóból felelt:

— Körülnézek egy kicsinyt. Egész héten dolgoztam, mint egy ló, kinézem egy kicsit magambul a fáradtságot.

Kilenc felé volt már az idő, mikor a Papp Mihály kocsmájánál megállt. Mellette a marhavásártéren állt a kivilágított cirkusz s csak ökölbe szorult a keze, ahogy arra fordult. Lökött egyet magán s harapta a szót:

— Megállj, komédiás.

Csak úgy a vállával tolta be a kocsmajót. Senki se volt bent, hát odatámaszkodott a lécsöntés falának s kiáltott:

— Mihál bátyám.

Az öreg kintjárt az udvaron. Muzsikáltak kint, tánc volt, de hogy valaki bent kiabált, bejött. A legény ráköszöntött:

— Jó estét.

Kezefogtak.

— Aggyon három decit, Mihál bátyám.

Elnyújtott lábakkal odatelepedett az egyik asztalhoz. Az öreg megkérdezte:

— Tánc van, mér nem mész ki?

— Jó nekem itt is — bökte oda.

Az öreg vállatvont, kiment.

Mire visszakerült, a legény végzett a három decivel s újat kért. Az öreg is töltött magának s melléje ült. Láttá, hogy igen nagyokat gondolkodik a legény, a szemeiben nagy borulások bujkáltak, hát megakarta tudni, mi készül a nagy csöndesség alatt. Megkerülte.

— Hát milyen lett a termés, Miska?

— Köszönöm. Harmincnyolc körösztonkint a rozszbul.

— Ölég jó ebben a szárazságban. Akár ihatnánk is rá egyet.

— Ráérünk, Mihál bátyám. Egy kis dógom vóna még előbb.

— Mi dógod? — érdeklődte az öreg.

— Egy kis dógom. Milyen lehet a dolog? Dolog.

Megakadt a szó. Az öreget hívták, kiment. Jó negyedóra beletelt, mire megint leülhetett. Hallgattak egyet s a legény, mintha csak most jutna eszébe, megkérdezte:

— Hallom, idejár a cirkuszos is?

Papp Mihály kezdte pedzeni az igazságot. Ránézett a legényre, hallgatott egy jelentőset, de csak odatette:

— Ide néha. Mér kérded?

— Csak úgy kérdeztem. Tuggya fene.

Kis idő múlva megint megszólalt:

— Aztán ilyen tájban is begyün az ide?

— Be hát. Mindenkié a kocsmá. Akkor gyün, mikor akar tizenkettőig.

— Nem azér mondom.

— Hát mér? — faggatta az öreg.

— Csak úgy mondom.

Ivott.

Pogány zivatart szagolt az öreg. Tudta már, hogy a cirkuszoszt várja a legény, hogy ez lesz a dóga, érezte, hogy itt a bajt már alig lehet ki-kerülni, hát rendre akarta csillapítani a legényt.

— Csak amondó vagyok, Miska, itt az én házamban verekedést ne kezdj.

Az dacosra lobbant.

— Ez nem a maga háza. Ez kocsmá. Mindenkié. Azt teszek, amit akarok. Bort adjon inkább.

Az öreg elvette a poharat, tele öntötte, odatette. Alig hogy odatette, jött a cirkuszos. Még állt az előadás, de ő már szabad volt, hát átjött. Köszönt, leült a sarokasztalhoz. Három decit kért. Mihály rá se pillantott. De hogy arra jött a kocsmáros, csak lesöpörte kezével a tele poharat. Síma volt a gesztus, egyszerű, széles, mint a kaszalendítés, de irtó gögös és betyár. És kihívós. A hangja úgy jött, mint egy döbbenetes izom lassú mozdulása.

— Nekem litert adjon, Mihál bátyám.

Az öreg odaadta s odaállt a söntésajtóba. Láta már, hogy itt komoly dolog készül, hát bent maradt villámhárítónak.

Ittak mind a ketten. A cirkuszos félszemmel figyelte a könyökölő legényt s az oda se nézett. De minden ízével tudta, hogy ott a másik, minden mozdulása olyan volt, mint vihar előtt a mező: fojtott, komor és várakozó. Egy nagy fenyegetés volt, ahogy ült, a hallgatása is kiáltás, a mozdulatlansága is lendülés, ökölbe szorított keze a fejét támogatta s a feje, inas, tömött tatár-feje kemény volt és dacos, mint egy vastömb. A cirkuszos trikóban volt, meztelen karján dagadt a kitornászott izom, de nyugtalan volt egy kicsit, érezte a roppant feszültséget, hogy itt vártak rá s a hangtalanság, ez a lappangó roppant düh furcsa volt a félsötét kocsmaszobában. De ivott és várt.

A legény a végefelé járt az üvegnek. Csöndesen letette a poharat, nyújtózott egy ropogó lassút s fölállt. Odanézett a cirkuszos legényre, mustrálgatta az ujjatlan trikóját s tempós tompa hangon bökte ki:

— Nem tom, hugyan járhatnak ilyen rongyba az emberek, Mihál bátyám?

A cirkuszos látta, hogy bele akar kötni s úgy tett, mintha nem értené.

A legény a nyakára kapcsolta a két kezét, igazított egyet magán s hogy nem kapott feleletet, tovább folytatta:

— Nem tuggya, Mihál bátyám?

A cirkuszoszt is bántotta a legénykedés s odadobta:

— Ahogy mándliban meg csizmában.

Mihály irtó sértődötten fordult hátra s komoran tagolta a szót:

— Nem kérdeztem.

Aztán, mintha semmi sem történt volna, csúfolódó hangon folytatta, de már ott csiklandott az indulat a torkában:

— Mer én föl nem venném az egész cirkuszér se.

— Én se azt a rohadt csizmát.

Ezt a cirkuszos mondta.

A legény hátrafordult, fölívta a fejét, kihúzta magát. Olyan volt, mint az Isten, mikor teremt. Összeszorított arcán élessé váltak az izmok, szuszogva szíttá kiloccsanó dühében a levegőt s megszorult ökölben a keze, ahogy meglódult a másik felé. Mire odaért, már az is állva várta.

Fél lépésre állt meg tőle a legény s úgy esett ki szájából a szó, mint a láng.

— Nem kérdeztelek. Itt csak akkor beszélhetsz, ha kérdezlek.

Az is lobbót vetett s vicsorgatta:

— Mi?

— Ha kérdezlek, бүдös. Ha kérdezlek. Érted?

S az arcába vágott.

A cirkuszost egyszerre előntötte a vér. Megtántorodott, de hamar észbe kapott s visszavágott. Talált is, de Mihály talán nem is érezte. Csak a dühe zubogott benne. Ment, mint egy megvadult barom, ütötte, verte, vágta, csépelte a cirkuszost, szörnyű indulata ki-kibugyogott a száján, nem nézett se Istent, se embert, csak ütött, ütött, fejet, gyomrot, mellet, ahol ért, ahol talált. Nem engedte magához féni, csak verte. Mint a csép. Mint a pöröly. Itt már csak erő volt s az zuhogott belőle, mint zsilipen a folyam.

Az öreg lelkendezve szaladt ki az udvarra:

— Hé, gyertek be. A Boros Miska mingyá agyonveri a cirkuszost.

Mire kívülről betódultak, a legény már a cirkuszos mellén térdelt s elnyeklett fejét verte a padlóba.

— Levágtál, бүдös? Levágtál? Ne a böcsületem.

S csak püfölte vérbeborult szemekkel. Roppant ökle járt, mint a buzogány s majdnem agyonverte a cirkuszost, mire kivették a kezéből.

Dallos Sándor.

Keszthelyi Helikon. Csinos kiállításban, gondos szerkesztésben jelentek meg *Keszthelyi Helikon* cím alatt egybegyűjtve azok a pályaművek, költemények, ünnepi beszédek, melyek 1921 július 2-án a gróf Festetics György emlékére rendezett helikoni ünnepen elhangzottak. Centenárium volt ez is, megisméltése annak az emlékfauiltető, irodalmi ünnepnek, amelyet német mintára Festetics György gróf hozott dívatba s utoljára 1819-ben rendezett. A nehéz idők okozták a kétévi késedelmet, noha a jelen kötet lelkes szerkesztője, Lakatos Vince, esornai prémontrei kanonok, már 1910 óta buzgólkodott Beöthy Zsolttal, a Kisfaludy-Társaság elnökével együtt a jubileumon, a még nehezebb idők pedig a négyévi késedelmet, hogy a kötet csak most láthatott napvilágot. A siker oroszlán-része azonban természetesen Festetics Tasziló hercege, aki mint a nagy gróf méltó utóda, az eszmét szeretettel felkarolta s nemes áldozatkészségével megvalósítását lehetővé tette.

Az 1921-i helikoni ünnep leírásán kívül a kötet tartalmát költői művek és irodalomtörténeti értekezések teszik. Amazok közt találjuk Herezeg Ferenc *Holicsi Cupidóját*, ezt a bájos kis vigjátékot, mely alapjában a modern, démonkereső, hisztériás szerelmet teszi nevetségessé, de Cupido púderes, parókás alakjában s a párbeszédek vezetésében a rokokót is elének varázsolja. Kozma Andor *A magyarokhoz*, Vargha Gyula *Berzsenyi árnyékának* című ódájában a mult szenvedéseiből merít erőt „a roppant békemunkához“, mely korunkra vár.

Menjünk felé szilárdan,
Levetve bünt, feledve jajt, siralmat,
Erősek hitben, munkában s imában.

Sajó Sándor *Festetics György gróf* fenséges alakját hívja biztatni, lelkesíteni.

Ki jó magyar volt, holtan sem henyel,
Halál után is nemzetének él.

Jakab Ödön bájos Himfyutánzatban zengi saját *Boldog és Kesergő Szerelmét*. Szendy Árpád pályanyertes *Helikoni Suite*-je, kótamelléklet, melyet Papp Viktor bírálata kísér, zárja be a kötetet.

A könyv legnagyobb részét, 200 lapot, Négyesy László szintén pályadíjjal kitüntetett tanulmánya, *Festetics György gróf a magyar irodalomban* foglalja el. Igen gondos utánjárással, messzefekvő adatok felkutatásával írta meg a nemes gróf pályafutását, nemcsak az irodalomhoz való viszonyában, de egész kulturális hatásában. Festetics György, Széchenyi Ferenccele együtt, a XIX. század elejének legkiemelkedőbb alakja az arisztokrácia körében, több tekintetben Széchenyi István munkásságának előkészítője. Az gazdasági téren, ahol a keszthelyi Georgicon létrehozásával veti meg okszerű gazdatisztképzésünk s vele a földművelés gyümölcsözőbb, kulturáltabb alapját; az irodalmi téren is, ahol a *Minerva* könyvkiadó vállalat s a *Helikoni ünnepek* rendezésével hangsúlyozza az irodalom fontosságát s pártfogásra érdemes, nemzetnevelő hatását. Gyulai Pálnak nem volt egészen igaza, mikor azt állította, hogy a keszthelyi ünnepek „minden olyan magasabb cél nélkül folytak le, melyek irodalmunknak használtak volna“. Berzsenyi jobban érezte ezeknek fontosságát az akkori viszonyok között: „Midőn egy oly ember, a kinek jövedelme a három milliion körül van, egy illy innepre 30 ezeret költ semmi, — de nem semmi az, midőn az ősz Festetics a szegény Berzsenyinek az utcára kalap nélkül elejbe szalad. Egy oly népnél, ahol a Nagyak az anyanyelvet cigány nyelvnek nevezik s a magyar írónak nem is köszönnék s a legjobb poétát is legfeljebb ioculatornak nézik, Festetics nagy ember, vagy ami még több, jó ember.“ Pedig Berzsenyi

magyar Weimart óhajtott volna Keszthelyen látni, de méltányolta azt is, amit tényleg nyújthatott. Emeljük még meg Festetics 40.000 forintos alapítványát, melynek kamataiból három nemes ifjút kívánt neveltetni a bécsi ingénieur katonaiskolában s mely később a Ludoviceumhoz került át. Az 1809. nemesi felkelés idején pedig saját költségén 600 lovaszt állított a hadseregbe s Zalamegyének százezer forintot adott a szegényebb nemesek hadi felszerelésére.

Tagadhatatlan, hogy e korbéli mágnessaink jóakarata nem mindig találta meg a nemzeti haladás előmozdításának biztos módjait s csak Széchenyi István jelölte ki a célra vezető utaknak csaknem mindegyikét. Némi ingadozás, szeszélyesség is jellemzi Festetics Györgyöt mind politikai pályáján, hol majd főúri, aulikus hajlamai, majd magyar, nemzeti érzése lesz úrrá rajta, mind pedig irodalompártoló szerepében, ahol csakhamar cserbenhagyja a szépen indult, s a műveiket kiadni nem tudó írók közt nagy reményeket keltett Magyar Minerva vállalatát, melyben Péteri Takács József volt jobbkeze. Négyesy eleven, életteljes rajzot ad nemcsak a mágnásról, a hazafiról, hanem az emberről is, s bár műve végén hangoztatja, hogy Festetics alakja és pályája minden irányban, így főleg a szaktudományok terén, megrajzolva mindmáig nincsen, bizonyos, hogy ő a munka javarészt elvégezte s Festeticsnek méltó emléket emelt. Műve két további fejezetében összeállítja a korabeli, majd a későbbi írók verses és prózai nyilatkozatait Festeticsről, s így még sokoldalúlag kiegészíti a sajátmaga rajzolta képet.

Kéki Lajos tanulmánya, *A Dunántúl a két Kisfaludy-költészetében*, a környezeti elemek hatását vizsgálja a két költő műveiben. A vidék, a Balaton és melléke kétségtelenül mélyebben hatott Sándorra; ő egész életét ott töltötte s különben is nagyobb természetérzékkel bírt, mint öccse, aki többnyire általánoságoknál marad leírásaiban. Világnezete is mindvégig az, amilyenné természeti adományai s a Dunántúl viszonyai alakították. Károly lelkén mélyben nyomot hagyott világjárása és emberismerete, de az ő költészetében is mindig van valami a dunántúli magyar termőtalajból.

Sándor végig benne él a honi patriotizmusban s magáéul vallja egész eszmevilágát, Károly följé emelkedik, s főként vígjátékaiban meg is bírálja, igaz, hogy szeretettel, s a javulás biztos hitével.

Főlemelő, lelkes érzéssel tesszük le a szép könyvet, miután még átlapoztuk a helikoni ünnep latin, angol, német, francia, olasz leírásait, melyekkel a kitűnő szerkesztő a külföld figyelmét is fel kívánta nemzeti ünnepünk iránt ébreszteni. Óhajtanánk azonban most már olvasni a másik két pályamunkát is, Baros Gyuláét és Gálos Rezsőét, melyeket a bíráló-bizottság dícséretre érdemesített s melyek a nyerteseeknek méltó versenytársaul bizonyultak.

Zlinszky Aladár.

Takáts Sándor: Magyar nagyasszonyok. A levéltárak lankadatlan buzgalmú kutatója ismét egy szép könyvben teszi le asztalunkra búvárlatainak eredményét. Azoknak a magyar nagyasszonyoknak van szentelve e gyűjtemény, kikről történelmünk alig, vagy egyáltalán nem emlékezik, de emléküket annál hívebben őrzik a levéltárak ezrekre menő levelei, melyek történetírásunk, művelődéstörténetünk nagy kárára mindeddig napvilágot még nem láttak. Nálunk a családi levelezés csak a XVI. századdal kezdődik s így a régi, kivált főúri családi élet csak ez időtől kezdve tárul elénk teljes művoltában. Ennek az életnek tengelye pedig a magyar asszony volt, kirel a történetírás úgyszólván megfeledkezett, mert nem kereste fel, nem kutathatta át azokat a forrásokat, melyek emléküket megőrizték. Hogy sok nagyasszonyunkról alig tudunk valamit, annak okát a szerző abban látja, hogy főúri családaink egy része minden olyan írást megőrzött, amik birtokügyekre és címekre vonatkoztak, de a családi levelezést megőrizni nem tartották érdemesnek. Szinte kivételek ebben a Nádasdy, a Batthyány, a Révay, a Thurzó, az Erdődy stb. családok, kiknek levéltárait Takáts Sándor kiaknázta. E levelekből tudjuk meg, hogy a XVI. század legsúlyosabb éveiben is főúri és nemesi udvaraink igazában nemzeti iskolák voltak, melyben ifjak és leányok nemzeti szellemben nevelkedtek. S a nevelést a ház asszonya intézte.

Mig a férfiak hadban és gyűléseken forognak, az asszonyok otthon élnek, s magyarságban és erkölcsben vezetik udvarukat. Ők a nemzeti hagyományok, szokások és a nemzeti nyelv leghívebb őrei. Lelki szövétnekük a kötelességtudás, a munka szeretete, a mélységes vallásos érzés. Udvarukon 9–10 éves korukig nevelődnek más családok gyermekei; gyakran onnan, nem pedig szülei házukból nősülnek és mennek férjhez. Nem ritkaság, hogy ilyen főiri kastélyban az egész *familia*, melybe a cselédség is tartozott, 70–80 főre ment, s például Nádasdy Ferenc udvarán egyszerre tizennégy asztalnál étkeztek. Mindennek gondja a ház asszonyának vállára nehezedett; de nemcsak a konyháé, kamráé és pincéé, hanem sok más foglalatosságáé is. Ott fontak, szőttek, varrtak, csipkét vertek; gondozták a veteményes, virágos és gyümölcsös kertét; télire gyümölcsöt aszaltak és liktáriumot (ízeket) főztek. De a lelkiekre is volt gondjuk. Deákok és mesterek tanították az ifjúságot, a poéták virágénekei itt találtak megértésre és Balassi Bálint verseit épp úgy idézgették leveleikben, mint ma idézik az újkor költőit. A tiszta, magyar nyelvet is e kor asszonyainak leveleiben kell keresnünk, mikor a férfiak már latinnal, s előbb-utóbb némettel tarkázták írásukat. E levelezés kiadása még nagy tartozása történetírásunknak, mert új forrásra nyílik vele nemcsak a tudomány, hanem a költészetnek is. Tizenhárom nagyszony levelezéséből bontakozik ki a XV. és XVI. század benső életének meghitt képe; köztük talán legmegkapóbb a két Zrínyi-fiú nevelőanyjáié, Bathyányi Ferencné, Lobkovitz-Poppel Éváié. — E könyv egyaránt kellemes és tanulságos olvasmány, valamint kitünő forrásmű is, mert a tudós szerző gondosan megjelöli a levélidézetek lelőhelyét s így megadja tudományos hitelüket is. Bár minél előbb eljönne az idő, hogy e szép könyv szerzője maga adhatná ki a kincseket érő leveleket is, melyek művének forrásul szolgáltak.

Tolnai Vilmos.

Ifj. Bókay János: Mario. Romantikus regény, hőse Mario matróz, ki betegsége miatt partra száll s a lidói Grand Hotel pincére lesz. Bele-

szerez egy szép szőke fiatal asszonyba, Tessába, kit mindennap kiszolgál. Szenvedélyesen, de egészen reménytelenül imádja, s dühösen féltékeny egy franciára, ki udvarol az asszonynak. Mária, a kis kenyereslány teljes odaadással és alázatos jószággal szereti a daliás Mariot, ő belé meg Antonio, a másik pincér, egy szicíliai parasztfiú, szerelmes. Ebből a hármás reménytelen szerelemből szövi az író történetét, mely azzal végződik, hogy Mario a részeg franciát, ki Tessa szerelmével dicsekszik, a tengerbe löki és börtönbe kerül. Itt „másolja le” naplóját, melyet kiszabadulása után otthagya s ez így kerül az író kezébe.

Nem akarunk ennek a napló-formának különösebb jelentőséget tulajdonítani, régi forma s az írók ma is használják. Természetesen nem valószínű, hogy egy durva matrózból lett pincér naplót írjon s hozzá még ilyen nagyon is színes regénystílusban, de ez a forma mindig többé-kevésbé valószínűtlen volt, miért legyen tehát éppen szerzőnk regényében valószínű? Hagyjuk hát a formát s nézzük magát a regényt. Mint főnnebb mondtuk, a romantikus regények ma is kedvelt fajtájához tartozik, nem szabad tehát a realista vagy lélekrajzi regény mértékével mérnünk. A szerző által rajzolt modern milieu: a lidói fürdőélet s főként a pincérek élete csak látszólag realizisztikus (egy-két durva naturalisztikus részlettel a jóízű író annál inkább megkímélhetett volna bennünket), az ő világa a regényes képzelet. Valami álomszerű hangulat vonul végig a történeten s ez mindent sajtászerű fénybe von. A matróz-pincér hőssé magasul, a szép Tessa rejtélyesen ideális nőalakká, kit egyáltalában nem ismerünk, csak a szerelmes hős ábrándos szemével látunk messziről, a kenyereslány finom lelkű, szenvedő hősnővé válik, Antonio pedig maga a féktelen féltékenység. Ezeket a romantikus álom-alakokat nagy szenvedélyek hevítik, melyek megfelelő szavakban, sokszor szóáradatokban törnek ki belőlük. Ez a romantika rég ismert stílusa telve retorikával, túlzott hasonlatokkal, képekkel. A szerző nem törődik vele, hogy alakjai egyszerű emberek, ő csak hőseit látja bennük s egyforma nyelven beszélteti őket. Ez a nyelv sokszor szép és költői, s aki nem

veszi észre, hogy nem igaz, azt esetleg el is ragadhatja.

A szerző érdekesen tud elbeszélni, bele tud ringatni bennünket történetének hangulatába, nem száraz és nem unalmas. Aki a mai szomorúan szürke világban még szereti a színes meséket, szívesen fogja olvasni ezt a kis regényt is.

Szinnyei Ferenc.

Falu Tamás: A Kicsinyesek. Voggenreiter - Verlag. Magyar - osztály. Berlin, 1926.

Egy kis felvidéki erdészváros kaszinójában, a nagy katasztrófa idején, különös társaság verődik össze. Az a feladata, hogy tagjai az üléseken nem ejthetnek siránkozó szót, sem országos, sem megyei, sem városi, sem családi dolgokkal nem foglalkozhatnak. Csak aprólékosságokkal, kicsiségekkel. Ezért nevezik el magukat a Kicsinyesek körének. Hanem fájdalmas esemény jön közbe: a városi gimnáziumot megszünteti az idegen hatalom és a tanárok háborús vagónokban indulnak bizonytalan új tanyájuk felé. A válás pillanatában egy hóféhér szerelem titka is kipattan; ez a szerelem oly tartózkodó, hogy még a pletykavadász kávézenikék is hasztalan nyomoznak utána. Mikor a vonat berobog s az egyik szerelmesnek, Ratkó tanárnak búcsúznia kell, pár meleg egyszerű szóbap vállanak egymásnak örök hűségét. Csak ők tudnak róla, meg a nyájas olvasó. Az elválás nem afféle kalandot akasztott meg, csak rokonlelkeket cserélt ki. Wildné bizonyára akkor sem esalta volna meg az urát, ha késői eszményképe holta napjáig a fenyvesek városában marad. Ezt mondja nekünk Falu Tamás poézise, mely még gondolatban is tiszta lélekből fakadt.

Falu Tamás regénynek nevezi apró rajzait, melyeket az alakok azonossága hosszabblélekzetű elbeszéléssé, mondjuk: kisregénnyé növeszt. Jól ismerjük Falu Tamást, a költőt, finom lehelletszerű hangulatok csipkeverőjét s őt látjuk viszont kisregénye minden lapján. A költő Falu Tamás prózában sem ad mást, csak költeményt. Hangelatos, képekben duskáló, ötletes, halkszavú verseket. A nagy vadon-

erdők, a kisváros, a hegyi lakók látszólag lanyhán, de valójában biztos kézzel vonalozott formában tűnnek élénk; a szavak gazdaságosan vannak egymáshoz illesztve, mint amikor ékes köveket illesztnek nemes faragványokba; esemény alig van, azok is végtelenül egyszerűek, komplikáció semmi. A költő a természetet éppen úgy beszélteti, mint alakjait, a hegyek, a levegő, a város éppen úgy élnek és lélekeznek nála, mint az emberek s ami a természet meg a hegyi lakók beszédéből még kimaradt, azt maga az író mondja el rövid és frappáns leírásokban. Alakok csoportosulnak, csoportok olvadnak össze előttünk; egy-egy alak, a Falu Tamásnak legkedvesebb is, kevés szóhoz jut s mégis sajátosan él, beszél, mintha mind-egyik főhőse volna az eseménytelen s mégis eleven, kedves életnek, mely a tisztalevegőjű kis fészekben lüktet. Aki kezébe vette ezt az igénytelen könyvet, végig is olvassa azt. S mély filozófiát érez a sorok közt. Mert a kicsinyesek Falu Tamás lelki gyermekei és az ő sajátos művészete legmélyéből fakadnak. Olyan költőből, aki nem foglalkozik véres problémákkal, fájdalmas társadalmi kérdésekkel, hanem a szépség mentsvárába menekül s alakjait, olvasóit egyformán a maga eszményiségéhez hangolja.

A könyv pár lapra zsugorodnék, ha a szóképeket, hasonlatokat kivennők belőle. Érdemes volna megszámlálni, hányszor fordul elő benne a *mint* szó. Ez a szó Falu Tamás legfőbb erősségeit vezeti be: képeket, melyeket tárgyakról, emberekről, jelenségekről fest. Falu Tamás mindent megszépít, ami a keze ügyébe kerül; mikor kisregényét végigolvastuk, az a benyomásunk, mintha apró, finom, szellemes képek tárházán mentünk volna végig. Persze vízlenyomatok is akadnak: a költő néha erején felül művészkedik s minden szavában választékos és eredeti akar lenni. De a végső hatás így is számottevő: egy kedves estét szerzett nekünk s elfelejtette velünk, hogy gonosz korban élünk, mint ahogy a kicsinyesek köre jóízű és naiv élekekkel vértette magát a tragikus viszonyok ellen. Falu Tamás könyvét a Kassán megalakult Kazinezy Társaság könyvbarátai

tagilletményül kapják. Tiszta művészi munkát kapnak s mégis egy nemesen szimbolikus irredenta gondolatot.

Vajthó László.

Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. György Lajosnak, a Páztortúz nagyérdemű főszerkesztőjének, az erdélyi magyar irodalmi élet egyik vezéregyéniségének jelent meg nemrég a fenti címen egy igen érdekes és tanulságos munkálata Kolozsvárt, a Minerva kiadásában. Két évvel ezelőtt tette közzé „A romániai magyar időszaki sajtó öt esztendeje (1919—1923)” című bibliografiai összeállítást, mostani füzetében pedig az 1919—1924 közti hat esztendő egész magyar könyvtermelése felett tart szemlélt, szakok szerint csoportosítva anyagát.

Ez összeállítás kézzelfoghatólag bizonyítja, hogy az erdélyi magyar irodalom, az elszakadást követő első évek némi tétovázásai után, határozottan felfogta helyzetét, s levonva annak következményeit, egészen a maga lábára állt. Budapest egyszerűen megszűnt e terület könyvszállítója lenni, s onnan kezdve Erdély maga írja, nyomja, juttatja el közönségéhez a maga speciális szükségleteinek megfelelő, vagy a maga súlyos helyzetéből egyéni eredetiséggel fakadó irodalmát, sőt, ami az itteni szemlélt különösen örvendetesen lepi meg, maga gondoskodik régiebb remeikeinknek (Pázmány imádságos könyvének, Toldinak, Toldi estéjének, Petőfi összes költeményeinek, Az ember tragédiájának, egy szemelvényes Jókainak), melyek az ottani könyvpiacra már nem voltak található, új kiadásáról.

Erdély nemcsak pótolni tudta e hat esztendő alatt azt, amit Budapesttől való elzáratása folytán veszített, hanem, mint teher alatt a pálma, nem sejtett erőteljes növésnek lendült irodalmi termelésében. A György Lajos füzetében felölelt nehéz hat esztendő könyvtermése szám szerint felér az 1918 előtti két évtized egész termelésével. Budapest, mint központ elesett, de pótolja Kolozsvár. Az említett évkörben Erdélyben megjelent magyar könyvek száma felül van ezeken, s e mennyiségnek majdnem fele Kolozsvárra esik. Nagyvárad, Brassó, Arad a könyvkiadás legjelentékenyebb gócai Kolozsvár után, de messze maradnak mögötte a ben-

nök megjelent magyar könyvek számarányával. Minden decentralizáció új centrumot jelent: Budapest országos egyeduralmának erőszakos megszakasztásával Kolozsvár lépett elő a leszakadt Erdély természetes kulturális központjává, sokkal jelentékenyebb mértékben, mint az Unió idején bármikor. Önkényt következik ebből, hogy minden oly szervezetnek, mely kulturális téren a romániai magyarságra egyetemes hatást óhajt gyakorolni, Kolozsvárt van a maga kijelölt székhelye.

Nem érdektelenek a megjelent könyvek műfajszerinti megoszlását jelző számadatok sem. Egyharmadrészkül a szépirodalom (mily sok itt a nálunk is jól ismert, becsült írói név!); ebben pedig túlnyomó az elbeszélés és regény, második helyre kerül a vers (líra), s utolsóra a dráma. Nem lephet meg a tankönyvirodalom erős nekilendülése, csaknem azt mondhatnók, felburjánzása. A feldolgozott anyag egynegyede tankönyv! A régi magyar tankönyvek kitiltása, új tanterv életbeléptetése e jelenség természetzerű magyarázó. Mily érdekes volna avatott tollból olvashatni e tankönyv-irodalom méltatását.

Erdély azonban nemcsak leszakadt, hanem ki is bővült. A regátszéli magyar szigetekről nem szólván, melyek természetszerűleg kulturális függésbe kerültek tőle, a magyar anyaországból is jelentékeny sávot szakított magával, s vont bele a maga specifikus erdélyiségébe. Kolozsvár kulturális hatásának nemcsak fényesebb lett, hanem meg is hosszabbodott a sugara. Ha bihari református ember a romániai Biharba hazalátogatva betér apái templomába, már a felzengő énekeken észreveszi a feltűnő változást; magyar az a templom, de mégsem a régi; nem Debrecent, hanem Kolozsvárt érzi ott. S a hívek korántsem zúgolódnak az új énekeskönyv miatt (melyből egyébként a „Himnusz” ki van vágva). Tíz évvel ezelőtt semmi hatalom rájuk nem kényszeríthette volna e változtatást; most szívesen veszik, könnyen hozzászoknak, mert érzik, hogy a magyar műveltségnek az ő helyzetükben egyedül helytálló ősi szikláján vetik meg általa lábukat. György Lajos adatai szerint a református Egyházi énekeskönyv érte el az áttekintett évkörben a legna-

gyobb példányszámot: harmincezeret.

Illelnek itt a mű szerzőjéről is többet szólnunk. E munkájával kapcsolatban legyen elég csak annyit megjegyeznünk, hogy aki ily aprólékos, ily fáradságot nem ismerő gondhal kutatja fel és világosítja meg elhívataása mezoit s vonja le a tényekből tanulságait, az valóban irányításra, szervezésre hivatott. Meleg elismeréssel száll felé gondolatunk. *M. N.*

Új Auróra. (Irodalmi almanach az 1926. évre. Szerkesztették Jankovics Marcell dr. és Dobai János dr. Bratislava-Pozsony, 1926.)

Ötödik esztendeje gyűjti egybe az Új Auróra a felvidéki írók legjava természetét. Ebben a kötetben — melyet a szerzők Vörösmarty Mihály emlékének szentelnek — már az előbbi kötetekből jól ismert nevekkel találkozunk. S ez talán az Új Auróra legnagyobb érdeme: sikerült öt nehéz és küzdelmes év alatt egy állandó írói gárdát megszerveznie, mely már nemcsak alkalmi poétákból, hanem öntudatos művészekből áll. Értékük természetesen nagyon különböző: vannak, akik már régen túlnőttek az almanach keretein és önálló kötetekkel vívtak ki maguknak a négyfelé szakadt országban írói nevet, de azért évről-évre szeretettel térnek vissza oda, ahonnan kiindultak; vannak, akiknek az Új Auróra még ma is legfőbb irodalmi fórumuk. A szerkesztőknek sikerült átívelni a Kelet és Nyugat (Kassa és Pozsony) közti ellentétet és bár irodalmi felfogásuk meghatározott és kifejecesedett, sikerült átfogó képet adniuk a Felvidék mai irodalmáról. Ez a kép természetesen mindaddig nem lehet teljes, amíg az irodalmi élet az évenként egyszer megjelenő almanachra és a napilapok szűk irodalmi rovataira korlátozódik. Ezért nem lehet eléggé hangsúlyozni egy folyóirat szükségességét, melynek ma már minden feltétele megvan: író-tábor, olvasóközönség, anyagi eszközök. Csak az akarat hiányzik.

Ismerve a szerkesztőket, ez sem lehet már sokáig akadály. Akkor aztán az Új Auróra méltón teljesítette irodalomtörténeti hivatását, akárcsak elődje egy századdal ezelőtt. A szerkesztők érdeme sem

lesz kisebb. Dobai János öt éves munkáját nemcsak eredményei után kell megítélni. Soha még kedvezőtlenebb viszonyok közt nem szerveztek irodalmi életet. Az elnyomó hatalom rosszakaratú figyelemmel kísérté minden lépését, elküldte tanári állásából és amikor ezzel sem törte meg, kicsinyes gyűlölködéssel megfosztotta minden életlehetőségtől. Nem sikerült elhallgattatnia. Nyomorgva is tovább élt vállalt elhivatásának. Ugyanakkor heves támadások érték a másik irodalmi frontról, mert a magyar irodalompolitikai viszonyok a Felvidékre is átöröklődtek. Dobait ez sem ingatta meg irodalmi meggyőződésében, mely a művészi szép mellett nemzeti és erkölcsi követelményeket támasztott minden írásművel szemben. Kétségtelen, hogy az irodalom ily felfogásával Dobai hivatást teljesített az erőszakos elnemzetlenítés idején.

Az Új Auróra ismertetői eddig mindig csak az írókról beszéltek. Az almanach ötödik megjelenésekor el kellett mondanom ezeket a szerkesztőről, a magyar kultúra igazi krisztusi lelkű hősről, akinek annyi az elődje és bársak sok volna az utódja.

Farkas Gyula.

Két verseskönyv. (Lendvai István: Szüreti versek. Takács József: Aranyos hídon.)

Nem járunk talán messze az igazságtól, ha a *Szüreti versek* címét az érett költői termés szimbólumából akarjuk megfejteni, bár az a feltevés sem jogosulatlan, hogy a félig hitvallást adó költemények címe került a kötet élére.

Egy vidám poharat megér a hare, a csók,
S az élet zengő végtelenje
Mit föld alatt beszó a pók.

A cím egyik esetben sem elvetendő, mert a kötet valóban különös zamatú érett termést nyújt, de másrésztől gyakran találkozunk azzal a hangulattal is, mikor a harcok boros, bús áldomást ül a harcok után, keserű számadást tart önmagával s társaival a meddőség felett; végül megnyugszik abban, hogy a harc: az élet végtelen s csak egy-két fáradt harcosát „szóvi be a föld alatt a pók“.

Lendvai érzi a költő hivatását,

vállalja és hordozza a mai magyar költő sorsát:

Mi itt maradtunk megtörtén és élve,
Egy tört hazán orkáni szélbe
Kis méccsel vinni rongyos gárdát...
Vérezve, ájtultan s éhhel halón
Reményt himezni hittelen valón.

Dante árnya is migylen fedi fel
előtte a költő kötelességét:

Pokoljárásra küldetett a költő,
Gyötrődve látni, mit főd a sötétség.
De szent ábránd vezérli fénylő szálón,
Hogy lábai az utat el ne vétsek.

Nem költő, kinek nincs Beatricéje,
Ki hont, világot csak panasszal vádol,
Kinek nincs zengő megváltó igéje
Istenkiáltó végső látomása
S lángzó jajok fölött angyalzenéje.

Lendvai pokoljárásra küldetett,
látni, hogy megcsúfolódott minden
„hús okosság“, látni a „szörnyeket,
kik e hont orozzák“, siratni „Mária
árváit“, akikkel tele van a „nyugati
vég“ s a „halott kis székelőföld“,
kuruc sóhajokba temetni a rongyos
gárdák hasztalan harcait.

Véres víziókat álmodik a jövőről,
megváltó igéket hullat a magyar
földre s végső látomások ragadják
rapszódiai tűzes szárnyain az „el-
rejtett Istenhez“. Tűzes szárnyakat
mondok, mert Lendvai költészetének
belső és külső jellemzője a tűz.

A te végtelenednek áldásmagja vagyok,
Pásztori tűzecske, a völgyből felragyog.
Láng, aki csapod a ruhád szegélyeig
Szaladó fény, a kicsike ablakok benyelik.

(Apja a nap, Isten fákláját hor-
dozza, a máglyás Isten ünnepét di-
cséri, tűzes sirással ég a minden.)

Az elrejtett Istenhez menekülve,
belátja a pillanat parányiságát a
mindennel, a végtelenséggel szem-
ben s megnyugszik az egyén törpe-
ségén, ha az emberre gondol. Szívé-
ből „mosolyok, tűzes gyertyalángok
csapkodnak“ az ég felé:

Uram, a te világod nincs ám hiába
Minden jól van teremtvé, jól.

A rapszódiai zúgása, a csendes
öröm dallamává halkul s a formát
néha szétvető láz, a magányosság
egyszerű szomorúságává lohad. Az
„égi Nőnek“ arca világol feléje,
térdre zuhan a Beatricék, az élet
oltárára áldozatot hozó anyák s vég-
telenséget jelentő gyermek előtt.
Nem hagyhatom megemlítés nélkül
azt a meglepő készséget, mellyel a
népballadák hangulatába ringat

bennünket. Ez a készség annyira
tudatos, hogy a kifejezés teljessége
kedvéért néha feláldozza a ritmus
tökéletességét.

Megtündöklik szép szűz Mária
Arany nap a koronája.

Lendvai szép kötete gazdagítja a so-
rozatot, melyben mai hazafias köl-
tőink a csonka ország, vívódó lelkét
testesítik meg.

Takács József kötete azok közül a
költeményes könyvek közül való,
melyek csak szűkebb körök érdeklő-
déseire tarthatnak számot. Egyszerű
dalocskák, nem új tárggyal s nem új
formákban. De nemes szív lükteté-
sét érezzük bennök s ez az, ami
igénytelenségük és formahibáik mel-
lett is rokonszenvenné teszi őket.

R. E.

**Bölcskey Ödön: Capistranéi Szent
János élete.** (Szent István-Társulat.
Szentek országa c. sorozat, 13. sz.)

A franciskánus szerzetesrend nagy
alapítójának, Assisi Szent Ferene-
nek halála hétszázados évfordulóját
a magyar tudományos irodalomban
több jeles munka megjelenése teszi
emlékezetessé. Ha e munkák egy
része nem éppen az évforduló évé-
ben, hanem már azt megelőzően je-
lent is meg, tárgyuk és az alkalom
mégis egybefűzi és a nagy rend-
alapító ünnepének becses emlékeivé
teszi őket. Bölskey Ödön három-
kötetes nagy monografiája is a fe-
rencesek kiváló alakjáról, Capistra-
nói Szent János életéről még 1923-
ban indult meg mint hosszú, a
szerző bevallása szerint 23 évre ter-
jedő tanulmányok hatalmas for-
rásanyag felhasználásával és nagy
irodalmi apparátussal készült ered-
ménye. Ámbar Bölskey nagy mun-
kája szélesebb kör érdeklődésére is
számít és számíthat is, elsősorban
mégis a tudományos szakköröknek
szól. Bölskey azonban a tudomány
szűkebb körein kívülálló igényekkel
is helyesen számolva, nagy munká-
jának kivonatát egy füzetben is
közzétette. Erre a kis munkára
őhajtjuk felhívni e helyen a figyel-
met.

Capistranói János neve jól isme-
retes a magyar történelemben. A
törökségnek hazánk ellen és hazánk-
kon át a nyugati kereszténység
ellen indított nagy támadásának

visszaverésében. Hunyadi János 1456-i nándorfehérvári győzelmének előkészítésében és kivívásában Capistranói Jánosnak döntő érdeme volt. Személyének nagy jelentősége és tekintélye, melyet Magyarországon 1455-ben való megjelenésekor a győri országgyűlésen való fogadtatása eléggé tanúsít; a lelkesedés, mellyel a török veszedelem elhárításának ügyét felkarolta; Hunyadival való benső összeköttetése; működése a kereszties had összegyűjtésében és szereplése a nándorfehérvári küzdelemben, mélyen bevették az olasz származású franciskánus szerzetes nevét történelmünkbe. Capistranói János életének ezt a szakaszát Böleskey kis munkájában is igen szemléletesen és megkapóan állítja elének a mű legterjedelmesebb fejezetében. Ez a fejezet magában is élvezetes és tanulságos olvasmány. Capistranói János érdemeiből semmit sem von le az, hogy az ügy iránt tanúsított buzgalma és odaadó szereplése esetleg a dicsőségrevágys színében tűnhetett fel, amint ezt a vádat ellene Aeneas Sylvius ki is fejezte. De hiszen Aeneas Sylvius Hunyadiról is felhozta, hogy a győzelemről írt leveleiben nem tesz említést Capistranói Jánosról, ami annyit jelenthet, hogy a dicsőséget egészen magának tulajdonította. A vád azonban egyik irányban sem tartható fenn. Hunyadi hadvezéri nagysága és szerzetes barátjának szent lelkesedése egyaránt folt nélkül ragyog.

A munka többi része, a kiadvány céljának megfelelően, Capistranói Jánosnak egyházi, misszionárius és különösen a ferencesek obszerváns ágának érdekében kifejtett rendi működésével foglalkozik. Ezek a részek is jól, nagyobbn aránytalanságok nélkül foglalják össze a szerző tanulmányainak eredményeit. Általánosabb érdeklődésre számíthat különösen a pápai megbízásból végzett többszörös diplomáciai működésnek és a nagyszabású (jogi, egyházi, szónoklati) irodalmi működésnek ismertetése.

A munka részleteinek bírálata, az eredmények és megállapítások értékelése itt nem lehet helyén való. A szerző majd negyedszázados búvárkodásának eredményül megírt nagy munkájával mindenesetre na-

gyon derék munkát végzett s helyesen járt el Capistranói János élete rövid, szemléletes összefoglalásának közzétételével is. Csupán egy megjegyzést kell itt tennünk, Böleskey, mint nagy munkájában, úgy a népszerűnek szánt összefoglalásban is a tulajdonneveknek általában az illető nemzetnél használt formájához ragaszkodik ott is, ahol a magyaros forma már meghonosodott. Wient, Dresdent, Krakaut, Napolit ír, valamint Louis d'Anjout, Podbradot, Wilhelm szász fejedelmet stb. De nem következetesen. Róma, Prága, Brüsszel, János olmtüzi püspök, Zsigmond osztrák herceg stb. írása mellett, melyeket használ, a Wien, Krakau stb. írása nem megokolt. Különösen az ilyen, népszerűnek szánt műben lett volna helyén az akadémiai helyesíráshoz való ragaszkodás, annál is inkább, mert a szerző által alkalmazott írásmód már nagy munkájával szemben is megjegyzésre adott okot. Ez természetesen semmiben sem kibérbítheti a derék munka érdemét; egy remélhető újabb kiadásnál azonban ajánlatos lesz a szokásos, akadémiai írásmód alkalmazása. y.

Prahács Margit: A muzikalitás lelki feltételei. (A Budavári Tudományos Társaság kiadása.) — Szegényes zenei irodalmunkban minden muzsikáról szóló könyvet meg kell becsülnünk. Zeneírónk alig volt s alig van. Olyan, aki nemcsak tudását, hanem a toll művészetének hatalmát is a zene szolgálatába tudta állítani, — a legkevesebb.

Zenei irodalmunk könyvespolcán szégyenletes hiányok tátonganak. Világhódító, faji zenék van és nincs tudományosan feldolgozott magyar zenetörténetünk. Nem is lehet, amíg zenei emlékeinket össze nem gyűjtjük s kritikai kiadásban közre nem adjuk. Népezenék olyan gazdag, amilyen egy nemzeté sem és csak most jelent meg róla az első tudományos könyv (Bartók Béla: A magyar népdal). Volt Liszt Ferencünk s ha a Napkelet-Könyvtár tavaly ki nem adja ifj. Somssich Andor „Liszt Ferenc élete” című nagyértékű könyvét, még most is rajtunk a szégyen, hogy a legnagyobb magyar mesterről halála után negyven évvel egyetlen összefoglaló magyar kötet sem beszél. Mozarttról magyar nyelv-

ven semmit sem lehet olvasni. Hol van Volkmann, Joachim, Goldmark életének és jelentőségének magyar szellemű feldolgozása? Lavotta, Csermák, Bihari, Reményi, Mosonyi életrajza? Schumannról, Schubertől, Chopinról, Verdiről, Rossiniról és a többi világnagyságról mit olvasson a magyar gyermek? Szabad-e késlekedni a magyar énekes színpad történetének megírásával? Az Operaház s a magyar egyházi zene történetének kiadásával? A magyar zenei lexikon halaszthatatlan kulturális követelmény. A magyar zene monumentáinak anyaga nincs se összegyűjtve, se megfejtvé. Így a zenének, hatásaiban talán a leg-egyetemesebb művészetnek, mely faji sajátosságainkat legjellegzetesebben tükrözi vissza, — magyarországi történetére sűrű homály borul. A magyar történelem, irodalomtörténet, nyelvészet, folklore, műtörténelem, zenei vonatkozásait kötelességünk felkutatni.

A német zenetudomány alapos, de germánul szőrszálhasogató szelleméből él ma is zenevilágunk. Nem csodálható, hogy töredékes zeneirodalmunk könyveiből hiányzik a magyar mérlegelés, a magyar íz.

A magyar kultúra vezéreinek soha el nem múlt érdeme, hogy a magyar tudományosság új, hatalmas erőre kapott. A magyar zenetudományt is bele kell kapcsolni ebbe az áramlatba. Ha a gazdasági feltételek megvolnának, zeneirodalmunk megtalálná tudományos és művészeti katonáit.

Íróink nyolcvan százalékának nincs kiadója. De *zeneműkiadónk egyetlen egy sincs*. Ezeket az állapotokat segíteni kell, mert csak folyton növekedő kultúránk szeresheti vissza számunkra Nagy-Magyarországot.

Prahács Margit könyve figyelemreméltó, értékes dolgozat. Nem készült hézagpótló munkának, de rendszerességével, kutató szellemével s újszerű meglátásaival világot gyűjt a zenei lélkiség nehezen kikapintható területén.

A szerző a zenei tehetség kibontakozásának előfeltételeit, ennek fejlődési menetét és ezzel együtt legalkalmasabb időpontját akarta megállapítani. Kutatta a zene és az emberi lélek közötti összefüggést, mert csak mindenoldalú vizsgálat után lehet

felismernünk azokat a lelki tulajdonságokat, melyek alapján a zenei megértés létrejön. Vizsgálatai eredményeit történelmi alapon is igyekezett igazolni, Gondos pszichológiai módszerrel elérkeztek könyve végén a muzikalitás és zenei tehetség definíciójához, melyet így szövegez meg: „A muzikalitás a zenének, mint specifikus nyelvnek megértésében áll. A zenei tehetség a zenének, mint specifikus nyelvnek nemcsak megértését, de tolmácsolásának képességét is feltételezi, mint alkotó pedig valamely lelki tartalom ezen nyelv által való kifejezésének a képességét mutatja.“ Fejtegetéseinek végső konzekvenciájával meghatározza a zene-kultúra egyetlen és legfontosabb feladatát, melyet Platon és Arisztotelesz már világosan látott: *a nemes, idealisztikus, lendületekre fogékony kedélyvilág kifejlesztését.*

Az okos kis könyv több ügyesen csoportosított fejezetre oszlik. Ha ezek közül egyet ki kellene emelnünk, legérdemesebb volna „A zene történeti fejlődésének és kultúrájának lelki feltételei“ című tanulmányrészlet. Élesen meglátott tények és helyes megállapítások dícsérik benne a szerzőt.

Papp Viktor.

Móra Ferenc: Georgikon. Nemes szándék vezette az Universitas Könyvbarátok Szövetségét, amidőn jó könyvek megjelentetésére vállalkozott. A kiadványainak első köteteként megjelent Georgikon örvendetes bizonyítékétele annak, hogy a nemes szándék immár hasznos tetté valósult.

Móra Ferenc könyvéből a mezők tiszta levegője áramlik felénk. Ez a tiszta légáramlás nagy jótétemény mindazokra, akik elszoktak élvezéstől, mert elfelejtett, vagy még föl sem ismert szépségek üde harmatát hinti a modern élet fülledt levegőjében vergődő lélekre. A Georgikon írója, miután a városi élet emésztő robotja veszedelmessé kezdett számára válni, elment oda, ahol a romlatlan, nyugodt és természetes élet balzsama szétárad és gyógyítja, csilapítja a fáradt idegeket. Nem is kellett Szegeдрől messze utaznia, hogy a csodálatos hatású klimatikus vidéket megtalálja. Ott van az mindjárt Szegeд határában s úgy hívják, hogy Homokország. Ennek a vendége Móra Ferenc és, mint vendég, igyekszik alkalmazkodni a vendég-

lító bírodalom szokásaihoz és életmódjához. Homokország sajátos népének egyszerű életét éli és egymásután fölfedezi, meglátja annak hivalkodás nélkül való szépségeit.

Nemcsak szemléli Homokország életét, hanem egészen elmerül benne s annak minden mozzanata a maga lírikus lényének eleven tényezőjévé hatalmasodik. Ezért nem válik pusztá leírásá Homokország jellemző életének, ember, állat vagy növényalakjainak rajzai körül egyetlen egy sem, hanem az író melegséget sugárzó lelkétől mindegyik megkapó lírává színesedik. Éppen az teszi Móra könyvét tökéletes hatásúvá, hogy benne a legfinomabb részletekig elmélyedő élelátás realizmusa nagy, egybefoglaló bíraisággal olvad harmonikus egységbe. Írásművészetének ez a sajátos Petőfi leíró költészetére emlékeztet. Legjellemzőbb sajátosága a minden emberit szeretettel megértő, meleg csillogású humor. Ettől nyerne a szürke homok emberei, állatai és növényei színes, egyéni életet.

Megismerkedünk Habival, akit azért tartanak a tanyai fogadóban, mert fabulás ember és a kijáró városi urakat elmulattatja bolond beszédével. A fák is elvonulnak előltünk, miközben az író avatott bemutatása föltárja számunkra egyéniségük és jellemük titkait. Az érett kalászkok zizegése csodálatos szépségű himnuszba olvad össze a pity-palatty szavával és a fák suttagásával. A méhekről, darázsról és bodzáról való könnyed csevegés példa rá, hogy jelentéktelen kisísegek is jelentőségét nyernek Móra vonzó előadásában. Meghatóan kedves emléket állít a költő az erdésznek, aki „erdőket ültetett a homokba és arca verejtékével kertet csinált a sívó kopárból“. A homoki „szülék“től azt is megtudjuk, hogy „hüvelyk-pici“ nevű szikracsillag addig ugrál a „Döncő szekérjibe“ fogott középső csillag-ökörre, míg egyszer csak rajta marad s akkor vége lesz a világnak. A kincsásás motívuma is új életet nyer előadásában. Az édesanyai szeretet poétikus szépségű rajza bontakozik elő „A jó Isten kenyérsütőgépjéhez“ c. bájos meséből. Kitűnő leírását olvassuk a homokpusztai viharának és a „Proelia ventorum“ c. rajzban, amelynek élő főszereplője megint csak Habi, aki furfangos módon menekül meg a bőrigázástól.

Ilyen és ezekhez hasonló rövid leírásokból, mintmegannyi finoman kicsiszolt mozaik-darabból, alakul ki Móra Ferenc könyve nyomán boldog Homokország romlatlan, egyszerű életének megkapóan színes képe. Az egyes mozaikdarabok magukban véve is hiánytalan tökéletességűek, de azonfelül tárgyi és hangulati szerves összefüggésben is vannak egymással. A kis gyűjtemény a homok költészetéből fakadó gyönyörű ciklus, kristályos, szép magyar prózában írva.

A könnyed költői stílus és az állandóan fel-felcsillanó humor színes fátyla mögül nemcsak az érdekes motívumok sokasága bontakozik elő, hanem az író meghatóan kedves mélabúja is. Szerencse, hogy ez a mélabú nemigen okoz fájdalmat, hiszen a humor mindent meggyógyít. Azonban azt a kiküszöbölhetetlen tragikumot, amely a természetes élethől kiszakadt kultúrember életében latens tényezőként kétségkívül megvan, megkapó igazsággal érezeti. Ez a csendes tragikum abban a szüntelen vágyódásban nyilvánul, amely többé-kevésbé minden városi embert vonz vissza a maga Homokországába. Ezt érzí Móra Ferenc különös erővel, valahányszor elmereng a természet jelenségein! Ennek hatásaként eltörpül sok nagynak hitt jelensége a világ folyásának és különös jelentőségét nyernek alig észrevehető mozzanatai az egyszerű lények világának. A dolgok mértéke megváltozik s az élet mindenek fölött való szépsége harmonikus egységbe foglalja a kis és nagy dolgokat.

Mindezekből természetesen következik, hogy valami csodálatos nyugalom szélesendje támad azok lelkében, akik szívesen tudják Móra Ferencet Homokország puha ösvényén követni. Ez a lelki szélesend pedig mindenkire nagy áldás manapság, amikor nemzeti, társadalmi és egyéni válságok vihara zúg felettünk.

Gulyás Sándor.

Ismeretterjesztő könyvek. (Bene Lajos: A magyar falu társadalma. Hegyaljai Kiss Géza: Lorántfy Zsuzsána fejedelemasszony. Schmidt József: Ázsia világossága.)

Bene Lajos maga mondja könyvében, hogy a magyar faluról alkotott felfogásunk, minden a faluval való ezerféle kapcsolatunk ellenére is, nagyon irodalmi. A faluval szinte mindig ellenséges érzülettel szembenálló

város számára egy darabig a népszínmű propagálta a maga szalon-parasztját, az újabb időben pedig a naturalista regény kényszerítette ránk a falusi emberállat képzetét. A valóság így mindenképen elsiklott előlünk s a falu idegen és alapszámban ismeretlen maradt számunkra. Pedig az érdeklődés megvan iránta, sőt ez az érdeklődés néha kifejezetten a felfedezés jellegét igényli magának, jelezvén azt, hogy a magyar falu megismerésének új fejezetéhez jutottunk el és remélhetjük, hogy ez az újabb megismerés számottevő eredményeket fog a falu számára hozni.

Hogy ezekre az eredményekre mennyire szüksége van a magyar falunak, azt az előbb említett szerző könyve, *A magyar falu társadalmi mutatja*. Igen biztos és részletes látással megírt könyv, mely a magyar falu lakosságát igyekszik különféle életviszonyaiban bemutatni. Éppen éles látása által sikerült neki, hogy észrevegye azokat az értékeket, melyeknek letéteményese a magyar falu, de ugyanezek ezért fel tudja tárni azokat a hiányokat és visszasságokat is, melyek nemcsak hogy újabb értékek kialakulását teszik lehetetlenné, hanem még a meglévők fennmaradását is veszélyeztetik. Folyamatos, világos nyelven megírt fejezetekben vonultatja elénk a magyar falu szociális tagozottságát, közigazgatását, műveltségi viszonyait, a falusi nép családi életét, sajátos életformáit. Minden során érzik a szerző objektív tárgyiaszeretete s nem egy helyen igen egészséges reformterveket is hangoztat. Látja azonban azt is, hogy maguk a reformok nem elegendők a falu lelkében élő értelmes erők kibontására. Emberekre van szükség, kik elétté tudják varázsolni a paragrafust. A pap, tanító, jegyző és a földbirtokos munkássága itt válik döntően fontossá a falu életére. Bene Lajos teljesen tudatában van ennek s munkájának az a fejezete, mely a falu vezetésére hivatottakkal foglalkozik, egyike a legsikerültebbeknek.

Hegyaljai Kiss Géza a szeretetet nagyasszonyának, *Lorántfy Zsuzsána fejedelemasszony*nak arcképét rajzolta meg munkájával. Nem ő az első, aki erre vállalkozott, hiszen Lorántfy Zsuzsánának a múlt század

óta már több életírója akadt, sőt alakja kis mértékben a népirókat is megihlette, de Kiss Géza mindenestre új hangot vitt ebbe az együttesbe: a rajongó lelkesedés hangját. A széles milieu-rajz alapzatára állítja fel a nagy fejedelemasszony szobrát, de ez a szobor él, mert megelkesíti a könyv írójának csodáló szeretete, de főként Lorántfy Zsuzsánának leveleiből hozzánk beszélő lelke. A fejedelemasszony leveleiből vett és ügyesen csoportosított bő idézetek csodásan sokrétű női lelket tárnak elénk. Néha igazán alig érezzük, hogy életrajzot olvasunk, annyira drámailag jelenítő a könyv egyik-másik részlete. Itt-ott talán némi bőbeszédűség halványítja a fejedelemasszony arcképét, de a könyv egészét tekintve, megírója igen szép és köszönetet érdemlő munkát végzett.

Schmidt József „Buddha” címmel ezeltől öt évvel megjelent könyvét *„Ázsia világossága”* címen átdolgozva bocsátotta ki. Az átdolgozás az előbbi mű lényegét egyáltalában nem érintette s csupán néhány, inkább a külső elrendezésre vonatkozó változtatást hozott. Ez a könyv sem akar a buddhizmus érdekében propagandát csinálni, hanem az érdeklődő olvasót igyekszik bevezetni a buddhizmus ismeretébe. Ennél a programnál, melyet a könyv előszavában fejt ki, meg is marad írása egész folyamán. Ezzel körülbelül meg is találta azt a hangot, mely által a magyar közönség érdeklődésére számíthat, hiszen a nyugati országokban egyenesen keresztyénségpótló igényekkel fellépő neo-buddhizmus nálunk nem, vagy csak egészen elenyésző mértékben érezeti hatását. A művelt ember azonban mindenütt érdeklődik az iránt a vallás iránt, mely ötszáz millió embertársának adja meg lelki nyugalomát és életének irányító erejét. Schmidt József összefoglaló ismertetése ezt az érdeklődést bizonyára teljes mértékben ki fogja elégíteni.

K. D.

Földi Mihály: Valakit szeretni kell. Földi a régi naturalista iránykövetője, jó megfigyelő, ki sok apró részletet észrevesz és pontosan rajzol, a testiséget, az erotikumot a kelleténél jobban hangsúlyozza, de azért nem esik sok modern írónk-

nak abba a hibájába, hogy ezt tartsa mindennél fontosabbnak. A durvát és undorítót lehetőleg elkerüli. Ebben a novellás-kötetében az is kellemesen lep meg bennünket, hogy iparkodik történeteit lélekrajzilag elmélyíteni s ez nem egyszer sikerül is neki. A lelket ugyan még erősen a testen keresztül látja, mint naturalista mesterei (*Valakit szeretni kell. Rossz szerelem*), de mint-ha a lélekrajzolás más irányai elől sem zárkóznék el. Lélekrajzaiban még sok a csináltság, kigondoltság s ez kellemetlenül hat. *A feleségem babája* c. novellájában pl. gyermektelen asszonyt rajzol, ki egy bábuval hosszú időn át úgy bánik, mint-ha élő gyermek volna. Nehezen elképzelhető, mesterkélt dolog. Az *Anyá* címűben egy feleség szerepel, ki szenved a miatt, hogy férje egy fiatal leánnyal flörtöl közös tudományos kutatás ürügye alatt, de egyszerre „anyái” érzelmek támadnak benne a „két gyerek” iránt s már nem haragszik rájuk. Alig hiszem, hogy egy féltékeny asszony így viselkedjék és érezzen, talán maga az író sem hiszi egészen. Eppen ilyen csinált az éhséggel küzdő művész lélekrajza, aki egy pár kolbászt megöl egy vén leányt. Nagy gonddal van kidolgozva, de a körülmények egészen valószínűtlenek (*Romok hőse*). Ugyanílyen kigondoltnak érezzük a meghalt feleségét sirató férj vízióját (*A hívő*), vagy a kivilágított ablak függönyén áttetsző női árnyba szerelmes orvosnövendékét (*A diák és az árnyék*). Sikerültebbek ezeknél a *Két apa*, *Az elveszett arc*, *Mária nővér*, különösen az utóbbi, mely egy egész életen át hősiezen titkolt szerelem finom rajza. A cím nem helyes, mert nem apácáról van benne szó, általában egyes stílusbeli kisikamlásból (pl. rojtozza, *fesli* az élet) azt látjuk, hogy írónknak nem anyanyelve a magyar.

Néha elhagyja a realizmus talaját s a romantika országába tesz sikerült kirándulásokat (*A legszebb szerelem* s *Hári János kalandjai* közül a második elbeszélés a XVI. századbéli brassai ötvösről).

Leghosszabb s talán legsikerültebb rajza a kötetnek a *Rüggök a hó alatt*, egy öreg trombitásról, öreg életpárjáról és lakatos szobaurukról szóló novella. Erős realizmussal, kesernyés humorral írt, eredeti mi-

lieube helyezett, jól elbeszélte történet.

Földi általában gyakorlott elbeszélő, úgyhogy kötete érdekes olvasmány, bár élesebben körvonalazott egyéniség még nem mutatkozik benne.

Szinnyei Ferenc.

Az Ungarische Jahrbücher öt éves. Egy folyóirat öt éves évfordulójáról a háború előtt valószínűleg senki sem tartotta volna szükségesnek megemlékezni, bár már akkor is ritkaságszámba ment, ha egy idegennyelvű magyar folyóiratnak több éven át sikerült megjelennie. Az Ungarische Revue-t kivéve egyetlen németnyelvű folyóiratunk sem élt tovább egy-két esztendőnél. Igazán merész vállalkozás volt Gragger Róberttől a maga folyóiratát a legrosszabb időben megindítani, 1921-ben, amikor a magyarnyelvű folyóiratok is csak tengődvé jelentek meg és amikor a külföldön az érdeklődés Magyarország iránt a minimumra csökkent. Annál fontosabb volt a folyóirat hivatása, mely nem elégedett meg a magyar kultúrfölénynek, mint utolsó vigaszunknak, üres hangoztatásával, hanem azt a kultúrvilág előtt igazolni is törekedett. És azért kell megállnunk mellette egy pillanatra, mikor hatodik évfolyamába lép.

Gragger folyóiratának első számában kifejtette programját: ez a hungarológia intenzív művelése és bekapcsolása az egyetemes tudományosságba. A hungarológia fogalmát szélesre szabja: nyelvi, irodalmi, történeti, jogi, közgazdasági problémákkal kíván foglalkozni. Öt év után megállapíthatjuk, hogy programját a legnagyobb tervszerűséggel sikerült valóra váltania. Nemesak a magyar tudomány eredményeit ismertette fordított cikkekben a külfölddel, hanem nagyon sok eredeti cikket is jelentetett meg a legkiválóbb magyar tudósok tollából. Legfőbb érdemének azonban mégis azt tartjuk, hogy sikerült felkeltenie a külföldi tudósok érdeklődését magyar problémák iránt és sikerült megnyernie munkatársakul Thomsent, Bang Kaupot, Lewyt, Boldet, Markwartot, Brandt, Brücknert, Wichmann és még több világszerte ismert tudóst. Ezáltal biztosította az Ungarische Jahrbücher

széleskörű elterjedését és olvasottságát. Különös értéket biztosított folyóiratának a minden számban megjelenő részletes magyar bibliográfia, mely nemcsak a megjelent magyar könyvekről számolt be, hanem kimerítő tájékoztatást adott az összes magyar folyóiratok munkásságáról. Mind a külföldi, mind a magyar tudományosság itt találta meg a magyar tudomány eredményeinek legpontosabb összeállítását. Gragger az Ungarische Jahrbücher-rel egyidejűleg indította meg Ungarische Bibliothek címen könyvsorozatát. Kiadványait folyóiratunk megjelensükkor méltatta és így itt csak annyit említünk meg, hogy e kiadványok tervszerűen egészítik ki a folyóirat programját. Akárhány — így Szinnyi „Die Herkunft der Ungarn“ című munkája — már második kiadásban jelent meg, aminek jelentőségét a mai nehéz viszonyok mellett alig lehet eléggé felbecsülni.

Az utóbbi években indultak meg másnyelvű (angol, francia, olasz) magyar folyóiratok is: az Ungarische Jahrbücher-é marad a kezdeményezés és az úttörés érdeme. Hatodik évfolyamát örömmel köszönti az egész magyar tudományosság.

chb

Franklin and Marshall Academy és College. Az Egyesült Államok Pennsylvania államában levő Franklin és Marshall Academy és College, valamint az ezzel kapcsolatos Theological Seminary és ezen intézmények értesítője minden kiválóság mellett sem igényelhetnének maguknak több figyelmet és érdeklődést az óhazai magyarság részéről, mint Észak-Amerika többi hasonló természetű iskolái és egyetemei, ha nem kötelezne erre a magyarság szempontjából örövendetes és fontos körülmény, hogy 1922 óta ezekben a nagymúltú és jó hírnevű intézetekben magyar tanszék működik.

Ennek a tanszéknek a felállítása a magyar szerencsétlenséggel kapcsolatos. A nagy összeomlás robaja és az elnyomottak segélykiáltása megütötte az amerikai protestáns egyházak fülét s ismételt küldöttségekkel igyekeztek a helyszínen szerzett megfigyelésekkel felrészni Amerika érdeklődését a magyarság iránt, ami a hitbeli kapcsolatok révén némileg sikerült is. Másrészt pedig az Észak-

Amerikában élő református magyarság, mely még a béke évtizedeiben ott szervezkedett és egyházakká tömörült, s mely a béke éveiben élvezte a magyar református egyház erkölcsi és anyagi támogatását, mint annak tengerentúli szervezete, a háború okozta kénytelen elszakítottság évei alatt és az összeomlás után is megfosztatott a hazai források tápláló erejétől és kénytelen volt szorosabb kapcsolatokat keresni az amerikai református egyházakkal. Ehhez hozzájárulását adta a magyarországi egyetemes egyház is, és kiküldöttjei révén hosszas tárgyalások után szerződést kötött az észak-amerikai református egyházakkal, mely szerint az ottani református egyházmegyék megszűnnek a magyarországi református egyház részei lenni és csatlakoznak az amerikai egyházak valamelyikéhez nemzeti nyelvüknek, hagyományaiknak és szokásaiknak teljes érintetlen hagyásával.

Ezek a körülmények eredményezték azt, hogy az összeomlás óta több teológiai szeminárium megnyitotta ajtaját magyarországi református papjelöltek számára és hogy a magyar egyház és az Egyesült-Államok Református Egyháza (Reformed Church in the United States) között létrejött megegyezés értelmében ez utóbbi az Amerikában élő magyar református ifjaknak magyar anyanyelvükben, és műveltségben leendő nevelése érdekében magyar tanszéket állított fel. A magyar egyház választása azért esett Lancasterre, mert ez látszott legalkalmasabbnak a magasabb fokú magyar képzés céljaira az itt egymás mellett élő, egymással szoros kapcsolatban levő három nevelési és oktatási intézmény miatt. A Franklin és Marshall akadémia megfelel a mi középiskolánknak, tehát előkészítő szerepe van a College számára, ahol magasabb fokú általános műveltség alapjait nyerik el az ifjak az amerikai iskolarendszer céljaihoz képest. Ezekhez csatlakozik a református egyház teológiai szeminárium, mely megfelel a mi teológiai akadémiánknak, mint a református lelkészi pályára előkészítő tudományos tanítási és nevelési intézet. Mindhárom intézet külön épületcsoportban van elhelyezve, úgyhogy az egymással való kapcsolatot lehetősége és ápolása könnyű legyen, viszont, hogy az önálló intézmények

különállása külön céljaiknak megfelelőleg biztosítassék. Ugyancsak mindhárom mellett kényelmes és egészséges s minden tekintetben megfelelő internátus is van.

A magyar tanszéknek Lancasterben való felállításánál éppen az a szempont volt a döntő, hogy az oda került magyar tanulóifjak gimnázialis képzésüktől kezdve a college-on át teológiai tanulmányaikat is egyazon intézet falai között fejezhessék be. Mert a főcél mégis csak az volt, hogy a magyar református gyülekezetek számára olyan lelkészek képzéséről történjék gondoskodás, akik egyrészt az amerikai viszonyok és élet teljes ismeretével rendelkeznek, másrészt magyar műveltséggel is bírnak és ezáltal betölthetik nemes hivatásukat a vallásos és nemzeti pártorkodás mezején.

A magyar tanszék első tanára Tóth Sándor, volt clevelandi ref. lelkész lett. Az iskola csoport a klaszszikus nevelés szolgálatában áll, de végső célja lelkészképzés. Mindhárom tagozata a református egyházzal van ugyan összekötöttesben, de mégsem felekezeti a két alsó sem s tanulói és tanárai között más vallásúak is vannak. Akik a college-ot elvégzik, bármely egyetemre, bármilyen pályára képesítő bizonyítványt kapnak.

A magyar oktatás célja nemcsak az, hogy az amerikai életre előkészítse a magyar ifjúságot, hanem az, hogy elősegítse a magyar értelmiségnek az amerikai életben való elhelyezkedését és befoglalását. Mindhárom intézetben van magyar oktatás, úgyhogy a magyar ifjak végzik az illető iskola rendes tanfolyamát angol nyelven, de ugyanakkor a magyar tanszék útján megkapják annak a nevelésnek alapvonásait is, melyet Magyarországon adnak hasonló fokú iskolák. A magyar tantárgyak éppen olyan rendes tárgyak, mint a többiek és a teológiára beiratkozott magyar anyanyelvű hallgatókra kötelezőek. A magyar tantárgyak elvégzése nélkül magyar református lelkészi állást senki nem nyerhet, aki Amerikában végezte tanulmányait. Hogy pedig a magyar tanfolyamot elvégezhesse, tökéletesen kell tudnia, vagy meg kell tanulnia magyarul. Ha nem eléggé beszéli a magyar nyelvet, előzőleg két évet kell tisztán a magyar nyelv tanulásával eltöltenie.

De a magyar nyelvi tanszék korántsem szolgálja csak a lelkészképzés ér-

dekeit. Sőt a tanszék munkájának nagyobbik része a világi oktatás szolgálatában áll. Kitűnik ez a magyar tanszék tantárgyainak sorozatából: szerepel abban helyesírás, magyar nyelvtan, szónoklatlan, költészettan, irodalom, művelődéstörténelem, a magyar nemzet története, az amerikai magyarság története, Magyarország földrajza stb. A lelkészi pályára készülőök számára külön magyar nyelvű kollégiumok vannak.

Az első év végén 20 volt az intézet magyar tanulóinak száma, akik két egyesületben tömörültek a magyar faji érzés ápolása végett. Az egyik a Széchenyi-Társaság, melynek minden magyar diák tagja s afféle önképzőkori tevékenységet fejt ki s kebelében létesült egy énekhar, a magyar dal ápolására. A lelkészi pályára készülők pedig ezenkívül tagjai a Bethlen Gábor Körnek, mely kéthetenkénti ülésin gyakorlati képzéssel akar segítségére sietni tagjainak. Megünnepeleik március 15-ét és október 6-át. Minden második héten a magyar tanár lakásán látja vendégül a magyar diákokat. Rendeztek Jókai, Madách és Petőfi emlékünnepeleket. Megvalósították a legáció intézményét. Ezenkívül sok mindent terveznek. Magyar alapot akarnak létesíteni szegénysorsú magyar diákok támogatására. Olvasószerájukban minél több magyarországi lapot és folyóiratot szeretnének összegyűjteni az óhazáival való lelki kapcsolat fenntartására.

Mindez egy kis magyar romantika Amerika előretörő prózaiságában. Elgurult könnyeseppje a magyar anyának egy sóhajtasfoszlány a magyar bánat éjszakájából.

Szabó Zsigmond.

Eötvös „Gondolatai” és a német megújulás. A lelki újjáépítés szolgáló német munkák sorában nemrég érdekes könyv jelent meg. A nagy negyedréta lakú, ötszáz lapos, képes díszmű egybeállítója, Pank Oszkár lipcsei lelkész, aki ifjú korában hosszabb időt töltött Magyarországon is. *Herz und Hand fürs Vaterland* című szép művében Tacitustól Ludendorffig mindazokat az irodalmi és közeleti kiválóságokat megszólaltatja, akiknek gondolatkinését honfitársai otthonkultúszának, önbizalmának, vagy általában lelki derékiségének javára kamatoztathatónak véli. Nem hiá-

nyoznak az antológiászerű könyvből a magyar vonatkozások sem, melyek bizonyára a szerző nálunk nyert szellemi indítékaira vihetők vissza. Még ha a magyarországi származású Lenau és Müller-Guttenbrunn sorait, sőt a Körner Zrinyijéből való idézeteket nem számítjuk is ide, a Tisza István gróf műveiből vett részletbeiktatása kétségtelenül a jelzett módon értelmezhető. Kellemesen lepi meg továbbá az olvasót a hazaszeretet ápolását célzó versek és aforizmák között báró Eötvös József két „gondolat”-ának fölvétele. Az egyik általánosabb érdekű, s eredeti magyar szövegében így hangzik: „Lehet-e életünkben két nőt valóban szeretni, nem tudom; két hazát bizonyosan nem.” A másikat a közéleti önzetlenség nagy apostola ily alakban hagyta ránk: „Ki a hazának szolgálni akar, annak egy percig sem szabad elfelednie, hogy szolgál, s csak akkor felel meg hivatásának, ha kizárólag eszköznek tekintti magát. Ki ezen önmegtartózkodásra erőt nem érez magában, s a közjón kívül más — ha csak személyes dicsőségét is — tartja szeméi előtt, jobban cselekszik, ha a közügyektől távol, vagy legalább alárendelt helyzetben tartja magát.”

Mostani lesújtottságunkban, mikor magunk is gyógyításra szorulunk, jól esik tudomásul vennünk, hogy multunk szellemi értékei a szenvedésben részes fegyvertársainknak is lelki épülésére szolgálnak. Vajha itthon se feledkezzenek meg ezekről!

V. M.

Vályi Nagy Géza versei. A nagy témák szeretete ma talán jobban hódít fiatal költőink között, mint valaha. Mindjárt itt van az irredenta: a szó-irredenta. A világpolgári hajlamúaknak pedig ott van az Ember: Párizstól Londonig, sőt a Kozmosz (helyesebben: az én-kozmosz).

Csak kevés fiatal költő tud önmagánál, mondanivalójánál maradni. Vályi Nagy Géza ilyennek látszik.

Költményes-kötete („Fáj ma élni”) félszázal több verset tartalmaz. Ihlető forrásai: a mai ember és magyar-sors s a leggyökeresebben: a magyar élet.

A mai ember vergődését, életfájását kifejező költeményeibe mintha a fiatalember világfájdalma nyilat-

koznék meg, a mai élet szörnyű valólményeitől megtermékenyülve. S mivel az ő reális, tárgyi ihletésű képzelete itt sokszor nélkülözi a közvetlen inspiráló anyagot, néha mesterkelt, bombasztikus, Petőfi „Felhők”-ciklusára emlékeztető, Kifejező-készsége és forma-érzéke itt a legerőtlenebb. Ilyen sorokat találunk nála: „Agyamba' eszmeraj pihen, Kebleme' őserő feszül” — „Szívembe érzésár buzog és zengő dalözön”. Képei néha nem tiszták, zavarók: „... a Szellem büszke szárnyalását, Letörték, földi börtönökbe zárták”. Érdekes megfigyelni, hogy erősödik ihlete s hogy kimélyül szemléleti ereje témaköre szűkülésével: mikor mint magyar ember éli az életet. A magyar múlt, a letűnt szép magyar élet háttérre festésével a jelen sivársága is szemléletesebb, egyénibb színt kap. Igen finom, hangulatos költemények teremnek ebből a forrásból. Férfi-világ —, ezt jelenti neki a letűnt magyar élet. Agg apjában is ennek a harcoss világnak halódó képviselőjét látja:

„Elmúlt pörös, dacos kedve,
Elhagyott a meddő harc, —
S ha est bontja barna szárnyát,
Elszunyókkal boldog arccal. —“

Igazi elemében azonban csak akkor van, amikor a magyar élet romolhatatlan, örök talaján, a magyar mezőn jár. Valami üde, de emellett nyugodt természetszemlélet árad ki ezekből a költeményekből: a csilagbetűző magyar pásztor ősi testvérisége a röggel s állattal; megértő szeretete a puszta titkai iránt. Sokszor szimbólummá mélyül el ez a naív gyökerű tudatosság, életképeiben pedig egy-egy plasztikus magyar alakot mintázott meg, vagy az örök magyar Tiborc-sorsot szemlélteti. Néha szonettekben kristályosodik ki valami nagy nyugalomú témája s ezek között vannak legszebb költeményei (Elhagyott kút, Az ökör).

A magyar föld: a magyar jövő hümusza is. Ma még nem tud sokat kiolvasni; a magyar szemekből, de halottt őrszemek vigyáznak a magyar röggök alatt, akik eljönnek egyszer majd a nagy számadásra; a vércsepp a kaszán is arra figyelmezteti, hogy ezer év óta magyar vér tapadt itt röghöz, kaszához egy-

aránt, „ebből fakadt a bőség boldog íze”, ez a záloga a feltámadásnak. A mai esőnd csak szünet „S a nagy magyar tragédiából, Még hátra van — egy felvonás!”

Feltűnő, hogy Vályi Nagy Géza lírai világából hiányzik a nő s általában a szerelmi élmény. Ebben is kihangsúlyozódik az ő antiindividualista hajlama. Az ő költészete autonóm férfi-költészet: ott érzi magát jól, ahol erőt énekelhet.

Formaképzése terén nagy végleteket találunk. Vannak költeményei, melyeknél a hibátlan szabású külső forma-ruha alól teljes szépségében sejtődik ki a benső forma hangulati egységbe. De van sok verse, melyeknél vagy a ritmus torlódik meg a sok hibás jambus miatt, vagy a szükségrím és az oda-nem-való, inadaequat kifejezések zökkentik ki az olvasót a zavartalan élvezésből („Fülemből ép műszer kopog.” — „A jármű, mi a testre vár” stb.). Több helyen pontatlan a szótagszám.

Néhol tökéletlen, vagy következetlen kiképzésű a költői kép: zavaróan hat továbbá a határozott névelő gyakori elhagyása olyankor, amikor nyelvi törvényeink nem engedik meg.

Mesterei? Talán Petőfi a pointe-es, életfájlaló költeményeiben s az újjak közül Áprily a dolgok szubjektív látásában és személytelenül tárgyias kifejezésében. Egy-két szava Adyra, Mécsre emlékeztet. *Szarka Géza.*

Nagyasszonyok a magyar reformációban (II). Hegyaljai Kiss Géza e könyve mintegy folytatása a szerző ama törekvésének, mellyel multunk nagyasszonyainak alakját követendő példakul állítja a mai nemzedék elé, s amelyről egy ízben már volt szó e folyóirat hasábjain (Napkelet 1924. I., 267. l.). A Bethlen-könyvtárbeli újabb munkájában néhány meleg sort szentel a levélírásban jeleskedő hölgyeknek (Révay Ferencnének, Bánfi Istvánnéknak stb.), másokat (Országgh Ilona, Lorántffy Zsuzsanna stb.) egy röpké pillanatra virágaik közt mutat be. Részletesebben szól a Gyöngyösi-től is megénekelte Lónyay Annáról (Kemény János feleségéről), továbbá Teleki Lászlónéről (sz. Ráday Eszterről), Pálóczy Horváth Máriaőről és Petrőczy Istvánné, sz. Révai Erzsébetéről. Mély vallásosság, gyöngédség, az

emberi és nemzeti eszményekhez való áldozatkész ragaszkodás jellemzi e kiváló magyar nőket, kiknek rokonszenves egyénisége a rajz vázlatosságára ellenére is igen hatásosan elevenedik meg a szerző tolla alatt.

Különösen érdekes a Pálóczy Horváth Máriaőről (1790—1867), a sáros-pataki főiskola nagylelkű pártfogójáról szóló fejezet. Megtudjuk belőle, mennyit köszönhet e szépemlékű hölgy bőkezűségének közintézményeink egész serege (iskolák, Nemzeti Színház, Akadémia stb.). Alakja felújításában élményszerű mozzanatok is közreműködtek, innen a kép gazdagabb színezése. A vázlatos arcképgyűjtemény általában igen nemes indítékból fakadt. A szerző „a mult vilátságainak fényénél” a nemzeti jövőbe akar látni. Azt a reményt akarja erősíteni, hogy Hungária „leányai századról-századra fenn tudják tartani a hitet az eszmék diadalában”. Ez a buzgóság az oly kívánatos lelki megújódás elősegítésére bizonyára elismerést érdemel.

B. Gy.

Naumann: Profile. E Münchenben megjelent könyv alcíme: „30 arcképvázlat, személyes találkozások alapján.” A harminc között magyar államférfiaké is található (Tisza, Andrássy, Apponyi) s a könyv már csak ezért is érdekelhet. Victor Naumann nagy szerepet játszott a világháborúban, nagyon jól ismerte a legfőbb szereplőket és éppen a monarchiával is állandó összeköttetésben állt. Kétszeresen érdekes tehát minden visszaemlékezése. Ez a most megjelent kötet csak bevezető része az igazi visszapillantást nyújtó s még nem kész történeti műnek, de már önmagában véve is rendkívül érdekes mind intim hangjánál, mind szép előadásánál fogva. A háborús irodalom egyik kimagasló könyve ez s az is fog maradni. Olyan embereket s eseményeket ismert meg teljesen egyéni módon, de lelkiismeretes tárgyilagosságra törekedve, akiről mindnyájan beszélünk, anélkül, hogy kellőképp ismernék őket (pl. a német meg a bajor trónörökös). A német államférfiak, politikusok, katonák, sőt főpapok is valóban megelevenednek előttünk Naumann arcképvázlatai nyomán. Igazi érdeklődéssel rajzolja mindegyiküket: a konzervatívokat éppúgy, mint a szociáldemokrata Georg von Vollmert. Nem gáncsolni, vagy vádolni akar, hanem

megértetni. Sikerül is lelkileg közelebb hoznia az olvasóhoz minden egyes alakját. Csak éppen a magyarokat nem látta talán egészen jól, az ő jellemzésüknél bátoratlanabb is ezért s a rajzolt kép hol homályosabb, hol szögletesebb, hol eldurvított. A szeretetteljes érdeklődés azonban itt is kiérzik s jó néhány nagyon találó megjegyzést, helyes észrevételt nem lehet elvitatni az élesszemű megfigyelőtől.

Miért éppen egyes személyiségek jellemzésével kezdi Naumann visszapillantásait? Az első előszó megadja rá a választ: a vesztett világmérfőzést részben azzal magyarázza, hogy a központi hatalmak tehetséges emberei nem voltak mind a nekik megfelelő helyeken. E tekintetben sokkal szerencsésebb volt szerinte az entente. Ki volt felelős ezért? Erre a kérdésre feleletet nem ad a szerző és II. Vilmos császárról sem szolgál jellemzéssel de más úton ugyancsak kipótolja ezt sok-sok utalással. Az egész könyv fölött a wilhelminizmus szelleme lebeg olyan értelemben, hogy ebbe van beleágyazva minden szereplő, minden esemény s lehetetlen ki nem olvasnunk a néma vádat: „Te tetted ezt!“ Ha az előszóban azzal a hasonlattal él a szerző, hogy egy tragédiát is tönkretelhet a rossz szereposztás s a világháború szomorujátékában rossz rendezőnk volt, úgy a figyelmes olvasó már a legelső fejezetek átolvása után abban ismerheti föl a rossz rendezőt, akiről csak egy-egy — olykor elég kemény — megjegyzésben van szó, Vilmos császárral. Mindenki mással szemben a „tout comprendre c'est tout pardonner“ álláspontjára helyezkedik Naumann, de Vilmos császárral szemben nem mutat ilyesmire hajlandóságot. Ez abból a meggyőződéséből fakad, hogy a Hohenzollernek régi szelleme ellen vetett Vilmos, főleg Nagy Frigyes szelleme ellen, aki főképviseelője volt annak a porosz uralkodói erénynek, hogy önmagát megtagadva, mindent valóban a népért tegyen, csak a nép, a nemzet, a köz érdekét tartsa szem előtt, ezt képviselje önmagával szemben is, hogy így megkövetelhesse mindenki mástól, ne játsszon színházadit, ne legyen operahős, hanem az állam legelső, legodaadóbb szolgája. Csodálatos, hogy Nagy Frigyes szelleme mennyire hat napjainkban: szépirodalom, művészet, tudomány

egyaránt feléje fordulnak újult erővel, lelkesedéssel; Spengler-t, a „Nyugat alkonyá“nak sötétén látó íróját éppúgy meghódította, mint Naumann, az inkább a délnémetekhez szító politikust. Minden derék német emberben a Nagy Frigyes minta-államszervezetének késői, esetleg utolsó reprezentánsát hajlandó látni. Fényes példa erre Georg Schramm jellemzése. Tirpitz e lelkiismeretes, nagytehetségű, de teljesen ismeretlen (még Tirpitz is megfélekedezett róla irataiban), jobbkeze, kit a szó szoros értelmében felőrölt a ránehezedő irtózatoss munká, s aki testileg-lelkileg összetörve került ki e szörnyű korból, szinte apotheozisát érte meg Naumann könyvében: a német államhivatalnok, mint a világháború tragikus névtelen hőse! II. Vilmos uralma éppen ezt a régi porosz hivatalnok-típust pusztította ki. „I. Frigyes Vilmos eszméje, amely vörös fonálként húzódik végig az egész porosz történelmen, hogy az állam a katonatisztek, meg a hivatalnokok vas kötelességtudására támaszkodjék, csodálatos eredményeket mutatott föl; ennek köszönheti Poroszország a nagyságát.“ Rangkülönbség nélkül egyforma fontosnak érezhette magát minden állami szolgá: a legkisebb csak úgy, mint a miniszter. A Hohenzollernek ezt az öntudatot adták meg és tartották ebben minden hivatalnokban: „aki az államnak szolgált, az éppen ezért első volt az államban!“ Mi vetett ennek végét? A túlgyors gazdasági fejlődés. Egyes körök túlságos meggazdagodása s a vele beálló pénzümáadás, az aranyborjú előtti térdre-esés. „Der reiche Mann wurde zum ersten im Staate; ohne daß man es wußte oder an der Oberfläche bemerkte, vollzog sich diese Wandlung. Die Industriekapitane und die Finanzgeneralwaltigen bildeten die Oberschicht der Gesellschaft, der Adel zog sich grollend auf seine Güter zurück, verkehrte nicht mehr am Hofe, und die hohe Beamten-schaft strebte nach engen Beziehungen mit dem Reichtum.“ Mintha ez nekünk is szólna.

Nagyon finom képek (pl. a legelső, az öregkorban rendkívüli felelős állásba került jószágos Hertling-é) váltakoznak erőteljesekekkel (így a nagyon tehetséges, de sajnos, szintén „kegyvesztett“ s félrelélt Kiderlen-Wächter-é, kit a

halál a legrosszabbkor ragadott el Németország nagy kárára). Igazságot szolgáltat Naumann egyikben-másikban félreismert személyiségeknek, így Vilmos trónörökösnek. Valóban meggyőző erővel rajzolja elrontott nevelését; azt (s így közvetve Vilmos császárt) okolja a bekövetkezett botrányokért, hibáért. A trónörökös sem a nagyon is egyoldalú kadettiskolában, sem az egyetemen, ahol szintén nem törekedtek neki igazi széleskörű műveltséget adni, nem ismerhette meg a világot. Naumann azonban nem állt meg itt; szépen vázolja azt is, hogy maga a szörnyű megpróbáltatás mennyire megváltoztatta ezt a tragikus sorsú embert, aki, ha a szerző szerint is aligha remélheti józan számítás mellett még valaha a koronát, de legalább jellemmé fejlődött.

A bajor Rupprecht egészen más ember. Naumann objektivitásra törekvő sorain át is érezzük azt a népszerűséget, amely újabbban ismét körülveszi. A szerző azonban el nem mulasztja jellemességét hangsúlyozottan kidomborítani és ezzel kapcsolatban külön kiemelni, hogy éppen ő semmiképp sem kapható arra, hogy Németország egységét megbontsa. A bajor III. Lajosnak szintén igazságot szolgáltat Naumann.

A magyar viszonyokat is jól ismeri a szerző, legalább hasonlíthatatlanul jobban, mint más német politikusok, tudósok, vagy általában intelligens emberek. Szeretettel is viseltetik irántunk s nyíltan szemükbe mondja honfitársainak, hogy nem ismernek bennünket eléggé. Már ezért is hála s köszönet illeti részünkről. Ezt nem szabad sem elöl tévesztetni, ha nekünk kevésbé kedves dolgokat is lelünk nála egyik-másik helyen, így pl. a nemzetiégi kérdéssel kapcsolatban. Inkább igyekezzünk abból tanulni, amit egy irántunk szemmeláthatólag jóindulattal viseltető jószemű ember lát, aki saját hazájában is elég kifogásolni valót talál s éppen a kényes kérdések jóakarátú föltárással igyekszik segíteni. Mint már fentebb megjegyeztük, magyar arcképei természetesen mégsem olyan biztos kézzel vannak rajzolva, mint a németek. Tisza István összevetése a porosz Junkerrel, kávinizmusának nagyon erős hangoz-

tatása stb. talán a már eléggé kiterjedt Tisza-irodalommal függ össze. Némi ellentmondás rejlik abban, hogy egyszer szemére veti politikájának túlságosan egyoldalú magyarságát, s megtagadja tőle az európai látókört, máskor éppen őt látja alkalmasnak arra, hogy a külügyeket vezesse. Lebilincselően érdekesek azok a részek, amelyek személyes találkozásairól szólnak, főleg a lengyel- és olasz-kérdésben folytatott viharos négy szemközi eszmeharcról. Nem lehet elhallgatni azt a gyanút sem, hogy Naumann feltűnő, tárgyilagosságot fitogtató ellenvélemény-felsorolása mögött néha bizonyos leplezett káröröm vagy irónia lappang, főleg egyes magyar vezetőemberekkel kapcsolatban. Itt a határozott állásfoglalás mellőzése inkább árul jel.

Koszó János.

Don Quijote új kiadása. Ötven éve már, hogy Cervantes halhatatlan műve Győry Vilmos kitűnő fordításában megjelent. Akkor a Kisfaludy-Társaság adta volt ki (1873—1876) a négykötetes teljes fordítást, a fordító pedig időközben (1875) az ifjúság számára is külön feldolgozta.

A magyar közönség nagyrészt már csak az utóbbi, rövidített változatban ismerte az elmés nemes lovag mulatságos, de oly mélyen emberi történetét. Melegen ajánlhatjuk tehát olvasóink figyelmébe a Győry Vilmos-féle teljes fordításnak újabbban a Révai Testvérek kiadásában megjelent négy szép kötetét. Jó gondolat volt a „Klasszikus Regénytár” szerkesztőitől, Ambrus Zoltántól és Voinovich Gézától, hogy vállalatuk új sorozatába e remekművet is felvették, s hogy Győry Vilmos fordítását, bizonyos lényegtelen alakításoktól eltekintve, érintetlenül hagyták.

A fordítás elé Wildner Ödön irt a legszükségesebb tudnivalókat tömören összefoglaló tájékoztatást, s fűzött Győry Vilmoséhoz a szükséghez képest újabb jegyzeteket. X.

Mihály László versei. 1923 óta most másodízben adja ki versei gvűjteményét ez a fiatal erdélyi poéta. *Hazavágyom* címmel. *Ki vagyok?* című ciklusának vezetőversében azt vallja, hogy apai őse pogány hun igrice volt, anyai őse meg jámbor kis apród, ki minden reggel asszonya után vitte az imádságoskönyvet a

dómba. Nos, e második könyve — akárcsak pár éve az első —, megint azt mutatja, hogy Mihályban az anyai örökség a gazdagabb. Szelíd, csendes természet ő, kinek legtermészetesebb megnyilatkozási formája a dal. Jelen gyűjteményében is a legszebb darabok (pl. a *Novemberi virágének*) ebből a nemből valók. Dacos, emeltebb hangú költeményei erősen hajlanak a túlzásra, a legénykedésre és — mint az már mai nap szinte kötelezőnek látszik — némi pogánykodásra. „Késői hun regös”-nek hirdeti magát, de mi ilyenkor inkább csak arra gondolunk, mennyire elszaporodnak az elkésett hun énekmondók! Mihály László igazi erdélyi lelkét sem az ilyen hun-székely vonatkozások erőltetésében látjuk, vagy pedig ifjonti izommutogatásaiban, hanem abban a kedves, gyermeki elágyulásában, mely a tabáni tavasz láttára a Hargitát juttatja eszébe; meg nyelvének helyvel-közzel kiütököz erdélyi zamatában („pilánkol”, mondja egy helyütt, másutt meg, hogy a végzet „begyömöszöl széles surcába minket”).

Első könyvéhez mérten a haladást főleg konstruáló-képességének erősödése mutatja. Mintha szemlélatomást fejlődőnk érzéke a verslénycg, a lírai egység iránt. *A táltos ló gazdája* s a *Vitorlás kalózhajón* című verse e tekintetben biztató ígért.

Rédey Tivadar.

E. R. Curtius: Az új Franciaország irodalmi úttörői. (Ember és Természet 10.) Fordították: Szerb Antal és Kecskeméti György.

Jó gondolat volt Curtiusnak ezt a tanulmánykötetét magyarra fordíttatni. Őt olyan íróhoz nyujt bevezetést, kik közül legalább négynek vezető vagy képviselő szerep jutott az újabb francia irodalomban.

A zsidó-német Curtius legelőbb Brunetiére ellen írt kis művével tűnt fel; ebben azt a paradoxont bizonyíttatta, hogy Brunetiérenak, a nagy francia kritikuskak nem volt esztétikai érzéke és műveltsége. Persze a helyett, hogy azt állapította volna meg, hogy miért tehetett Brunetiére kritikái munkássága mégis oly hatásra és hírnévre szert, a modern esztéta műveltségével ropantotta össze az egészen más idealoknak hódoló professzort. Curtiusban azóta a történelemellenes hajla-

mok még jobban erősödtek; Balzac-kötetében egyenesen tagadja, hogy történeti módszerekkel eljuthatunk a nagy zseni ismeretéhez; az előtünk fekvő kötetben hasonló kijelentést tesz Claudelről elmélkedve: „Az, amit ilyen befolyás-szimatolás révén megmagyarázhatunk, Claudelnél csekélyebb terjedelmű marad, mint csaknem minden modern költőnél s mi nem vagyunk hajlandók szétbontogatni azt, ami e varázslatos alkotásban arkanycsal harsonajaként döng szívünkön, hogy aztán ne maradjon kezünkben egyéb, mint az irodalomtörténeti zsbárúsbolt össze-visszahányt gyártmányai”.

Egy essai terjedelmén belül ez nem is igen volna lehetséges. És amit történeti szempontokból idézni lehet egy ilyen kis keretben, azt meg is teszi Curtius. A fejlődési fázisokra ő is rámutat, ha csak teheti. Viszont mint a modern esztétikusok nagy átlaga, dilettáns, mindent megért és mindent interpretál: az ízig-vérig katolikus Claudel éppoly bámulattal, mint a lelkében pogány Suarést. És talán éppen ezért kitűnő kalauz.

Az az öt író, kit bemutat, már nem annyira a ma, mint a tegnapi írója. Anatole France, Paul Bourget, Maurice Barrés a tegnapelött írói, akiket korunktól már egy generáció választ el: André Gide, Romain Rolland, Paul Claudel, André Suarés úttörők. Péguyt, Romain Rolland-t és Suarés-t a csoport öntudata is összekötötte, együtt dolgoztak a Tharaud testvérekkel együtt a *Cahiers de la Quinzaine*-be, különböző politikai és irodalmi célokkal és eszközökkel, de az igazság, mondjuk a *jóhiszeműség közös alapzatán*.

Az öt író közül *Romain Rolland* a legismertebb a magyar publikum előtt. De tegeük hozzá, csak azóta, hogy háborúellenes pacifizmusa miatt a német és utána a bécsi sajtó vállára kapta. Valójában pedig a *Jean Cristophe* első kötete 1904-ben, az utolsó 1912-ben jelent meg. De hát a magyar irodalmi életnek úgy látszik, ez a törvénye: mindaddig nem jut be külföldi író, míg a bécs-berlini snobizmus rá nem ragasztja a vámbélyeget.

Curtius sajtóságtos módon a „protestáns zenei bensőséges személyiség-kultúra” körében keresi Romain

Rolland szellemtörténeti helyét. Ez a szellemes állítása, melyet sajnos, csak a lenézett irodalomtörténeti okfejtés igazolna, csak annyiban fogadható el egyelőre, hogy Romain Rolland is a századvégi individualizmusban gyökerezik, mely pl. André Gidenél a nyugtalan életkiélésre, Suarèsnél meg a dionysosi életvágyra vezetett. Csakhogy Romain Rolland-ban az etikai világnézet sohasem került az esztétikai alá, mint amazoknál és talán így magyarázható az a fordulata is, midőn a világháború szörnyűségeitől felháborodva, megírja *Clerambault*-t, ezt a minden irodalmi érték híján való politikai pamflet-et, mely a nemzeti érzés kiirtására készült. De ez a fordulat, bármily nagy szeretetből fakadt is, nem volt szerencsés irodalmi pályájára nézve: Romain Rolland mindenkor a *Jean-Christophe* szerzője marad és nem a *Liluli*-é vagy a *Clerambault*-é. Ezekben a munkáiban őszinte, de nem szép; következetes, de nem mély. A tolsztojánus szeretetevangélium gyermeke, mely elkülöníti őt hazájától az önkéntes számkivetésben. De vajjon miért hallgat Curtius *Clerambault*-ról?

Paul Claudel nevét és műveit is kezdik már ismerni nálunk. Az ő mélysége és abszolút idealizmusa megcáfol minden elhamarkodott véleményyt a franciák felületes racionalizmusáról és analitikus irodalmáról. Claudel nem analízis, Claudel szintézis; ő benne minden a katolikus világnézet hatalmas, szilárd alapjain nyugszik; ellene mond korának is, mely Bergson filozófiájának megfelelően a dinamizmus, a mozgás és az alkotó fejlődés eszméjét valósítja meg az irodalomban. Curtius csak Claudel drámáit elemzi; futólag emlékezik meg néhány más művéről; ebben a kiválasztásban is az esztéta nyilatkozik meg, mely jobban gyönyörködik az irodalmibb műfajban, mint a széles szerkesztésű és tisztára vallásos lírai kötetekben. A drámák szimbolikus értelmezésében igen szerencsés, de viszont a claudeli dráma értelmezésénél nem ártott volna kissé feladni az irodalomtörténet iránti megvetést és rámutatni legalább egy mellékmondatban Claudel Aischylos-fordításaira és tanulmányaira, melyekből sok mindent magyarázhatunk. Claudel a szofista

retorikából eredő francia drámát tudatosan vezette vissza a vallásos, mitikus, őseredetű aischylosi műfajhoz. Különböztet Curtius igen értékes keresztmetszetet rajzol Claudel világnézetéről és jó bevezetést nyújt ehhez a nehéz íróhoz, aki egyúttal a franciák jelenleg legnagyobb, mert legmélyebb és legáltalánosabb érdekű írója. Vajjon mikor kapjuk legalább drámáinak teljes magyar fordítását, ha már előadásra, úgy látszik, nem kerülhet a nagyszerű *Echange* és a gyönyörű, misztikus *Annonce faite à Marie*?

Legkevésbé ismeretes Magyarországon Suarès neve. Ez az örökké egyensúlyozatlan, az élet feszültségét, a dinamizmust világnézeté sűrítő szépíró talán nem is oly nagystílusú és hatású, hogy az elsők között foglaljon helyet. Van benne valami D'Annunzio nietzschei amoralitásából, erotikus lendületéből, állandóan feszült pátoszából, mellyel az életet igyekszik megragadni. „A renaissance heroikus dühöngését a jelen aesthetismusával hajlítja össze Suarès, hogy velük koronázza meg Élet-ethikáját”. (Curtius.) Nem regényíró, hanem úgynevezett essay-eket ír; önvallomásokot, kritikákat, tanulmányokat, lírai prózát. Mindig önmagát hajszoja. „Kell, hogy egész életemet bánjam, vagy hogy semmit se bánjak” — mondja Suarès egy helyen — és Curtius helyesen hozzát teszi: „Suarést mindig ez az alternatíva fenyegeti, mely kérdésessé teszi egész létezését.” Ezért hat olvasása is, mint valami állandó küzdelem, a hiú erőlködések és a tomboló kitérések szüntelen váltakozó sora. Etikai nihilizmusa és nietzschei heroizmusa vezette ide.

Péguy is inkább a francia irodalmi életé, mint Európáé. A dreyfusizmustól a reakciós katolicizmusig hosszú utat járt meg, mely a lövészárokban végződött. Ott halt meg az új idealista irodalom egyik szellemi vezére, kinek a *Cahiers de la Quinzaine*-je ugyanazt jelentette a Dreyfus-pör utáni Franciaországnak, mint ma a *Nouvelle Revue Française*. Csakhogy a *Cahiers* még inkább a szellemi elité volt, mint az üzletileg fényesen beütő NRF. Péguy-t eszméi harca és stílusa jellemzik. Harcolt a francia szellem racionalista merevítői ellen, radikális-szocialista-ideológia, iskola és a

racionalista történeti módszerrel dolgozó tudomány ellen (Lanson iskolája). Az ő világnézete is a katolikus vallásban gyökerezik, miután Jauréstól korán elvált és a nemzeti igazságnak épp oly kitartó, szívós harcosa lett, mint amilyen lelkes dreyfusard volt. Pégyú mint író tudatosan primitív, tehát raffinált paraszt. Stílusa talán a leghívebben fejezi ki irodalmi téren a bergsonizmust, mert kerüli a kész, merev formulákat és gondolata állandóan alakul még pedig a papíron, előttünk szüntelen gazdagodva. Pégyú műveit lehetetlen volna magyarra fordítani, de a franciák számára is csak antológiaformájában élvezhető, talán az egy *Mystère de la Charité* de Jeanne d'Arc misztikus dialogját leszámítva.

André Gide az igazi úttörő, az összekötő kapocs a tegnapelőtt és a ma között. Ennek a rendkívül raffinált és mély írónak belső fejlődését szemléletesen mutatja be *Curtius* regényről-regényre haladva. *Gide* minden regénye új állomás ennek a folyamatos alakulásnak során. Ő is az önanalizisből indult ki, mint *Barrès*, kitépte magát egy ironikus gesztussal és belevetette magát az életbe. Azóta is az életet fedezi fel, előbb hedonisztikus, amorális formájában, majd látva, hogy ez újabb nihilbe vezet, az erkölcsi törvény és még újabban a tiszta aktivitás lehetőségét kutatva, szüntelen elégedetlenül előbbi formájával. A nyugtalan, etikailag, sőt esztétikailag is hánykolódó, túlművelt kor gyermeke *André Gide*, ki jelenleg is a francia irodalom legáltalánosabban művelt írója, kit azonban e néhány mondatban, sőt még egy *curtiusi* essai keretében sem lehet még csak megközelítőleg sem megérteni.

Egy rövid fejezet keretében *Curtius* megrajzolja a francia kultúra képét is, az általa választott idealista írók ítélete szerint. Tudjuk, hogy ez a kép eltér a sablónostól és a látzat-Franciaország mögött egy rejtve, ideálokért dolgozó Franciaországot mutat be (V. ö. pl. *Romain Rolland* *Jean Cristophe*jának második számú képét). *Curtiustól* azonban szívesebben vettük volna, ha ítélkezett volna és nem elégszik meg az önvallomásokkal, melyek kétségkívül becsesek, de nem lehetnek döntők a kívül álló, ez esetben német ember ítéletében.

A fordítás jól folyó, élvezhető; van a könyvben néhány elég szépen sikerült versfordítás is (*Claudel szonettjei*). Ellenben kellemetlenül hat a sok sajtóhiba, különösen a francia szavakban: *Education sentimentale* (8), *La Triomphe* (15), *réveile* (19), *Les jeunes geus* (22), *réligion, réligieux* (88), *Chamailleval* (92), *Le roi boitz* (95), *Bonhomme* (95), *Conaissance* (111), *Tonquède* (115), *Huysmannál* (115), *Vercorszal* (133), *Suaërs* (143), *Suarés* (149), *doctrinair* (157), *duré réelle* (179). Még kellemetlenebbek az itt-ott előforduló francia szavak, vagy szövegek téves magyarázatai: *Le goût de l'action* = A eszelekvés íze (e. h. eszelekvési hajlam); *Aux écoutes de la France qui vient* = Hallgatván Franciaországot, mely jönni fog (barbár fordítás e. h. A jövőendő Franciaország nyomában); *Je tiens ce livre de débutant*... stb. az értelmezésből elmaradt a kezdő ember, Ez a könyv... (36); *l'humanité n'est pas simple, il faut en prendre son parti* = Az emberiség nem egyszerű, részt kell benne venni! (leitterjakab e. h. ebbe bele kell törődni!); Van egy életkor, ahol... (Barbár gallicizmus 86); *Svejc többször* (germanizmus); *L'esprit, mais c'est le bon Dieu* = A szellem, hát ez a Jóisten (e. h. hisz az a Jóisten, 94); *Maitre-Dieu* = Isten-Mester (e. h. Atyaúr-isten, 97); *Le jour et par la nuit la lampe d'or m'étonne* = Idegen már a nap s az arany éji lámpa (e. h. Idegen már nappal s éjjel az aranylámpa, 104); *Jeune fille Violaine* = V. ifjúleány (e. h. *Violaine*, szép leány, mert *jeune fille* csak leányt jelent, 128); egyetemi kormányzat (e. h. iskolai kormányzat, mert *universitaire* ezt jelenti, 170); intellektueljeink, inkább intelligenciánk (179); stb.

Ami a fordítóknak azt a megjegyzését illeti (197), hogy mint Németországban, úgy Magyarországon sincs az embereknek egységes és helyes képe Franciaországról, erre azt az általános megfigyelésünket közölhetjük, hogy általában nincs olyan ország, ahol egy másikról kielégítő és igaz fogalmuk volna az embereknek. Az angolok épp úgy panaszkodnak a franciákra, hogy nem ismerik őket, mint a németek. Itt legfeljebb plus—minusról lehet szó; az ismeretlenségben és félreismertetésben különben mi magyarok foglaljuk el

az első helyet az európai országok között. Talán nem is a külföld hibájából... *Eckhardt Sándor.*

V. Buzáth Anna: Óceán. (A Gárdonyi-Társaság kiadása, Eger.) Az irodalmi decentralizáció üdvös megvalósításának egyik fontos feltevése, hogy a vidéki írók is kiadót találjanak. Mert kinyomatni eddig is tudta a könyvét a vállalkozó szellemű vidéki író valami névtelen nyomdavállalatnál, ám a könyvét forgalombahozó és propagáló kiadó neve helyett bizony legtöbbször ez a mondat szerénykedett a címlapon: Kaptható a szerzőnél...

Ezen a kétségtelenül bajos állapoton akarnak segíteni az újabban alakult vidéki könyvkiadóvállalatok és irodalmi társaságok, melyek közt előkelő helyet foglal el az egri Gárdonyi-Társaság. Legújabban egy költeményes kötet jelent meg a kiadásában: V. Buzáth Anna „Óceán” címen összegyűjtött versei.

Egy vívódó, önmagát és az élet értelmét kereső asszonyi lélek sötét hangolását kifejeződései ezek a versek. Valami sóvár életrevágás, de viszontatoppanás a „vágypalota” előtt, — ebből az alaphangulatból születik meg legtöbb költeménye és — tegyük hozzá — a belőlük kiesendülő diszharmónia is.

Ez a diszharmónia helyenkint oly erős, — mondhatnám — szenvedélyes, hogy néha logikai ellenmondást is eredményez. Így például egyik költeményéből megtudjuk, hogy „elég a csókból”, néhány lappal hátrább azonban ellenkező vallomással találkozunk: szemét „a szerelem tüze még

nem gyújtotta lángra”. Ha a költészetben — divatos és némiképen helyénvaló szövegek szerint — nem is szabad logikát keresnünk, ilyen feltűnő ténybeli következetlenségnek még sem szabadna előfordulnia! A kötet utolsó ciklusa ezt a címet viseli homlokán: „Új ösvényen”. A költő azonban adós marad a pozitív válasszal: mi ez az új ösvény?! Csak nem a kétely, a rémület, a zokogás és a diszharmónia?!

A költő mintája, mint bevezető költeményében is kifejezi: Ady. Költeményeinek tekintélyes részére valóban uralkodó befolyással van Ady formában, témában egyaránt, némely költeményében szinte a belső és külső forma szakaszszerinti megegyezésig (Szeretők útja: Héja nász az udvaron).

Forma szempontjából dicséretet érdemel gondossága és választékos nyelvezete. Erősebb önkritika, élményi elmélyülés, egyénibb témák csak javára válnának fejlődésének.

Egy megjegyzést még a kötet témáihoz.

A líra örökké líra marad: én — kifejezés. Mégis: vannak, főként a mai magyar korban vannak kollektív témák, melyek a legegényibb költői ént is dalra ihlethetik. Csodálom, hogy a Gárdonyi-Társaság költőtagját költeményeinek egyetlen sorában sem ihleti meg a legélményibb kollektívumnak: a magyarságnak vagy legalább a magyar nőnek sorsa — hányódása. Ezt gondolnók mi az „Új ösvény”-nek.

A kötethez Babits Mihály írt előszót. *Szarka Géza.*

Színházi szemle.

Valljuk meg őszintén: Herczeg Ferenc *Majomszínháza* nem részesült a közönség részéről abban a fogadtatásban, amelyben ez illusztris szerző többi darabjai. Pedig e fantasztikus játék a maga szellemességével és ötletességével magasan felette áll azoknak a vígjátékoknak, melyekkel újabb színiirodalmunk a közönséget mulattatni szokta. Az utolsó felvonásnak líraisága pedig olyan megkapó, olyan üde, hogy még Herczeg darabjaiban is kevés van hozzá hasonlónak.

Nagy hibája azonban, hogy az elmésségek, az élcek állandóan egy célpont felé röpködnek, egy téma körül forognak, s így aztán három felvonáson keresztül bizony fárasztóakká válnak. A civilizáció korhadtságának és a természetes állapot egyszerű töretlenségének komikus megvilágítására Herczeg olyan pazarossággal eregeti szellem rakétáit, hogy már szinte sokaljuk is ezt a túzijátékot.

De még egy másik hiba is van. Ezt a témát kétféle tónusban lehet megfesteni. Vagy fölünyes, ártatlan, könnyed játékosággal, vagy pedig mélységesen keserű szatírával. Az írónak mindkettőhöz joga van, s a közönség szívesen elfogadná akár melyiket. Itt azonban a szerző ingadozik a kettő között, s mindkettőből ad valamit, a tárgyához való határozott állásfoglalás azonban hiányzik a műből. Herczegnek pár évvel ezelőtt játszott *Babahú*-ja — mely koncepciójának végső gyökerében rokon e vígjátékkal — éppen tónus-egysége miatt sokkal megkapóbb, mint a *Majomszínház* hangulat-billegése.

Sajnos, az előadás is csak külsőségekben volt kifogástalan. A díszletek fantasztikusan szépek, de a rendezés s a színészek játéka nem állott azon a színvonalon, melyet a Vígszínházban megszoktunk. Meglepő volt, hogy a darab sok kacagtató elméssége — még az előadás elején is, amikor a közönség még nem volt kifáradva — hatástalanul explodált. A baj vala-

hol a tempóban rejlett, amelyhez pedig éppen e színháznak gárdája eddig kitűnően értett.

Szerencsétlen gondolat volt az is, hogy a darab egyik fő-férfiszerepét operettszínésszel játszották. Rátkay Márton jó komikus lehet a könnyebb és alsóbb énekes műfajokban, itt azonban kirívóan túlzó volt, és ember létére groteszkbeül mozgott, mint a majmokat személyesítő színészek, akik különben is az előadás legkülönb színészi teljesítményét produkálták.

A darab bukását azonban a kritika tette teljessé. Azok a bírálók, akik Molnár Ferencet elfogadták nagy drámaírónak és Földi Mihályt drámaírónak, Herczeg *Majomszínház*-al a legridegebb könyörtelenség álláspontra álltak. Vagy talán úgy okoskodnak, hogy Herczeg Ferencel szemben a világirodalmi szempont az egyedül jogos, Molnár Ferencel s a többiekkel szemben pedig emberségebb a mértéket kissé lazábban kezelni?

*

Kisbán Miklós *Maskarája* nagyon fájó csalódás azoknak, akik e szerzőnek régebbi műveit ismerik és értékelik. E darabnak voltaképpen csak elindító gondolata jó: az író egy csomó önmagának is színészkedő, maga előtt is maskarázó embert mint valami városligeti mutatványos bódé, mint valami Paprika Jancsi-színház alakjait vezeti elének. A darab nagy csinnadrattával kezdődik, s a függöny előtt megjelenő szereplők párosos versekben, szinte marionett-szerű mozdulatok kíséretében mutatják be magukat. E prológos valóban kitűnő, s a közönség előre örül, hogy milyen artisztikus élvezetben lesz majd része. A függöny felgördülése után azonban csalódása egyre kinobbá válik.

Kacagtató jelenetek, eredetien megrajzolt figurák és érdekes mese helyett tompa szatírák, vánszorgó cselekmények és nagyon is banális karakterrajzokat kap. Természetesen aztán, hogy a Renaissance-színház

színészeinek egész fáradsága kárba vész.

Budapest finomabb ízlésű közönsége nagy örömmel látta régi kedveltjét, Ferenczy Ferencet ismét megjeleneni a deszkákon. A *Rablélek*, a *Pogány Gábor*, a *Flirt* és *A nagy érzés* régen hallgató írója a Kamara színházban újra megszólalt, igaz, hogy csak egyik régebbi darabjának *Az örök küzdelemnek* átdolgozásával.

E vígjáték, mely újabb alakjában a *Mimikri* címet viseli, a hazugságot és igazságot állítja szembe egymással egy derűs történet keretében. A darab régi formájában hosszabb volt, a megkurtítás hasznára vált neki, csak talán a megoldást tette kelletlenül elnagyoltabbá. Hőse egy szellemes hazudozó, Goldoni Leliojának magyar rokona. A darab jellesei a finom társalgási tónus, valami elegáns szalon-humor és az alakoknak egy pár vonással odavetett biztos körvonalú rajza. Ez elegáns, diszkrét és könnyed modor nagyon előnyösen különbözik újabb vígjáték-irodalmunknak nyersen kiabáló és nagyon is vaskos hatás eszközeitől. A *Mimikri* nem lehet határozni, de valami állandó mosolygós derű tartja hatalmában a közönséget.

A darab vezető szerepét, a hazug és naplopó Zslinszky Taszilót Petheő Attila játszotta. Elegáns, fölényes és könnyed volt, akárcsak a darab egész stílusa. Igazán el lehetett róla hinni, hogy társai nem tudnak rá komolyan megharagudni. A másik érdekes szereplője az előadásnak Márkus Emilia volt, egy öregedő arisztokrata nő komikus szerepében. Már külsőségeiben is mosolyt kellett szivarozott, monoklit viselt és basszus hangon beszélt. A közönség nagyon jól mulatott alakításán, s nem bánta, hogy a kiváló művész még jobban mulat, s hogy nemcsak szerepét játssza, hanem szerepével is játszik. Mihályfi Béla, mint férj csak éppen kedves nem tudott lenni, pedig e szerepben semmi másnak nem kellett volna lennie, mint éppen kedvesnek. A feleséget Nagy Teréz szárazon és színtelenül adta. Radó Mária finom jelenség volt, s Forgács Antal ismét tehetséges kezdőnek mutatkozott. Az öreg pap szerepében Palágyi Lajos nagyon illuziókeltő és értelmes volt, csak túlságosan didaktikus beszédmodoráról tudna leszokni.

A közönséget a darab láthatólag felvidította, s ez este hatása alatt bizonyosan sokan óhajtották, hogy e finom tollú szerző mentül hamarabb teljesen új darabbal is megjelenjék a színpadon.

A Nemzeti Színház Molierének *Szelem mint orvos* című vígjátékával szaporította klasszikus műsorát. E rövid kis darab bevezetésében maga a világhírű szerző mondja, hogy e vígjáték nem olvasásra való, s csak az fogjon hozzá, aki maga elé tudja képzelni a színpadot.

A Nemzeti Színház rendezése olyan volt, hogy alkalmazásint maga Molière is megtapsolta volna. A geometriai módon szematikus színpadon az alakok szematikus mozgással járnak kelnek, sőt néha zenei aláfestésre tánc lépésben lépkednek. Az egész előadásból valami bájos mesterkéltség, valami kecses irrealitás árad. A szereplőknek a közönséggel való komázása pedig a *commedia dell'arte*-ből visz beléje valamit.

A színészek egytől-egyig teljesen megértették a rendezés szándékait. A főszereplő, Sugár Károly egész karikírozó jókedvét beleöntötte a szerepbe.

S bár a rendezés elsőrangú, a színészek játéka kifogástalan, közönségünk mégis feltűnő értelenséggel állott e színészi teljesítménnyel szemben. Ezt a kecses geometriát sehogyszem akarta elfogadni, s az egésznek artiztikumát barbár hidegséggel utasította vissza. Vajjon, ki lehet itt a hibás? A rendezés nem! A szereplők nem! Hát Molière talán?... Úgy érezzük, hogy e darab előadásán közönségünk bukott meg.

A Nemzeti Színháznak még egy nagyon érdemes vállalkozásáról kell beszámolnunk. Gyulai Pál centenáriuma alkalmából a Kamara színházban rendezett ünnepi estének ötlete is, kivitele is egyképen elismeréseméltó.

Az előadást Hevesi Sándornak Gyulai Párról tartott szellemes és kitűnően előadott csevegése vezette be. Utána Gyulai-költevények szavatai következtek, majd pedig két novellájának dramatizált előadása. Az első a *Nők a tükör előtt* kevésbé hatott, de *A vén színész*t Ödly Árpád alakítása minden jelen-

levő számára felejthetetlen élménnyé tette. E kiváló színészünk a legnehezebb feladat előtt állott itten: egy fél-óraig ő maga beszél, a többi szereplő csupán néma statisztá mellett. Csak valamivel kisebb színész is gyilkosan unalmas lett volna e jelenetben, de akik Odrytól a *Karamazoff testvérek* húszperces magánjelenetét látták, azok tudták, hogy igazi képességét éppen itt fogja megmutatni. Minden túlzástól mentesen, óvatosan kerülve minden kiabálóan feltűnőt a legpuritánabb eszközökkel érte el a legmélyebb hatást. Arcjátékának azonban egész gazdaságát kifejtette, s egy-egy gesztusával a drámai feldolgozásból kihagyott egész esemény sorokat hidalt át és tett érthetővé. Hangjának kifejező ereje különösen ott ragyogott, ahol párbeszédet kellett elmondania: sokszor vágatott tempójú és izgatott beszédével is plasztikusan élénk tudta állítani a megszólaltatott személyek karakterét és idegállapotát. Igen művészi megfontolásra vall az is, hogy nem élezte ki Dávid eszelős voltát. Közepes színész bizonyosan erősebben megjárásztotta volna ezt a vonást, vele azonban az egész jelenet — a kezdet olosó hatása után — egyhangúvá érdektelenítette volna.

Ódry egész játéka megérdemelné, hogy *A vén színész* műsoron maradjon.

De hálásak vagyunk a Nemzeti Színháznak is a Gyulai ünnepségért. Úgy hisszük, hogy az ilyenféle szavaló estéket rendszeresíteni lehetne, s más kiváló költőinket is, akik drámát nem írtak, a színpad útján a nagyközönség lelkéhez közelebb lehetne hozni.

Galamb Sándor.

Művészeti szemle.

A Múcsarnok téli kiállítása.

A Múcsarnok... Mennyire mást jelent ez ma, mint a még nem is oly régi időkben... Valamikor az egész modern magyar művészet friss termésének melegágyát jelentette. Aki a régi múcsarnoki katalógusokat végiglapozza, jóformán hézagtelenul megtalálja benne az új magyar festészet és szobrászat legjelentősebb határköveit. E tárgymutatók illusztrációi jó tükörképét adják művészetünk egészséges, gyors tempóban történt fejlődésének. Megtalálhatjuk

benne a tisztos kezdők leszűrt eredményeit és figyelemmel kísérhetjük azokat a pontokat, melyeken bekapcsolódtunk az impresszionizmus liktetésébe. A Múcsarnok nemzetközi tárlatai alkalmat adtak a közönségnek és művészeinknek, hogy kellő összehasonlításokat tehessenek az európai eredményekkel szemben. Mozgalmas, élénk élet folyt ekkor a ligeti antik oszlopsoros épületben. A múcsarnoki nívó jelentette az elismertést, a megbecsülést, a beérkeztséget. Egy-egy nagy kiállítás eseményszámba ment. Még a forradalmak is ott folytak le, a ligeti termekben ütötte fel fejét az akkor még félelmetesen hangzó szó: szecesszió...

Azóta nagyot fordult a világ. Az utóbbi években nálunk is úgy alakult a helyzet, akárcsak Párizsban és más nagyvárosban, hogy a művészeti évad legérdekesebb eseményeivel és eredményeivel az egyes kisebb körbe tömörült művészársaságok tárlatain és a csoportkiállítások keretében ismerkedhetünk meg. A Múcsarnok ma körülbelül azt jelenti, amit Párizsban a Grand Salon. Odakünn, a ligetben azok hordják össze termésüket, akik az egyénibb megszíneződésű, szűkebb kottériákon kívül maradtak. Történtek ugyan kísérletek, hogy legalább egyszer egy évben egy fedél alá gyűjtsék a magyar művészeket, volt is egy ilyen tárlat, mely a Múcsarnok régi szép idejét idézte vissza, de ezek a törekvések csakhamar kátyúba kerültek. A féltékenység, a termekért vívott harc, a mindenáron való elkülönböztetési hajlam, a hangsúlyosabb érvényesülésre való törekvés és nem kis mértékben a művészi termést gazdaságilag kiaknázni akaró elüzletiesedett szellem szétrobbantotta az egy akol eszméjét. A művészek adminisztrálói, de maguk a művészek is úgy gondolkoznak, hogy az intímabb tárlatokon több alkalom kínálkozik úgy az észrevételre, mint a jó vásárra.

Így a Múcsarnoknak be kell érni azzal a szereppel, hogy a kisebb szövetségeken kívül állók, a középszer fóruma legyen. A közönség nagy általaga érdeklődésének csekély intenzitása révén nem igen boncolgatja így szét ezt a kérdést, az ő szemében a Múcsarnok bizonyos mértékig ma is

fogalmat jelent. A Múcsarnok ezt azzal hálálja meg, hogy az elkülönülés ellenére is igyekszik kellő súlyt adni tárlatainak. Az akt-kiállítás nagy sikere valamennyire vissza is állította fakult hírnevét s a mostani téli kiállítás iránt is nagyobb érdeklődést váltott ki.

A paletta és véső derék munkásai közül sokan tartottak ki a ligeti termek mellett, csak az a baj, hogy a sok falra nagyon sok olyan kép is rákerül, melynek igazában közepes műkereskedésben lenne csak helye, mert sem egyéniséget nem tükröznek, sem új eredményt nem hoznak művészetünk számára. De hát ettől a tehertételtől a Múcsarnok sem szabadulhat, akárcsak a többi nagyváros nagy kiállítási helyisége.

A téli kiállítás is e jegyben mutatkozik meg. Láttunk egy esomó tisztes színvonalú munkát és vannak termek, melyek úgy hatnak, mintha még a kilencvenes évekből felejtették volna falaikon ezeket az akkori nyelven beszélő képeket. A jövőendő tárlatokon okosabb dolog lenne a termek egyrészt elzárni, mert a kevés jó sokkal többet mond, mint a közepes képtömeg.

Hagyományosan most is az első nagy terem falain lógnak a legbeszédesebb alkotások. A régi Múcsarnok egyik legkedveltebb festőművésze, *Bosznay István* két nagyon szép tájképét láttuk itt. Az „Erdőben“ enyhe finom kékek és violák lágy szordinójával muzsikál belénk, az „Őszi alkony“ meleg pirosbarnái szép elosztású foltokban érvényesülnek. Ezek a képek a művész leg szebb idejét idézik vissza emlénkünkbe. *Szlányi Lajos* „Felhős táj“-a e Bosznayval rokon művész élek szerencsés, lelkes alkotása. *Udvary Pál* nevét Rippl-Rónai mester kitűnő portréja véste emlékezetünkbe. Emberlátás, karaktert ábrázoló erő és kitűnő színskála jellemző vonásai. *Kukán Géza* két portréja elegáns könnyedséggel beszélt egy férfi és női fejről. *Glatter Gyula* pár nagyon finom dunai tájképével tűnt ki. Ezek palettájának új oldalát mutatják, míg igazi területén, az arcképen bizonyos dekadenciát állapíthatunk meg. Régi ereje új portréiból hiányzik, túlságosan a szalonpiktúra útjára lépett. *Márk Lajos* már régóta kizárólag ezen az ösvényen halad.

Női portréit szinte sziruposan kilazurozza, hízeleg modellnek és nézőnek egyaránt. *Romek Árpád* csendéletein most is az anyagszerűség hí tolmácsolója. A formaproblémákat derekasan oldja meg.

A többi termekben *Burghardt Rezső* egy jó párizsi kertrészlettel, *Balló Ede* komoly arcképtanulmányokkal tűnt ki. *Beöthy Zsolt* tanulmánya a maga akadémikus óvatosságában is kellő erővel idézi fel ezt az érdekes magyar fejet. *Sárkány Gyula* kedvenc archaizáló modorában festett pár arcképet. Színes és érdekes, de formái most nem oly tartalmasak, mint eddig. A 94-es számú arckép kedves primitiveskedő hangon ad elő egy jó fejtémát. Ez most legjobb műve.

A többi termekben aránylag kevés kép foglalkoztatta mélyebben a nézőt. A legtöbb csak a mesterségbeli készségiig ér. Ezek azok a képek, melyeket egy-egy tárlat zsürije „elfogad“: ezzel be is töltötték szerepüket és le is élték rövid életüket. A lelkes alkotás felgyújtó izzása, a mélyről fakadó emóciók vonalba kívánkozása, a komponáló kedv komoly feladatok felé való törekvése teljesen hiányzik belőlük. Képek, de nem adnak képet a művészi belsőről. Semmi lelkiismeretfurdalást nem érzünk, ha e nagy tömegből még csak *Hessky Iván* pompás, nagyon finom téli akvarelljét képzeljük meg egyszer szívesen magunk elé és megjegyezzük, hogy *S. Bors Károly* tájképei a friss látás erejével, bátor, színes foltokkal emelkedtek ki a környezetből.

A tárlat keretébe néhány kisebb gyűjtemény illeszkedett be. A szobrászok termében külön falat kapott *Csók István* öt virágcsendélete és „Hiszek egy Istenben...“ című képe. Ez az utóbbi piktori nyelven egy kis magyar lányka ábrázolásával benső hangon csendíti meg a mai fájó nemzeti érzést. A virágcsendéletek üde költői látomások. A halavány szírmok lágy skálája nagy egyszerűséggel és közvetlenséggel beszél a kiváló festő e téma fölött való lírai elábrándozásáról.

Nagy Zsigmond egy egész termet töltött meg spanyolországi és argentinai tanulmányaival. Szinte erőlködve halmozza a színeket, minden-

áron valami déli csillogást, ragyogást akarna éreztetni és furcsa módon mégis szinteleneknek hatnak ezek a festéktobzódások. A zsíros, sűrű masszában vaskos kavargással válik a képein minden, a forma valahogy szétívódik s a füledt sárgák és pirosak nem érvényesíthetik erejüket.

A szobrászati rész nagyon szegényes. *Visnyovszky Lajos* akt-tanulmánya biztos formálását reprezentálja. *Reményi József* érmei kitűnő munkák. A plakett területét zárt kompozíciókkal, meleg gondolattal tölti be és finoman hangsúlyozza az őt foglalkoztató eszmetartalmat. *Szántó Gergelyt* hasonló dícséret illeti érmeiért. *Boskó Lajos* „Zsákmány“-a lendületes gondolatot testesít meg, de a megoldás nem tart lépést az ellesett mozdulat iramával. *Sződy Szilárdot* egy jó képmása révén meg kell említeni. *Farkas Béla* „Ifjú leány“ című gipsze gondos kis mű, kár, hogy nem nemes anyagban láthattuk.

A Céhbeliek kiállítása.

A Céhbeliek elnevezés nagyon szerencsésen fejezi ki ennek a kis művész körnek egyéniségét. E kör tagjai ugyanolyan lelkes szeretettel töltik be művészi hivatásukat, mint amilyenel a régi céhek mesterei folytatták a maguk tisztas művészségét. A művészet legnemesebb céhe hivatott tagjainak érzik, tudják magukat, érzéssel és tudással festik és vélik magukat és a világot mindig tisztas nívójú munkáikba. Ebben a társaságban haladók és konzervatívabb hajlamú művészeink jól összeférnek a legelőkelőbb lelki műveltségű céhiségében, valahogy önkéntelenül eltalálják, hogy milyen árnyalatú munkáikkal adhatnak legharmónikusabb bizonyosságot erről az összetartozásról. Így természetesen változatos és mégis összeillő. A haladóbb szemlék leglehhiggadtabb munkáikkal, a konzervatívabbak pedig legmodernebbnek érzett műveikkel jelentek meg, új, VI. kiállításukon is a Nemzeti Szalonban.

A termeket végigjáró néző sehol sem akadt szélső kilengésekre, de elégedetten állapíthatta meg, hogy szinte mindegyik résztvevő művész teljesítési ingája a legjobb pontig ért. Derék, tisztas nívó jellemezte

ezt a kiállítást, amely ugyan nem hozott új értékeket, de őszinte, megbecsülő elismerést váltott ki mindenkiből.

Balló Ede a maga lehiggadt tudását érvényre juttatta mind a három arcképtanulmányán. *Bánffy Miklós* gróf egy gondos színes arcképvázlat-tal festői készségének teljes kialakulásáról tett bizonyosságot. *Csánky Dénes* egyre melegebben, lelkesebben tolmácsolja a magyar falu halk líráját. A „Csendes falu“ egyik legszerencsésebb ilyen műve. A „Rákosi malom“ és a „Hófolatok“ a művész java akvarelljeiből való. Csánky a vízfestmény minden intim hatóerejét kihasználja, megtartja a stílust, jól választja a témát, akvarellistáink legelső sorába nőtt. *Déry Béla* a Múzeumkert őszét poétikus finomsággal festette meg. „Hullámtörés“ című képe mozgalmas erejével hatott. *Glatz Oszkár* teljesen érett művészete több kitűnő képről szólt hozzánk. *Jaschik Almos* dúsz fantáziája most főleg Mátyás király alakjáról regélt stíluszerűen, érdekesen. *Kató Kálmán* palettája megszínesedett, esetje bátrabb lett, derék munkákkal illeszkedett a kiállítás keretébe. *Kövesdi Géza* egy jó arcképsorozat-tal szerepelt. *Kukán Géza* egy sápadt, finom profillal véste magát e tárlat látogatóinak emlékébe. *Kunffy Lajost* java erejében mutatta Stróbl Zsigmond markáns arcképe.

Nagy Sándornak a szerelemről festett sorozata az eset e finomlelkű poétájához méltó alkotás. A művész „Az élet vonalás szépségei“ (lírai ikonográfia) címmel jelölte meg ezt a szinte veresszerűen egybecsendülő, finom víziósört. Valami átszellemült, japános elmélyedésbe szelidült erotika árad belőle. Könnyed, bravúros akt-rajzain a tennisjáték mozdulatait kitűnően rögzítette meg. *Raáb Ervin* olasz tájakat festett meg finoman, látomászerűen. *Rudnay Gyula* öt piktori erejét három kép képviselte ezen a kiállításon. *Szlányi Lajos*, *Zádor István*, *Nádler Róbert*, *Mérvő István* komoly munkáikkal szerepeltek.

A felvonult szobrászok is kitétek magukért. *Damkó József*, *Tóth István* szobrásztársáról szeretettel mintázott lelkes portrét állított ki. *Berán Lajos* szép plakettel szerepelt. *Petri Lajos* síremlékterve a sablontól el-

ütő artisztikus elgondolású mű. *Sidló Ferenc* Heros elnevezésű fejében megrázó erőt sűrített. *Telcs Ede* Öregembere biblikus harmóniát lehel, nagyon szép munka. *Lux Elek* kitűnő mellszobrára is elismeréssel kell visszaemlékeznünk. *Horvai János* három síremléktervet állított ki, mindegyik drámai erejű. *Szentgyörgyi István* szintén nívós síremlék-tervvel szerepelt.

A Nemzeti Szalon nagyon szép katalógussal kedveskedett e tárlat látogatóinak. Az albumszerű füzet kitűnő reprodukciókat fűz össze a kiállítás komoly anyagáról. *Nagy Sándor* magvas tanulmányt írt bele az ikonographia pusztulásáról.

Mariay Ödön.

Zenei szemle.

Érdekes és jelentős zenei események kergették egymást az elmúlt hetekben. Ilyen változatos és eseménydús zenei hónapunk a háború előtti idő óta nem volt. Különösen hangversenyéletünk lendült fel. Régi zenei évek színei kezdenek fel-feltűnedezni. A világnagyok mind sürűben keresnek fel bennünket. Nemsokára ismét fővárosunk lesz a nemzetközi hangversenyélet keleti állomása.

Operaházunk elég szorgalmas, változatos és gondos műsorra törekszik. A *Taifun* bemutatója után három reprint kaptunk. A *Siegfried*-et *Márkus László* főrendező új és művészi díszletekkel gondosan és stílusosan átrendezve állította elének. A címszerepet *Pilinszky Zsigmond* először énekelte ő az első magyar hőstenor, aki megbirkózott az operairodalom egyik legnehezebb feladatával. Megjelenésre ideális, rettenthetetlen hős volt. Hangjának fénye és ereje melegített, mint a tűzvarázs. Jól deklamált, szépen játszott, egyszerűen úgy állította elének a wagneri hóst, hogy a legjelesebb külföldi tenoristák emlékével birkózott. Ezen az előadáson tűnt ki, hogy *Szügyi Kálmán* Operaházunknak igen tehetséges énekese, aki Mime szerepében zeneileg és színésziileg meglepően jó alakítást nyújtott.

A *Manon Lescaut* felelevenítésével most már teljes lett a Puccini-repertoár, mely az Operaháznak mindig egyik fő vonzóereje. — A harmadik reprint, *Thomas Hamlet*-jét, *Márkus* főrendező új rendezésében hozták színre. Örülünk a *Hamlet* felelevení-

tésének azért is, mert *Sándor Erzsébet* (Ofélia) és *Szemere Árpád* (dán királyfi) nagyszerű alakításában ismét alkalmunk volt gyönyörködni.

Vendégszereplés is tarkította Operaházunk játékrendjét. Olyan vendégszereplés, melynek jogosultságát elismerjük, Dalmúszínházunk művészeti legfőbb célja: magyar erőkkel jó előadásokat produkálni. Ettől csak olyan külföldi vendégszereplések téríthetik el, amelyek rendkívüli művészetet nyújtanak. Abban az esetben is jogosult a vendégszereplés, ha idegenben híre vergődött magyar művészekkel ismert meg. Ilyen eset volt *Gyenge Anna* fellépése (*Aida* és *Pillangókisasszony*). A színlap *Anne Roselle* művésznévén hirdette a vendégszereplést, de mi csak megmaradunk régi, jó magyar neve mellett, amit itthon használnia kötelesség és talán idegenben sem volna szégyen. *Gyenge Anna* tizennégy éve került el tőlünk. A Király Színházban, aztán Temesvárott s a Budai Színházban énekel operetekben. Amerikában tovább tanult és olyan tehetségesnek bizonyult, hogy a Metropolitan opera szerződtette. Kiváló énekesnő. Nem rendkívüli, de nagy művész, akit a legkényesebb zenei fül is meghallgathat. Kvalitásai közül legértékesebb az énektudása. Csiszolt, finom technikával rendelkezik. Muzsikálítása is elsőrendű, de a mi színpadunkon, ahol sok a jó hang és kevés, aki azzal bánni is tud, a fölüeny énektudás feltűnőbb. Hangjának drámai átütő ereje mellett inkább lírai melege hevít és simogat. Kitűnő színész. Szerződtetése nyereség lett volna.

Két nevezetes *filharmóniai hangversenyünk* volt. Az egyik azért, mert *Dohnányi* vezényelte, a másik azért, mert *Stravinszki* látogatott el hozzánk.

Árvaságunk véget ért. Hazajött a mi mesterünk, aki mindig zenekultúránk szívén tartja a kezét. Talán még az utcákon is meglátszik, hogy itthon van *Dohnányi* Ernő. Évente szokásos amerikai útjáról tért meg olyan újabb dicsőséggel, amellyel méltán büszkélkedhetünk mindenki előtt. Hol van ma az a mester, kinek *Haydn* vezénylésében így lehetne gyönyörködni? Az egyébként szürke filharmóniai műsornak fogyatékoságait szívesen elfelejtettük, mert ő

állt a dobogón s vezénylőpálcajával gyógyító irként kente szívünkre a haydni derűt, lágytságot és melegseget.

Ma Európának és Amerikának legfelkapottabb zeneszerzője: *Stravinszki*. Divatjelenség, de ez alatt a külsőség alatt lángelme lakik. A legújabb zene vezére. Wagner után Debussy, Strauss, Schönberg, Bartók és Stravinszki fogják a zenetörténetben a leghosszabb fejezeteket írni. Közöttük is Stravinszki a legérdekesebb. El nem tudja képzelni az ember, hogy lakhatik ennyi energia és erőszakosság egy ilyen kicsi, vézna testben? Ez a kifogástalanul öltözött, jelentéktelen arcú úr akarja szétrombolni a zeneművészet elmúlt száz évét? Pedig tényleg reesegnek a gerendák.

Stravinszki Igor orosz. Egy pétervári basszistának a fia. Szülőföldjének muzsikája él benne. Annyira faji zeneszerző, mint Grieg, Wagner, vagy Csajkovszki. Mestere Rimszki-Korszakov volt. A világot járó orosz balettel került Párizsba, ahol különös, meglepő művészete révén meggyökeresedett. Nálunk is járt már az orosz balettel, de akkor még csak tehetséges volt. Az azóta elmúlt tizenöt év alatt világhíresség lett.

Stravinszki nem bő termelő és műveit nem lehet egy kalap alá fogni. Mindenikről külön-külön kellene analízist írni, sokszor annyira elütő két egymásutáni alkotása. Leghíresebb és legjobb művét, a „La Sacre du Printemps”-t nálunk még nem mutatták be. A *Telmányi Emil* által nagyszerűen vezényelt rendkívüli filharmóniai hangversenyt, melynek egész műsora Stravinszki szerzeményéből állt, a *Chant du Rossignol*-lal kezdték, mely egy kínai tárgyú meseopera anyagából készült zenekari költemény. Szertelenkedő, unalmas hangszerhangzás. Alig zene. *Zongoraversenye* Bach és Händel formalizmusát imitáló technikai és formai bravúr. Ultra-modern kontrapunktikától fűtött gépzene. Párizsi reklám-szenzáció zongorára és fúvós-zenekarra. A zongoraszólamot Stravinszki játszotta. Hegyesen, élesen, kattogva, mint egy varrógép. Nem hiszük, hogy kivüle el tudná valaki zongorázni ezt a versenyművet (helyesebben zongora-csodabogarat). A *Petruszka* azonban meglepő, grandiózus

faji muzsika. Imponáló világerő állí ütemei mögött: az orosz népzene. Az őserőnek és minden eddigi zenei tudásnak olyan összeházasodása ez a partitúra, amelyet még sohasem hallott a zeneművészet. Ez a balettzene egy pétervári bőjti népvásár tarka mozgalmasságát, temérdek ritmusát érzékelteti. Táncoló kocsisok, cigányok, medvetáncoltatók, jelmezes figurák, kintorna- és karnevál-zene mellett játszódik le Petruskának, a gépbabának, szerelme, csalódása és tragikus halála. Zseniálisan, érdekesebben nem lehet zenét írni.

Stravinszki az egész világot megszedítő zeneszerző. De nem zene, költő. Művészete olyan, mint a kor, amelyben él: hiányzik belőle a szív, a kedvesség, a közvetlenség, a kellem, a báj, a finomság és a melegség.

*

Kamarazene-hangversenyeink közül a *Melles-Zsámboky*-vonósnégyes társaság népszerű koncertjeit kell kiemelnünk s a közönség figyelmébe ajánlanunk. Két magyar újdonságot mutattak be, *Járay István*-nak, az ismert és elismert zeneszerzőnek gordonka-zongora szonátáját (Op. 50) és *Molnár Antal* „Roman-tikus elégia” című zongoratrióját. *Járay* műve nagy tudással és emelkedett lélekkel írt értékes alkotás. Felépítése, harmónikája, ritmikája érdekes, nemes. Szép nyeresége zeneirodalmunknak. *Molnár Antal* műve igénytelenebb, de hangulatos szerzemény.

*

A szóló hangversenyei színes estéből sorrend szerint *Kubelík* hangversenyét említjük. Neve negyedszázaddal ezelőtt varázsos volt. Mert ilyen boszorkányos hegedűst még nem hallott ez a város. Nyolc-tíz hangversenyt adott egymásután s mindenikről ragyogó arccal, lelki élménnyel mentek el az emberek. A virtuozitásnak ez a foka már érintette a csodálatosság határát. Bazzini rondóit, Paganini remekait, Vioux-tem's bravúrjait így soha senki sem közelítette meg. Olyan műveket adott elő, amelyeket eljátszhatatlannak tartottunk. Megbabonázta ezt a várost, mint annakidején Paganini Párizst. Mi, az akkori fiatalok, utolsó forintunkat odaadtuk, hogy halljuk szédítő ütemeit s üveghangkettősfogásai fölött lebegő hihetetlen

trilláit. A fa arcú, vékony cseh hegedűs és a magyarság között szoros kettős kapcsolat keletkezett. Művészi és érzelmi. A mi kritikánk fedezte fel őt a világ számára s a mi földünk lánya lett gyermekei anyjává. Akkor úgy megszereltett bennünket, hogy magyar állampolgár lett — egy időre. Aztán bejárta sokszor a világot, mindenütt learatva az első virtuóz babérait. Közben többször visszatért hozzánk és mi — mint most is — szeretettel vettük körül. Legutóbb tíz évvel ezelőtt hallottuk hegedűje hangját az Operaházban. Nagy csalódással. Most ezt a csorbát kiköszörülte, de az eltelt huszonhat év a hegedű ördögös beszorkánymesterének temperamentumát lelohasztotta s hangszerének meglepő, élénk színeit elköptatta. A született virtuóz költői babérokra pályázott, de nincs hozzá elég érző lelke. Hat hegedűversenyt komponált, melyek közül az utolsót, a Hubay Jenőnek ajánlottát, mutatta be. Technika... technika. A szólóhangszer számára rettentő nehézségek keresett összehordása. Nem zeneköltészet, bár bizonyosfokú hangulatkeltő ereje van. Komor, tépelődő, egyenetlen lélek írása. Témái nem elég pregnánsak s feldolgozásukat hallgatni inkább fárasztó, mint élvezetes. Faji jellegre Smetana és Dvorák bélyegével ellátott szláv muzsika. Bevezetésül Brahms versenyművét játszotta a Filharmóniai Társaság zenekarával. Hűvösen, meg gondoltan. Hanem mikor e két műsorszám után a zongora mellé állott s Paginini műveit vette vonójára, — a régi, ragyogó Kubelik volt. A *g-moll capriccio* kettősfogásos trillái süvöltöttek s a *Campagna* behízeltő rondója százszerű szivárványt vont hegedűje köré.

A jó magyar szív mindig méltó marad hagyományaihoz. Egy művész, akit ez a föld jókedvében termelt, tíz évvel ezelőtt nekivágott a világnak, hogy meghódítsa. Hóna alá vett egy szál hegedűt, amelyre ma, mint a nemzeti géniusz egyik fényes csillagára tekint a nemzet. Ebben a hegedűben benne van az egész magyar élet. Az alföldi fütyülő szél, a tilinkó szava, a darvak krugása, a nádas rejtelmes zizenése, a földet paskoló zápor, az utolsó kócsag visító kiáltása, a bölömbika bűgása, a magyar falu tornyának estharangszava, a búzaföld illata, a róna

csendje, a paesirta reggeli éneke s a Tisza hőmpölygő veszedelme.

Ez a veszedelem szólaltatta meg most nekünk *Vecsey Ferenc* babéros „szárazfáját“. Megtépett országunk békés magyar falvait elpusztította az ár. Sok ezer dolgos ember falatját vette el. S a jó magyar fiú, mint annakidején Liszt Ferenc, hazasiétt, hogy a nyomorgókon segítsen. Tizenkét hangversenyt adott felségelyezésükre. Első hangversenye, amelyet az Operaházban tartottak meg, csupa ünneplés, dicsőség és szeretet volt. Ilyen szép magyar közönséget évek óta nem láttunk. *Vecsey* hegedűje meg tudta mozdítani az egész magyar társadalmat. Mindenki ott volt és áhitattal leste a hegedű csodás hangjait. Három versenyművet játszott a filharmóniai zenekar kíséretével. Elemezzük, részletezzük-e ezt az istenadta grandiózus művészetet? Szinte nem is lehet. Szuperlatívusokba téved minduntalan a kritikus! toll, ha *Vecsey* kvalitásairól akar beszélni.

Dicsőséges nagy este volt, amelyért *Hubay Jenőt*, *Vecsey Ferenc* művészeti apját, hatalmas babérág illeti. Ő vezényelte a zenekart. Példaadó tökéletességgel.

Itt járt *Casals Pablo*, a spanyolok nagy mestere. Hangversenyének külső képe a régi nagy estekre emlékeztetett. Sokan voltak a Vigadóban olyanok, akik emlékeztek arra a megjéjt gordonkahangra, mely *Casals* ujjai alól csendült ki sok szép hangversenyen, vagy tizennyé év előtt. Eljöttek sokan a régiék közül, csak az elköltözött Popper Dávid hiányzott, akinek Casalt legszebben dicséző szavára néhányan visszaemlékezünk:

— Ha tudnám, hogy utolsó óram van hátra, elvitetném magam *Casals* hangversenyére.

Casals játéka az eszményi muzsikálás. Amint csellóját átöleli, félrevágja fejét és behunyja szemét — megszünt az ember, megszünt a hangszer anyagszerűsége s a zenélés lenyűgöző szelleme ül a szívekre. Technikáját elemezni szinte bántó volna. Mindent tud, amit bárki is tudhat és ezenfelül sok olyat, amit senki más. Ezekről a technikai különlegességekről lehetne szólni, de a lelki emelkedettség mellett a dologbeli legnagyobb készség is másodrendű. Stílus, szív, melegség, fény, lendület, szugesztív erő, ízlés, vá-

lasztékosság, finomság, könnyedség: ezek azok a tényezők, amelyek Sèrvais óta Casals Pablot a világ első gordonkaművészevé emelték. Händelt, Beethovent és Bachot játszott. Hogy melyik művet? — nem is fontos. A szellemük legmélyét szólaltatta meg. Apróbb ópuszokban is gyönyörködtetett. Melyik volt a legszébb? Mind. De az egyik ráadás (Bocherini andante és allegrója) — feledhetetlen.

A *Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola* és a *Nemzeti Zenede* hangversenyéről is szólnunk kell. A Főiskola magas színvonalú házi hangversenyeiről a növendékek névszerinti megemlékezésével pedagógiai szempontból nem tartjuk helyesnek a kritikai megemlékezést. Kivételt kell azonban tennünk akkor, mikor *Hubay* mester művészképzőjének növendékei játszanak. Mert ezek a gyermekek pár év múlva a legkiválóbb hegedűművészek lesznek, akikkel joggal büszkélkedhetünk. A kitűnök között *Szerdahelyi László* és *Szentgyörgyi László* a letehetségesebb.

A *Nemzeti Zenede* minden évben tart egy zenetörténeti hangversenyt. Hézagpótló, komoly művészeti események ezek a koncertek, melyeken régi mesterek és elfeledett, vagy újabban felfedezett magyar szerzők műveit is alkalmunk van megismerni.

Papp Viktor.

Mécs László előadójestje. Eszterendeje — második verseskönyvének megjelenése idején — járt körünkben először a fiatal papköltő, az elszakított Felvidék legeredetibb hangú s legnagyobb hatású lírikusa. Akkor három szavalóestet tartott (az arisztokrácia, az irodalmi világ s a diákság számára), de valamennyit meghívott, zártkörű közönség előtt. Még a múlt év tavaszára tervezte nyilvános bemutatkozását is, hanem ez — az „utód” hatóságok jóvoltából, melyek a magyarországi körutat hamarosan megelégelték — egy egész évvel későbbre maradt. Ez esztendő során híveinek tábora lélekszámban is, lelkeségben is erősen meggyarapodott s most a Zeneművészeti Főiskola nagy hangversenytermében számával is, lelkesedésével is megkapó keretet szolgáltatott Mécs bemutatkozásához. (Az ő híveivel kapcsolatosan méltán beszélhetni „lélek”-számról, mert művészetét csakugyan

a lélekalhászás Szent Ferenci hivatásával azonosítja, azzal a legméltóbb hivatással, melynek a pontifex maximumi „halászgúyru” is évezredes jelképe.)

Előadóművészete tavaly óta külsőségekben egyszerűsödött, meghittségeben, elmélyedésben pedig — éppen ennél fogva — sokat gazdagodott. A műsorán szereplő darabok közül a legrégibbek, miket évek során át legtöbbször recitált (némelyiket talán száznál több alkalommal is): még most is őrzik Mécs kezdő szavalómódjának némely fiatalos szélsőségeit; ezekben néhol igen is fonétikai hatásokra épít s a hosszú vessorok lüktető, zakatoló ritmusát túlságosan is megjátssza előadásbeli testritmussal (*Hajnali harangzó*: „Kongatom piros harangom... stb.)

De mint ahogyan költészetében is kétségtelenül megállapítható a kifejezés koncizebbé, „markolóbbá” válása: újabbkeletű költeményeinek előadói értelmezésében is kevesebb s — éppen gazdaságosabb elhelyezésénél fogva — nagyobb nyomatékkal ható eszközt alkalmaz. Ez kivált *Rózsaszínű hold* című, berlini fogantatású versének bemutatásakor vált nyilvánvalóvá: a friss ihletű, nemes felépítésű költemény valóságos drámai ragyogást kapott Mécs benső tüztől áthatott, de külsőségekben szűkmarkú, művészi nyugalommá koncentrált közlésében. Ez űlve elmondott keserű-lelkes *Borkóstolás* is osztatlan, mély hatást keltett. Régebbi terméséből pedig az *Őszi tilinkózás* kristályos tisztaságú akkordjai markoltak most is nagy erővel a szívekbe:

Akinek átokként bánat ül a mellén,
akinek könnye van, jöjjön ide mellém,
üljön az avarra.

Fölveszem tavaszról maradt tilinkómat
s elfújom bánatát minden búsulóknak,
tavaszra várónak.

Közönsége — mely már kötetibeől magába szívta az evangéliumi bizalmat, az optimista emberszeretetet és emberben-hívést — a pódiumról is valósággal ige hirdetésül fogadta Mécs szavalatának meleg áradását. Az est némely mozzanatában igazán az volt az érzésünk, hogy a költő pódiumáról távolabb szemhatárokra látni. A mi napjaink bel- és külpolitikai „tényezői” nem igen helyezkednek az „egy akol, egy pásztor” új-

szövetségi elvének ilyen tágas alapjára (mi tagadás: talán nem is volna tanácsos arra helyezkedniök); hanem a papok és költők minden korban a politikusok előtt jártak, s Mécs működésében valami meglepő visszautalás mutatkozik a pap és költő ősi küldetés-közösségére.

Szavaloestélyén közreműködött egy nemes hanggal bíró, jeles iskolázottságú dalénekesnő is: Kéthelyiné Wakots Margit. Budapesten hatodízben énekel ezúttal, a Felvidéken pedig az utóbbi években szinte kézzel-képre adják a városok. Az est preliudiumával egy hatalmas Beethoven-áriát adott elő, majd Mécs számai közben finn és magyar dalok igaz érzéstől áthatott, üde közvetlenségű tolmácsolásával ragadta tapsokra hálás hallgatóságát.

Költő is, énekesnő is ezen a szép estén bőven learathatta azt a jóérzést, mit minden misszionáriuslelkű művészen a fogékony szívek előtt való megmutatkozás kelt s mit maga Mécs a *Harangöntők öröme* című, e hangversenyén is előadott, gyönyörű versében is becsvágyának vall, mondván, hogy a legtökéletesebb harang-alkotás is csak akkor avattatik az igazság nyelvév, ha a műhelyből a toronyba kerül, hogy onnan szőljön a hívekhez.

Rédey Tivadar.

A magyar hún-mondák kérdésének mai állása. A magyar hún-mondák eredetének kérdése ez a magyar homerosi kérdés, az utóbbi évtizedekben élénk viták tárgya volt s napjainkban igen érdekes, új eredményekkel gazdagodott. Ez indította Császár Elemért egy összefoglaló kis mű megírására (a fenti címen, az *Irodalomtörténeti Füzetek* sorozatában), melyben 31 lapon világos képet adja a kérdés történetének s bizonyos tekintetben maga is állást foglal.

A hún-magyar rokonság kérdésének fejlődésében négy korszakot különböztethetünk meg. Első a *Wenzel-Toldy*-korszak, mely a hún-mondákat úgy, mint az előző századok, a magyarság őstulajdonának hitte s mint kétségtelen szellemi birtokát tárgyalta. Toldy az anyagot a német filológia eljárása szerint szerves egészé, összefüggő mondakörökké konstruálta. Második a *Hunfalvy*-korszak, mely a magyarság eredetét nyelvi alapon kutatja s az ugor népek körében ta-

lálta meg. Elvi ellensége volt a török rokonságnak, melynek nagyon alárendelt jelentőséget tulajdonított s így a hún atyafiságot is a mesék honába utalta. Hunfalvy Pál Ethnographiájában (1876) kimondja — a német Roessler kutatásaira is támaszkodva —, hogy a magyaroknak sohasem volt ősi hagyományuk avagy mondájuk Attiláról; e történeteket krónikaíróink maguk koholták, részint a Nibelungenlied, részint más német krónikák alapján. Más szóval, a magyar hún-monda: *könyvmonda*, mely sohasem élt a nép ajkán. Ezen a nézetten volt *Riedl* Frigyes is, ki már 1881-ben Hunfalvyhoz csatlakozott és legújabb tanítványa, a korán elhunyt *Király György*, ki 1921-ben *A magyar ősköltészet* c. könyvében a húnhagyományt udvari geneológusok koholmányának mondta, a királyi ház dicsőségének emelésére.

Harmadik irány az volt, mely elismerte ugyan, hogy a hún-monda úgy, ahogy krónikáinkban olvasható, nem tiszta néphagyomány, de nem is könyvmonda, hanem kellett élő alapjának lenni, mely századok folyamán fennmaradt a nép tudatában. *Heinrich Gusztáv, Petz Geodeon, Bleyer Jakab* ily fenntartónak a hazánk területén letelepedett idegen, leginkább német néptörzseket tartják, kiknek képzeletét természetsszerűleg foglalkoztatta a néhány évszázaddal előbb itt élt hún király emléke. *Sebestyén Gyula* efféle közvetítőkül a székelyeket jelölte meg, mint még a mai haza területén kívül a magyarokhoz csatlakozott avar vagy kabar, tehát a húnal rokon néptörödedeket.

Napjainkban lépett e kérdés negyedik fázisába, mely *Gombocz Zoltán* és *Hóman Bálint* nevéhez fűződik. *Gombocz A bolgár kérdés és a magyar hún-monda* c. dolgozatában (1921) azt a nézetet vallja, hogy a magyar két népfaj összeolvadásából eredt: egy számra nagyobb finn-ugor népet leigázott egy kisebbszámú turk nép, ma már szinte bizonyos, hogy egy bolgár törzs: az onogur. Ez a nép pedig szoros rokonságban volt a húnal s így a magyarság, mely szellemileg is e magasabb kultúrájú nép hatása alá került, természetsszerűleg vette át tőle a hún-rokonság tudatát s tette a magáévá.

Hóman élesen elkülöníti a ma-

gyarság hún *hagyományát* a magyarság hún *mondáitól*. A hún hagyomány történeti tény. Legszebb bizonyossága a nórablás; a magyar nép, illetőleg az Árpád-nemzetség eredetmondája, az Attilától való lezármazás és a bolgár Dulo-házzal való rokon kapcsolat történeti hagyománya. Ezt a magyarság magával hozta s tudatát állandóan fenntartotta. Ellenben azok az elbeszélések és mondatöredékek, amelyek a mai irodalmi tudatban mint hún-mondák szerepelnek, kimutathatólag a XII–XIII. században bukkannak föl, részint Kézai krónikájában, részint a székelyeknél. Kézai Jordanesből és Viterbói Gottfridból vette adatait, részint magyar krónikák és hagyományok elbeszéléseit vitte át a húnokra, hogy a száraz húnhagyományt ezáltal színesebbé tegye. Hóman tehát részben a történeti hagyomány, részben a könyvmonda-elméletet vallja.

Császár teljesen elfogadja Gombocz és Hóman eredményeit, kivéve Hómannak a hagyomány és monda különbségére vonatkozó éles állásfoglalását. Császár, szerintünk is helyesen, arra utal, hogy történeti hagyomány bizonyos mondai szerkezet nélkül primitív nép körében nem maradhat fenn. Ha volt a magyarságnak századokon át élő húnhagyománya, akkor ez vagy hősdalok, vagy kerekmondák alakjában élt a nép ajkán. Ha tehát Kézai krónikáját elvetjük is, arról a hitről, hogy a magyarság mondaköltészetének volt hún-anyaga is, nem kell lemondanunk. Irodalomtörténetünk erről nem is mondott le soha s Gyulai Pál a Hunfalvy-korszak legridegebb napjaiban is egyetemi előadásaiban a hún-mondák egy részének lehetséges népi eredetét vitatta.

A történettudós Hóman érdeme, hogy leszámolva azokkal a szkeptikus és közvetítő elméletekkel, melyeknek meddő talajából nem sarjadhatott életerős megoldás, Gombocz gondolatát módszeres kutatással igazolta és ellenmondást nem tűrő okfejtéssel hatalmas, történetileg megalapozott elméletté fejlesztette. Csak ismételhetjük e helyt felszólítását (műve: *A magyar húnhagyomány és hún-monda*, végén): vajha folkloristáink minél teljesebben átkutatva a középkori magyar

mondakincset, a történeti tudományok segítségére sietnének!

Zlinszky Aladár.

Legújabb régészeti irodalmunk. Régen ontotta oly pazar bőséggel a magyar föld a különböző korokból származó leleteket, mint amióta hazánk földje „csonkává” zsugorodott össze. Jóformán hónapról-hónapra akadt egy-egy olyan régészeti felfedezés, egy-egy olyan lelet, mely hosszabb-rövidebb időre mozgásba hozta a magyar olvasóközönség érdeklődését; bő tápot szolgáltatott az érdeklődés megnöveléséhez a napilapok „kiküldött tudósítóinak” részletes beszámolóit, akik rutinírozott tollal, ötletes leírásokkal s felszínes tudományos értékeléssel adták hírül egy-egy újabb felfedezés eredményét. Növelték a közönség érdeklődését a régészeti felfedezések iránt a külföldön — Itáliában, Görögországban, Észak-Afrikában, főleg Egyiptomban — a rendszeres kutatásokkal előkészített és rendszeres tudományos ásumunkával napvilágra hozott, világhírré szert tett páratlan leletek (Tutankhamon sírja és társai), amelyeknek publikálását, leírását és magyarázását nemcsak a szakemberek, hanem a laikus közönség is érthetően fokozott figyelemmel olvassa. Ennek a megnövekedett érdeklődésnek jeleit láthattuk a Régészeti Társulat aktuális jellegű leleteket bemutató ülésein, amikor jóformán helyet sem tudtunk adni a nagy számban megjelenő közönségnek.

Az utóbbi két-három év alatt előkerült régészeti leleteink valóban megérdemelték a rájuk fordított érdeklődést. Részben ritkaságok e leletek, részben régi problémák új szempontok szerinti tárgyalását és felfogását tették és teszik lehetővé. Gondoljunk csak az anghalföldi aranytalakra, a tápiószentmártoni szkita, elektronszarvasra, az ószönyi érintetlen római szarkofágra, mindmegannyi értékes ritkaság régészetiünkben; vagy gondoljunk a soproni amfiteátrum felismerésére, mit a hozzáépített s feldúlt Nemesis-szentélynek szerencséskezű megbolygatása tett lehetővé, ami Scarbantiának (Sopron) jelentőségére és nagyságára van hivatva az eddiginél

nagyobb világosságot deríteni. Az asszonyfai (Vas megye), mezőnyéki (Borsod megye) s a csongrádmegyei Szentos környéki sírmezők feltárása, a számboki (Pest megye) ritka, becses sírleletek a népvándorláskor művészetének megismeréséhez, az érvényesülő, különféle népi stílusoknak végleges megállapításához megbecsülhetetlen adalékokat szolgáltatnak. Bodrogkeresztur, Tószeg, Bajót, Veleszentvid környékén folytatott kutatások az őskori Magyarország kultúrképét teszik teljesebbé. Szándékosan nem emlékeztünk meg a balácai híres római mozaikról, mert az régi, körülbelül 15 esztendővel ezelőtt lefolyt ásátás eredménye, melyet megtalálói ezideig in situ hagytak, hogy most Budapestre szállítva, elfoglalja méltó helyét a Nemzeti Múzeumban. Íme, anélkül, hogy teljességre akartunk volna törekedni, az utóbbi pár év régészeti leleteiből csinos bokkrétát tudtunk egybefűzni. Az itt felsorolt leleteknek felfedezéséhez nagyobb részt a véletlen vezetett, a régészetnek ez a megbecsülhetetlen munkatársa, s csak kisebb részüik került elő, mint szervezett, tudományosan előkészített ásátás eredménye. Egyáltalán újabb régészeti kutatásaink, egypár rendszeresen végzett, évekig tartó kutatás és feltáró munka kivételével, nagyon is magukon hordják az esetlegesség, a véletlen felfedezés bélyegét; inkább zsákmányoló ásátások ezek, s nagyon nélkülözzük egy tervszerű, évekre kidolgozott régészeti munkaprogramnak a kitűzését, amely a magyarországi római limes vonalának felkutatását, szakembereink által nyilvántartott s még érintetlen, különböző korból származó leleteket rejtő területek kiaknázását tenné lehetővé megfelelő anyagi eszközökkel.

Az utóbbi évek gazdag régészeti termésével szemben meglehetősen szegényes képet mutat legújabb régészeti irodalmunk, mely csak egyegy, gyakran külföldön megjelenő, nagyobb tanulmányban adja jelét a tevékenységnek, mely a látszólagos élettelenység mellett is állandóan folyik e tudomány szak művelői között.

Mindenekelőtt híjával vagyunk egy alaposan és jól szerkesztett

szaklapnak. Az Archeológiai Értesítő, mely félévszázados fennállása alatt Európaszerte mindenféle csak elismerést szerzett a magyar régészetnek, hosszú ideig hallgatásra volt kárhóztatva. Legújabbban a Tudományos Akadémia archeológiai bizottságának határozata folytán Hekler Antal vette kezébe a szerkesztés irányítását. Reméljük, hogy az ő vezetése alatt az Értesítő ismét az a régi, jónevű régészeti szemle lesz, mely a magyar vidék régészeti munkásainak és a külföld elismert tudósainak bekapcsolásával az új magyar régészeti eredményeknek állandó tárháza, az új leleteknek bemutató orgánuma, s a külföld régészeti kutatásainak állandó közvetítője lesz a magyar közönség számára.

Örvendetes, hogy amikor régészeti folyóiratainkról kell beszámolnunk, a vidék megmozdulásáról kell első sorban számot adnunk. Az Esztergom megyei Régészeti Társulat az elmúlt esztendőben indította meg *Esztergom Évlapjai* című kiadványát. Az első kötetnek, mely Sinka Pál és dr. Balogh Albin szerkesztésében látott napvilágot, nagyobb részt esztergomi aktualitások teszik a tartalmát. Régészeti szempontból csak a szerkesztők cikkei érdemelnek említést, amelyek Esztergom vármegye őskoráról s a Tokodon feltárt római táborról szólnak.

Nagymultú, érdemes folyóiratot támasztott fel a szegedi egyetem archeológiai professzora, Buday Árpád, amikor megindította a *Dolgozatok a M. kir. Ferenc József tudományegyetem archeológiai intézetéből* című folyóiratát, mely egyenes folytatása a boldogult Posta Béla kolozsvári professzor által szerkesztett *Dolgozatoknak*. A Dolgozatok programján a régészet, érmészet, műtörténet és néprajz körébe vágó tanulmányok közlése szerepel. Az első kötet előállításai költségeinek megszerzése emlékezetes dokumentuma marad a legutóbbi évek viszonyainak, mert azt, néhány önkéntes adományt leszámítva, Szegeden és távolabbi környékén tartott tudományos előadások jövedelméből hozták össze. Az I. kötet tartalmából kiemeljük a Finály Henrikről írott centennáris megemlékezést; Posta Béla életének, működésének

és tudományos eredményeinek szeretettel írt jellemző összefoglalását; Móra Ferencnek a csókai őstelepen végzett ásátása néhány eredményét bemutató dolgozatát; Banner Jánosnak a szegedi szükségpénzekről írt kimerítő tanulmányát; Cs. Sebestyén Károlynak: „A szegedi szent Demeter templom bontása” című cikkét, amely templom tornyáról tűzetes vizsgálódás után megállapítja, hogy a mai állapotában barokk-stílust mutató építmény magva a XIII. század közepére megy vissza; a toronykonstrukció még román stílusra vall, de a gótika újszerű elemeinek hozzáadásával. Megemlítjük továbbá Banner Jánosnak a „Szegedi halászbárka” című néprajzi érdekességekkel telített tanulmányát; végül a Posta Béla hagyatékában talált írást a tordosi őstelepen előkerült kőszerszámok anyagának vizsgálatáról. A komoly és annyira szükséges „Dolgozatok” második kötete elé az első után nagy várakozással nézünk.

Az elszórtan, külföldi és hazai szaklapokban, vagy önállóan megjelent cikkek, tanulmányok, értekezések közül aránylag kevés szól a magyarhoni őskori leletekről. A kevés közül is kiemelkedőnek vélem Hillebrand Jenő dolgozatát a Wiener Praehistorische Zeitschriftben, melyben a őskorból a neolithicumba átvetető közvetítő időközt, az ú. n. mezzolithicumot ismeri föl Szolnok, Szabolcs és Győr vármegyék területén lelt s azóta a Nemzeti Múzeumban raktárilag kezelt apró, emberi kéz formálta obsidian- és tűzkőtörmelékdarabokban. Ha a későbbi analízis a szerző megállapításait igazolni fogja, Magyarország praehistóriájáról való tudásunk jelentős mértékben fog gyarapodni.

Magyarország római kori történetével, Pannonia régészeti emlékeivel már több tanulmány foglalkozik. Elsősorban Kuzsinszky Bálint egyetemi tanár „Aquincum” című dolgozatáról kell megemlékeznünk, mely a „Budapest műemlékei” című munkában jelent meg, s azután különnyomatban is. A felolvasásnak készült, mindössze tizennégy kvartlapot betöltő értekezés igen nevezetes állomást jelent az Aquincumra vonatkozó, bőnek mondható régészeti és történeti irodalomban. Kuzsinszky

e dolgozatában foglalja össze 35 éves kutatói multjának Aquincum helyrajzi ismeretére vonatkozó adatait, melyeket oly tömören, jellemzően s logikusan egyesít széles, átfogó képpé, hogy dolgozata, Aquincum helyrajzára vonatkozólag perdöntő erővel bír. A római tábor magva kétségkívül a hajógyári szigeten volt, mely a rómaiak idejében a budai parttal összefüggő területet alkotott; ettől nyugatra (a mai Főtér és Királyhegy körül) terült el a Katonaváros, míg ettől északra, temetővel elválasztva, tehát elkülönítve feküdt a mai ásátások és múzeum környékén a polgárváros, mely Aquincum polgári lakosságát egyesítette. Aquincumnak ezt a helyrajzát a régészeti leletek és városromok is bizonyítják úgy, hogy a további kutatások e tekintetben újat már nem hozhatnak, legfeljebb Kuzsinszky művének újabb igazolásait fogják produkálni. A dolgozatnak e nagy tudományos érdeme mellett különleges érdekessége, hogy az óbudai gázgyár építése közben előkerült s eddig nem publikált nagyértékű emlékeket: a Pannóniában szokatlan kerek templomot, cserép- és agyagétekökemenecéket, agyagműves műhelyek teljes modell- és öntőmintakészletét, továbbá a csodás épségben megmaradt fahordókat, kútkávéit és kútbélést is bemutatja.

Ugyancsak Kuzsinszky Bálint a szerzője a Klebelsberg-emlékkönyvben megjelent *Solva* című dolgozatnak, melyben a római uralom alá került néptörzsek, különösen germánok és kelták törzsszerkezetéről, az ú. n. „civitates”-ről ír, amelyet a kelták Pannóniában is megtartottak. Ezek a civitasok a rómaiak uralma alatt a közigazgatás egységei lehetnek s Pannóniában meglehetősen sokáig fennmaradtak, hiszen az eraviscusok civitása még a Kr. u. III. század második felében is jelt ad magáról. Az egykorú írók megemlékeznek a többi között Pannónia egy másik híres, s úgylátszik igen jelentékeny civitásáról: az azalusokról, akik a tartomány északi részét lakták, s ugyanitt feködt a Duna mentén, egykorú adatok alapján *Solva* (*Salva*?) városa. A két nevet egyesíti egy Esztergomban őrzött sírkő, melyet *Solvának*, az azalusok princepse leányának em-

lékére emeltek. Arra több esetet tudunk, hogy a kelta személynevek megegyeznek a helységek neveivel, s így föltehetjük, hogy a leány sírja az azalusok székhelyén, Solván állt, melyet éppen kedvező fekvése miatt, Esztergom városa helyén kell lokalizálnunk. Lehet, hogy a dioecesis Strigoniensis a római civitas Asaliorum határait őrizte meg.

Ez utóbbi dolgozattal egy helyütt jelent meg Láng Nándor tanulmánya „A brigetioi Dolichenumról”. Dolichenus keleti származású római isten templomának maradványait Ószőnyben 1899-ben ásta föl néhai Milch Ármin komáromi gyűjtő. A templom főjelentősége felszerelésének maradványaiban rejlik: Dolichenus-szobrok, figurális kis bronzok, fölratok és apróbb tárgyak kerültek elő az épület romjai közül. Láng Nándor tanulmányában összeállítja a ma ismert Dolichenus-emlékek lajstromát, melyeknek lelőhelyét illetőleg ma Pannoniáé a főszerep. Azt hisszük, ez a kis tanulmány csak részlete egy eljövendő nagyobb Dolichenus-tanulmánynak, melynek várható alapságára már ez a kis dolgozat is eleve rámutat.

A pannóniai római uralom megdőlésének körülményei ezideig vajmi kevésbé voltak tisztázva. Bár az antik világ alkonyának, és a középkor kezdetének írói közül sokan megemlékeznek a római birodalom Duna melletti területének sorsáról, ezekben a közlésekben annyi ellenmondás, annyi tévesnek látszó időmeghatározás szerepel, hogy ezideig Pannónia utolsó évtizedeinek sorsa, az itt lakó rómaiságnak a népvándorlás mozgalmalmszázadaiba való bekapcsolódása teljesen homályba volt burkolva. Alföldi András vállalkozott arra, hogy Pannónia V—VI. századi életére fényt derítsen s vállalt feladatának kiválóan meg is felel. Ezideig három nagyobb tanulmányban foglalkozik a kérdéssel. Az elsőben („Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien“, megjelent a Gragger Róbert szerkesztette Ungarische Bibliothekben) a numizmatika bizonyítástevéssével állapítja meg a pannóniai pénzverés végét és a római pénz cirkulációjának elenyészését; a másodikban („Hogyan omlott össze a római védőrendszer Pannóniában“, a Hadtörténelmi Közlemények 1925. évi folyamában) a gó-

tok keletről-nyugatra való előretörésének Pannónia helyzetére vonatkozó következményeit állapítja meg, melyek között a legfontosabb a tartományi szervezetnek a tartós bár bár nyomás következtében való teljes szétbomlása lett. Végül a harmadikban („A keleti gótok betelepülése Pannóniába“ a Klebelsberg-émlékkönyvben) a gótok szerepét tisztázza a hun birodalom bukásának előidézésében s azután a gótoknak Pannóniába való beköltözését adja elő, kiknek első lakóhelyét, ellentétben az eddigi véleményekkel, igen szellemes szövefjót magyarazatokkal a mai Szlavónia területén egészen a Balaton taváig keresi. Alföldi tanulmányai a történelemnek eddig legelhangyagoltabb területére vezetnek, s eredményeihez nemcsak az írott kútfők, hanem a numizmatikának és a régészetnek tanulságai alapján jut el. Erdeklődéssel nézhetünk a következő részletek elébe, melyeknek a népvándorlaskori magyar föld népeinek és viszonyainak megrajzolása lesz a főfeladata.

A magyar régészetnek mindig főbüszkesége volt: népvándorlaskori leleteinknek páratlan gazdagsága, melyek hazánk földjét a népvándorlaskori problémáinak megoldásánál középponttá emelik. Probléma van bőven e téren, s nem lehet mondani, hogy népvándorlaskori emlékeink eredete, osztályozása véglegesen befejezettnek volna tekinthető. Az újabbban megjelent dolgozatok közül elsőtül Feticch Nándornak a Művészeti Lexikonban megjelent „Népvándorlaskori művészet“ című cikket említjük. Hampel Józsefnek a népvándorlaskori hazai emlékeit összefoglaló nagy munkája óta ez az első kísérlet az összes számbajövő emlékeknek a külföld legújabb kutatásainak eredményeit is figyelembe vevő osztályozására. Pontosan jellemzi Feticch ennek a népvándorlaskori művészetnek eredetét és összetevőit (az ú. n. nomád kultúra, a messze kelet művészete s az antik művészet), azután a legnevezetesebb néphullámoknak: a szkítáknak, a szarmata-jazyg-törzseknek, a hunoknak, a germán-törzseknek s végül a honfoglaló magyarságnak emlékeit választja szét a rendelkezésre álló leletanyagban. Mindezeket a csoportokat alaposan jellemzi, s törté-

neti fejlődésüket is behatóan elemzi, nemkülönben megállapítja azokat az elemeket, melyek idegen kultúrákból kerültek beléjük. Beosztása — tekintetbe véve, hogy jelentékenyen bővült anyagot ismer, s a külföldi kutatások legújabb eredményeit is fel dolgozta e célból —, Hampeléhez képest kétségtelenül haladottabb, tudományosan fejlettebb álláspontot képvisel, kérdés azonban, hogy a későbbi leletek mennyiben fogják következtetéseit megerősíteni, hiszen általánosan elfogadott csoportnak egyedül a germán-törzsek emlékeanyaga tekinthető, noha ennek összetevői és elemei kérdésében is élénk vita folyik még. A többi csoport még erősen ingadozik s megítélésüknél az ellenmondások nem ritkák, s mindegyik fél a maga igazáért a legvégsőkig küzdeni képes. Azt azonban állítjuk, hogy Fetting rövid, tömör dolgozata hazánk földje népvándorláskori leleteinek teljes ismeretéhez jelentékeny előhaladást jelent.

A népvándorláskor művészetének megértéséhez, az ebben a művészetben összefutó szálak szétbogozásához szolgáltat becses adalékokat F. Takács Zoltán. A „Jahrbuch der Asiatischen Kunst“ 1925. folyamában közölt „Mittelasiatische Spätantike und Keszthelykultur“ című cikkében az ú. n. Keszthelyi kultúrát jellemző griffes és indás motívumú bronzvégeken nem az eddig hangsúlyozott graeco-skita, későhellenisztikus eredetet látja, hanem szerinte ezek éppen úgy, mint a textilornamentikából származó fonatos díszek, továbbá egyéb állatábrázolások (kutya), keletázsiai elemeket tüntetnek fel. Mindezeket az emlékcsoportokat, melyek nálunk a Kr. u. IV. század végével tűnnek fel, első sorban az alánoknak tulajdonítja, akik, mit az összehasonlító anyag is igazol, sokáig állottak összekötetésben a baktriai kultúrkörrel, ahonnan ezek az ábrázolások éppen az alánok és húnok közvetítésével a népvándorláskor első századaiban hódító útjukra indultak. Másik dolgozatában, mely a Bolgár Archaeologiai Intézet folyóiratában jelent meg „Chinesisch-Hunnische Kunstformen“ címmel, a hún-kínai történeti, kútfőkkel igazolt kapcsolatok alátámasztásával világítja meg azo-

kat az elemeket, amelyeket a húnok művészetében kínainak kell tartanunk. Igen részletesen tárgyalja a Nemzeti Múzeum régiségtárában őrzött történelmi, kaposvölgyi s dunapentelei bronzüstöknek a hún áldozati edényekkel való összefüggését, s a különböző, főleg orosz múzeumokban őrzött példányokkal való összevetés után kimutatja, hogy ornamentikájuk a kínai művészetből származik.

Ugyancsak a népvándorlás-kor emlékeivel foglalkozó irodalmunkat gazdagítja Rhé Gyulának, a Veszprémi Múzeum igazgatóőrének „Veszprémvármegye avar emlékei“ című munkája. (Megjelent a „Közlemények Veszprémvármegye multjából“ című sorozat második füzeteként, Veszprémben, 1924-ben.) A jutasi és ósküi sírmezők tanulságait igyekezett a szerző e kis 80 lapos füzetben összefoglalni. Bevezetést igen hangulatosan megírt fejezetet találunk az avar nép szerepléséről Magyarországon földjén, azután külön szól a veszprémvármegyei avar településhelekről; majd a magyarhoni avar telepek lajstromát adja a szerző. Legérdekesebb és igazán tanulságos azonban a sírmezők leírása. A helyszínrajz megállapítása, a sírok osztályozása, a sírmellékletek meghatározása mintaszerűen történt. Különösen a sokféle szíjvéggel díszített fegyverök helyzetének pontos megállapítása s megörökített rajzai rejtenek magukban sok okulást hasonlító területek kutatói számára. A sírok tartalmának, a sírleteknek leírása is a legszabatosabb s e mellett kimerítő. Szóval kitűnően vezetett, a legaprólékosabb gondossággal végzett ásatás beszámolóját kapjuk a füzetben.

Az azután más kérdés, hogy ezek a sírok csakugyan avar leleteket tartalmaznak-e, avagy ezekben inkább korábbi, a Kr. u. IV. század végéről, az V. század legelejéről származó, tehát *nem avar* leleteket kell látunk. Mi a magunk részéről, tekintve a legújabb kutatások idevágó eredményeit, hajlandóbbak vagyunk e mellett állást foglalni, anélkül, hogy a végső szót kimondottnak tartanók e téren. Itt már azután többféle fogyatékosága akad a műnek, köztük nem a legutolsó a meghatározásoknál felhasznált for-

rásmunkák gyér száma (mindössze az Archaeologiai Ertesítő folyamai és Hampel J.: A régibb középkor emlékei Magyarhonban), amelyek eleve lehetetlenné tették, hogy szerző a legújabb eredmények figyelembevételével írhasa meg munkáját. Műve, hiányai mellett is, értékes bizonyítéka marad vidéki múzeumaink és régészeink nyomtatásban oly ritkán megörökített tevékenységének.

Mindössze ezeket a munkákat sorolhatjuk föl, mikor régészeti irodalmunk utolsó éveinek termését óhajtottuk bemutatni, mellőzve a Napkeletben már ismertetett, idevágó műveket.

Befejezésül azonban meg kell emlékeznünk még egy munkáról, mely tárgyánál fogva a legszorosabb kapcsolatban van hazai régészetünkkel, bárha nem magyar, hanem osztrák tudós a szerzője. Schober Arnold művéről („Die römische Grabsteine von Noricum und Pannonien“, kiadta az Osztrák Archaeologiai Intézet, 1923) beszélünk, mely ezideig a legteljesebb összefoglalás a pannóniai síremlékek felépítését, díszítését és kortani osztályozását illetően. Munkáját úgy írta meg a szerző, hogy benne az ugyanezen szempontokat kidolgozó előző magyar munkákról alig beszél, vagy egyáltalában szót sem ejt. Így a hazai régészetnek egyik fontos és a külföldi

régészetet is érdeklő részét, római síremlékeinket és díszítésüket osztrák tudós művéből tanulja közelebbről megismerni a világ. Nem von le semmit Schober könyvének jól megszolgált érdeméből, ha megállapítjuk, hogy írója a magyar tudományosság hibájából jut az „üt-törő első“ meg nem érdemelt névéhez. Ma elsősorban abban látjuk és jelöljük meg a magyar archaeológia legközelebbi feladatát, hogy még közzé nem tett leletanyagunkkal ismertessük meg a tudományos világot. Ha az őskor, a római kor, a népvándorlás-kor corpusait a közel jövőben meg tudnók teremteni, azokkal a világszerte folyó tudományos kutatásoknak megbecsülhetetlen szolgálatot tennénk s a magyar régészet csak öregbítene vele eddigi hírét, sőt külföldi tudományos kapcsolataink jelentékeny mértékben megnövekednének s szakkönyvtáraink e kiadványainkkal folytatandó esere útján erőteljesen meggazdagodnának. Mindezekben bőséges jutalmát találhatná egy, a fenti célt megvalósító, arra az erőket céltudatosan felhasználó, aprólékosan kidolgozott s részletesen végrehajtott régészeti munkaprogramm.

Reméljük, hogy az Országos Magyar Gyűjteményegyetem keretében ezekre a fontos kérdésekre is hamarabb sor kerül.

Oroszlán Zoltán.

„SZUPERREALIZMUS.“

Ez a szó egynehány fiatal francia írónak jelszava („surréalisme“). Ha magyarul akarnám elkeresztelni ez új irodalmi program hirdetőit, valóságfelettieknek kellene őket neveznem. Furcsaságaik nem a legvonzóbb olvasmányok közé tartoznak, mégis érdemes velök foglalkozni annyiban, hogy egyik megfoghatóbb példáját nyújtják az impresszionizmus néven ismert izlésáramlatnak, melynek régebbi megnyilatkozásai közül való a kubizmus és dadaizmus is.

A szuperrealisták még kevesen vannak, az elődöknek azonban máris tiszteletreméltó sorával csillognak, ha hitelt adhatunk annak a geneológiai táblának, melynek élén Danté-t és Shakespeare-t szerepeltetik azon a címen, hogy az ő képzeletük sem ismert korlátokat. Tudnivaló ugyanis, hogy a szuperrealisták mindennemű imagináció felszabadításán fáradszom, s ezen a téren nem tesznek különbséget teremtő képzelet vagy fantomokat látó beteges képzelgés között. Közvetlen úttörőjüknek azonban mégis inkább Apollinaire-t, a lengyelből lett francia kubistát tekinthetjük, kinek pl. *Rot-hadó varázslója* (1909) pompás előízét adja annak a foszforeszkáló káprázatnak, mely a szuperrealista meseszöveg kísérteties lázképeit jellemzi. Ugyanő már megközelítő hűségű fogalmazását adja a szuperrealista célkitűzésnek is, midőn a művész feladatául a természet akadémikus utánzása helyett a valóság deformálását teszi meg, s ennek az eljárásnak a módját így jelöli ki: elválasztani az összetartozókat s egyesíteni azt, ami külön szokott jelentkezni. Szerinte a szuperrealista utánzásnak iskolapéldája lehetne az ember által kitalált az az első kerék, mely a járást akarta másolni, de amely egyáltalán nem hasonlít a lábhoz.

A szuperrealisták által felállított követelések áttekintését egyébként igen megkönnyíti André Breton

könyve, melyben a szerző egy esomé nem tudom minek nevezhető prózai darab bevezetésül az iskola manifestumát adja (Manifeste du surréalisme. Poisson soluble. 1924). E hitvallás vezető szólama a *képzelet korlátlan szabadságának* követelése. Hogy mint érti ezt a szabadságot, azt legjobban illusztrálhatják azok az elvek, melyeket a szuperrealista író követni tartozik. A szuperrealista először is nem töri hozzá gondolkozását a készen kapott ideák kereteihez, mondanivalóit nem szűri meg és nem alkalmazkodik semilyen rendhez, mert igazi hivatása az, hogy csupán szerény jelzőkészüléként rögzítse meg azt, ami benne végbemegy. Figyelme valamely belső pszichikai automatizmus működésére szegeződik, minek révén a gondolkodásnak valódi lefolyását fejezheti ki. Az író ne tegyen egyebet, mint hogy szigorúan reprodukálja gondolatai diktandóját, az ész által gyakorolt minden ellenőrzés és bármily esztétikai vagy morális előítélet követése nélkül.

Ez a korlátokat döntögető törekvés nem új, hisz ott szerepel minden romantikus lelkeség hajlandóságai közt; és nem is lehetne nagyon megkülönböztetni tőle, ha formakereső tapogatózásai mélyén nem egy új filozófia halvány szikrája húzódnék meg. A szuperrealista eszmény hirdetői ugyanis a bergsonizmusnak azt a tételét tették magukévá, hogy az élet a maga lényegében mindig megfoghatatlan marad a brutális és legfeljebb térbelileg elhatárolt dolgok iránt fogékony értelem számára, miért is az időben szakadatlan folyó lét megismerésére egyedül az intuíció képes. Bergson szerint a sztatikus szemléletre berendezett intellektus elégtelen a folyton fejlődésben levő élet dinamizmusának megértésére. A szuperrealizmus körülből ugyanerre az alapra helyezkedik, midőn hadat üzen a racionális értelem mindennemű kényszerének s lényünk irracionális elemének jogait hangoztatva, a konkrét valóságtól való szabadulást tűzi ki céljául. Ter-

mészetes, hogy ennek elérését csupán az irreális képzetek világában remélheti; s így értjük meg, miért tiltakozik a zsarnoki logika ellen, mely a civilizáció nevében lelki életünk tartalmasabb részét tagadja meg. Teljesebb életünket ugyanis tulajdonképpen az álomban éljük, mivel csodáinak élményi valósága intenzitásával messze meghaladja az ébrenlét szegényes benyomásait. Még szerencse, hogy Freud felfedezte lelki életünknek azokat a rétegeit, melyek eddig a kutatás számára teljesen el voltak zárva; mert bizonyos, hogy az álom fontosságának felismerése az embereket oly rejtett összefüggések észrevételére fogja vezetni, melyek nyilvánvalóvá teszik az álomlétnak az éber állapottal való szerves kapcsolatát a lélek működéseiben. Ezen az úton lehetővé válik majd, hogy a ma meghasadt tudatú én fejlődése egységes szinten történjék és a tudat alatt működő erők kiélésével vitalitása is teljesebb kibontakozáshoz jusson el.

Ugyanúgy az irodalomban is a *csodálatos* elem kultusza idézhet egyedül elő megújhdást. Ha a költészet a jelenért való kárpoztást jelent s a valóságnak mintegy a metafizikáját adja, akkor az író feladata a fantasztikumot a realitás közelébe vonni, mert csak így nyílik meg előttünk minden vágyunk és szeszélyünk, a boldogság és bőség ábrándjának színes világa, mely kitágult horizontjaival a szürke való felett lebeg. Az álomnak és a valóságnak ez az egybeolvadása szüli meg az abszolút valót; és ez a keresett szuperrealitás.

Intenciójának megfelelően a szuperrealista alkotás ideális állapota az oly féltalomszerű bódulat vagy látomásokkal zsúfolt hipnózis, melynek önkéntelenségét nem feszélyezi az önkritikának semilyen formája. Az ilykép írt dolog esetleg főkéletesen idegen lehet az öntudatához viszszatért én számára, ez azonban mit sem von le értékéből; sőt minél inkább abszurd, annál költőibb. Nem meglepő ezek után a szuperrealistának az a hiedelme, hogy a bolondoknál aligha vannak szerencsésebb emberek, mivel az illuziók és hallucinációk deliriumát élvezhetik, míg a normális ember lényének legjavától fosztja meg magát, mikor képzeletét prózai megalkuvással a valóság igájába hajtja. A gyermek minden-

esetre azért boldogabb a felnőttél, mert lelke még csodalató; ébrenlétmodásának nemesebb valósága ragyogó zománcal vonja be tapasztalati világát. Valószínűleg ennek a meggyőződésüknek is része van abban az esztétikai megállapításukban, hogy szuperrealista módra beszélni körülbelül annyi, mint hetet-havat gyerekesen összehordani s nem félni a fából-vaskarikától. Az írónak pedig azt a megbecsülhetetlen tanácsot adják, hogy viselkedjék oly passzív, amennyire csak tud; írjon anélkül, hogy előzetesen tárgyat választana, és oly gyorsan, hogy ne emlékezzen arra, amit már leírt.

Mondani is felesleges, hogy az effajta útmutatások követésétől igazán nem sok jót várhatni. S bár az elméleti feltevések között sok figyelemreméltó idea akad, a megvalósítás terén csakugyan az új-csinálásnak legesetlenebb erőlködéseivel találkozunk. Hogy csak az említett Breton-könyvnel maradjunk, az *Oldható hal* cím alatt összefogott vázlat-sorozatban a legbuzgóbb igyekezet mellett sem fedezhető fel a művészi (formai, hangulati) vagy tárgyi egységnek bármily csekély nyoma. Távol bármilyen írói egyéniség tükröztetésétől, a munka inkább egy pathologikus zűrzavar kínos benyomását kelti. Pedig vannak benne részletek (talán a keresett összhang első megcsillanásai?), melyeknek szeszélyes és komolykodón bohókás tollrajzai úgy hatnak, mint a tollforgatáshoz nem szokott apró kezek első ákom-bákoma, vagy mint valamely együgyű lélek áldozókedvű tudatlanságának prerafaélita széptevése. Ezek valóban a szendergő értelem képzeteinek gomolygó rajzai; legtöbbször azonban, sajnos, csak a delphi-i triposon ülő sarlantan kábító sületlenségeit halljuk. E megemészthetetlen beszédnek sokszor túlzott exaktsága a mondani-valók értelmetlenségét bujtatja az észszerű meggyőződés köntösébe; máskor meg tudományos frazeológiák s intellektuális ridegséggel megszert szavak, valószínűtlen képek pókhálójára aggatott üvegyöngyökként díszelnek. A legtöbb kifogás kétségkívül a stílus ellen emelhető, mely egyenetlen és sehol sem kelti azt a benyomást, mintha tárgyhoz alkalmazott volna. A szavak néha zörgő szölamok kopottságával fintorulnak az olvasóra, aki hirtelen

pastiche-re gondol és sikerült utánzását látja kézről-kézre adott semmitmondó beszédek szikkadt stílusának, de mégsem: az író nem valamely „így beszéltek ti” torztükrös igazlításával ásitja elének a hétköznapi gondolatlattan ürességét, hanem saját zagyva ihletének roskadt zsákját egyengeti egyenesre. Mindamellett az elbeszélés itt-ott a mese ritmusát veszi fel s ekkor nem bántó. Érzésünk ugyanis nem a képzeletnek furesa játékaik ellen tiltakozik, hanem csak azt nem bírja elviselni, hogy az egymásbaöltött gondolatficamok semmilyen kohézióval ne rendelkezzenek. Kell, hogy egy történetben valamely világtrend törvényei uralkodjanak, legyenek azok bár a legcsodásabbak is, éppúgy, amint a példázó mesék világában is magától értetődik az anthropomorph rend érvényesülése (fák és állatok úgy tesznek, beszélnek, mintha emberek volnának). A legsúlyosabb hiba itt az, hogy a szuperrealisták egyáltalán nem naivak s ezért írásuk lehet bámésztó vagy zavarbaejtő, élményt azonban egy pillanatra sem eredményezhet. Egy lázbeteg víziói szuggesztívek, mivel őszinték és igaziak; jongleurök bizarr fogásai azonban senkit sem borzongtatnak meg. Egyedül a csodákban való hit teheti elfogadhatóvá a csodát, már pedig a szuperrealista igen józan és céltudatos; nem hisz, de hitet sem ébreszt. A csodatevő ő maga, aki azt lát és mond, amit akar, s az olvasó kénytelen-kelletlen érzi, hogy nem jelenthet semmit az, ha pl. a hajók a házak tetején úszkálnának, mert aki írja, az hisz legkevésbé benne.

Elmondhatjuk tehát, hogy a szuperrealizmus, éppúgy, mint kubista és dadaista előzői, nem tudta eddig meghozni az impresszionizmusnak kielégítő formai megoldását. Majdnem igazuk van azoknak, akik e mozgalmakban az alkotó ösztön el-tévelyedését szokták látni, mivel az általuk létrehozott alkotásokon tapasztalható kaosz és rejtélyes értelmetlenség valóban sokszor kétségbeejtő. Mégis a mögöttük rejlő erőfeszítés és lihegő keresés egy letagadhatatlan szükségérzet jelei. Annyi tény, hogy a naturalista szellemű irodalom morális petyhüdedést hozó valóság-kultusza után a szubjektív látású és a dolgok átlelkésítését valló impresszionizmus üdvös visszahatást hozhatott volna, külö-

nösen, ha kielégíti azokat az igényeket, amelyeket az élet irracionális oldalának felfogását illetőleg az új irodalommal szemben támasztunk. Hanem az impresszionizmusnak éppen azok a hajtásai, melyek a legkiéleztebben hangsúlyozták a konkrétumtól való elszakadást, szükségesnek látták egyúttal elrugni lábuk alól az intellektualitás síkját is, amely pedig egyedül nyújthat az emberben tangentiákat a művészi közlés számára. Innen van aztán, hogy munkánk zöme a fejetetejére állított ész és tapasztalat kihívó hazugságaiként hat. A magában véve esetleg jogosult antiintellektualizmus így szükségszerűleg célját téveszti abban a pillanatban, midőn az *érthetetlen* ábrázolásának eszközéül az *értelmetlent* választja.

Tóth Béla.

„NOSZA HAMAR, A BOLOND!”
Arany Pázmán lovagiából mindnyájan jól emlékszünk e című ideiről főrészre. Pázmán panaszra jön a királyhoz; az meg — „nosza hamar, a bolond!” — hirtelenében udvari bolondját ülteti fel a trónra maga helyett: „Légy te király, én pedig egyszerű kíséret: Mit te kiadsz: itt a szavam, álljon az ítélet!” S erre következik a magyar költészet egyik legremekebb humorú alkotása: a jó lovag panasztevése a királynak vélt udvari bolond előtt.

E költeménnyel már sokat foglalkoztak s igyekeztek felkutatni, mit honnan vett hozzá Arany. Ismeretes ugyanis Arany erős ragaszkodása mindenféle hagyományhoz, melyen költői inventiója mint szilárd talajon megvetheti lábát. Ő nem szeret költői anyagot, tárgyat csak úgy „az újjából szopni”. Pázmán lovag történetének a magvát („három fogért három falu”) Budai Ferenc Polgári Lexikonából vette. A csóklopásból eredő galibák forrásának a kiderítésére is történtek már (de nem egészen megnyugtató) kísérletek.

Ezúttal a „bohóc-király” motívumhoz kívánnék néhány párhuzamos művészetet felsorakoztatni, főképp Shakespeare darabjaiból.

Kisfaludy Károly „Hűség próbája” című vígjátékát, melyben Mátyás király szerepet cserél Vidor nevű bolondjával, csak mellékesen említem, mert az általában az álruhában utazó király tárgykörébe tartozik.

Szerepcsere, nem bolonddal ugyan, de mint a király elleni bosszú félre-siklítása, található Vörösmartynak „A bujdosó” című drámájában: Zsigmond király az ifjú Garát küldte maga helyett a gyűlésbe; az felteszi a koronát, felölti a palástot, úgyhogy Korpádi, ki ellenséges szándékkal éppen a királyt keresi, Garát véli annak s kardjával belédöf. Zsigmond így megmenekült Korpádi bosszujától, Gara felébredt becsúgya pedig méltó leckét kapott. E szerepcserét a humor csak kerülgeti.

Több efféle, s Aranyéhoz közelebb álló királyszerep-csere található Shakespeare műveiben.

Lear király III. felvonásának VI. színében, a vérfagyasztó humor e rendkívüli jelenetében, Lear az örül-tet játszó Edgarral és a Bolonddal ület törvényt gyermekei felett.

IV. Henrik I. részében (II. felv.) Falstaff és Henrik herceg üznek efféle quiproquót, mintegy előre el-játszva, minő korholásokkal fogja majd fogadni a király másnap reggel fiát, tudniillik magát Henrik herceget. Előbb Falstaff mimeli a királyt s Henrik herceg a maga nevében üzi a mókát, majd szerepet váltanak — s mindkét esetben Falstaff a humor tárgya, célja.

VI. Henrik I. rész. I. felvonásában Károly dauphin várja a Pucelle-t; próbára akarja tenni s kitudni, mihez ért; cselhez folyamodik; felszólítja Reignier-t, hogy ő legyen helyette a dauphin s így megtévesztve fogadják a Pucelle-t. Az azonban belépven, első szavával leleplezi a csalást.

VIII. Henrik I. felvonása végén álarcosmulatság Wolsey-nél. Álarcon ott van a király is; Wolsey kikeresi a többiek közül: „Bocsássatok meg jó urak! Szabad közöttetek királyt választanom? (A királyt kijelöli.) *Henrik király*. Reátaláltál. (Leveszi álarcát).” (Szász K. fordítása.) Halványan emlékeztet a Pázmán lovag-beli jelenetre, mikor „kimutató a lovag magyarok királyát.”

Szerepcsere, a törvényt ülő bolond, a király kimutatása ezekben önálló motívumokként jelentkeznek: s így egyik sem felel meg marában *Pázmán lovag* kérdéses jelenetének.

Arany költeményében fontos mozzanat, hogy a lovag tudtán kívül a királlyal tűz össze, s tudtán kívül azal ví párbaajt. Ez a mozzanat majd-

nem tökéletes hű párjára talál Shakespeare *V. Henrik király*-ában (IV. felvonás). Ott ugyanis egy Villám nevű közkatona a táborban járó-kelő Henrik királlyal zörren össze, kilétét nem tudja. Minthogy megfelelő elintézésre az idő nem alkalmas, zálogul kesztyűt cserélnek, melyet a háború után mindegyikük a fővege mellett lesz köteles hordani, hogy a másik ráismerhessen. Villám erősen fogadja, hogy akkor majd pofon üti. A király, ki maga keveri a humor kártyáját, egy Fluellen nevű tisztjének adja át a kesztyűt, hogy tűzze sapkája mellé, s ha valaki azt vissza-követelné, csipje nyakon, mert az bizonyosan ellensége a királynak. Úgy is lesz. Az ígért nyaklevest Fluellen kapja meg Villámtól, de el is csipi a közkatonát s a király elé hurcolja. Kiderül minden. A közkatonát megajándékozza a király: tallérral tömve tele az ominózus kesztyűt. Hogy a humor alapötlete itt rokon az Aranyéval, kétségtelen. Itt azonban csak kilátásban van a királlyal való tettleges összetűzés, míg Aranynál meg is történik. „Venni” az említett helyek egyikéből sem vehette Arany a maga híres jelenetét, inventiója azonban nyerhetett tőlük ösztönzést.

Budai Gábor.

EGY TÖRTÉNELMI NEVEZETESSÉGÜK LEVÉL 1849-ből. Az óbudai származású Láner Ferenc 14 évig volt az egri liceum jogtudományi tanára. 1845-ben július 8-án érte az a megtiszteltetés, hogy királyi állami szolgálatba jutott és tényleges tagja lett az ország legmagasabb irodalmi egyesületének. Mint ilyen, rangban az államtitkár és udvari tanácsos közé került, — írja testvéröccséhez, Antalhoz, — gróf Károlyi György uradalmi főorvosa volt Nagykarolyban (Szatmár m.). A mondott időtől tehát a pesti egyetemen az álladalom (statisztika) és bányajog rendes tanára, ki még abban az évben felköltözött a fővárosba, hol feleségével, kisbaci Benkő Máriával és négy gyermekével a Nagyhid- (ma Deák Ferenc-) és fh. Mária Valéria-utca sarkán álló Angol királyné vendéglő szomszédságában lakott a szabadságharc alatt, akkor is, mikor Windischgrätz közeledtére 1849 első napjaiban a kormány és vele sokan Debrecenbe és a vidékre menekültek. Hiteles megfigyelője volt a sza-

badságharc egymást követő örvendetes és lehangoló eseményeinek, átélve azok most biztató, majd csüggedésbe hajló hatásait. Ablakából szívszorongva szemlélte a Budát megszálló Windischgrätz várerősítő munkálatait, a Pestet bombázó Hentzi rombolásait, a Dunasor égését, de örömtől duzzadt kebelével vitéz honvédeink hősiességével kivívott Budavár visszavételét. Úgy látszik, nemcsak a megtörtént események hírlapi közléséből volt tájékozva a nevezetesebb változásokról és eredményekről, hanem összekötetései folytán azok titkos rugóiról is jól értesült. Annál is értékesebb és becsebb a most előkerült, már említett testvéröccséhez intézett levele, melyet ma is Pesten lakó unokája, Láner Nelluska őrizett meg szeretett nagypapja írásából. Itt közzölt történelmi nevezetességű leveleiből megismerjük a nagy időknek egy nemes alakját, hazáját őszintén szerető fiát, a közhangulat valódi megnyilatkozóját. Részletes leírását kapjuk Kossuth Lajos kormányzó jún. 5-én Pestre történt bevonulásának, melyről a történelem egyetlen sorban emlékezik meg. Kortársa, Horváth Mihály, szabadságharcunk legalaposabb ismerője is csak annyit ír: „Pesten a város lakosságának nagyobb része örömrivalgva lepte el az utcákat, melyeken a bemenetel történt. A házakat, erkélyeket s ablakokat a nemzeti zászlók ezrei ékesíték s ünnepiesen öltözött nép foglalta el. A lelkesedés oly nagy volt, mintha a szabadságharc már befejeztetett s a nemzet fenyegetett kincsei teljesen biztosítva voltak volna. E bemenetet, melynél annyi őszinte örömhang, annyi önkéntes szívből eredt üdvözlés, oly lelkesedés kísérte a kormányzó kocsiját, királyok irigyelhették volna Kossuthnak.”

Láner Ferenc leírása azért is értékes, mert azokat a részleteket adja, melyeket, mint megjegyzi, a hírlapok nem közöltek. Hogy mennyire nem egyéni véleményt ír le, annak bizonyosságául szükséges tudni, hogy a Debrecenbe menekült és ott gyűlésező kormány jún. 4-én indult el Pestre Kossuth kíséretében, Szemere, Duschek és Horváth miniszterekkel. A jún. 5-i megérkezéskor feltűnő volt, hogy a bevonulás alkalmával egyik sem volt látható közülök. Ennek okát némelyek a kormányzó és

miniszterek közötti meghasonlásban keresték. Kossuth ugyanis azt a hibát követte el, hogy családjával együtt ült be a város által számára készített kocsiba s így az ünnepélyes bevonulásnak nemzeties, politikai színezetét családivá változtatta. Látván ezt a miniszterek, anélkül, hogy összebeszéltek volna, a rájuk váró fényes fogatok helyett bérkocsiba ültek s mellékutcákon mentek a városba. Kossuthnak e tette kétségkívül hibás volt és sokak által meg is rovatott; azonban azok, kiknek szemébe tűnt, azt is tudhaták, hogy részint nejenek hiúságából, részint meggondolatlanságból, nem pedig politikai célzathoz vagy fejedelmi sóvárgásból származott (lásd Horváth idézett munkája III. 117. l.).

Pest Jun. 9. kén éjjel 10 $\frac{1}{2}$ óraker
1849.

Édes Testvérem! Ezer áldást, boldogságot névünnepedhez! Utolsó nagyszerű eseményeknek Kormányelnökünk¹ folyó hó 5-én délutáni 6 óraker történt diadalmas bejövetelenek szemtanuja lévén, a cukorfinomítóépület² előtt, közel a vaspályaudvarhoz nézém Minával és fiaimmal³ a nagyszerű jelenetet. A pesti nemzetőrség kékatilás egyenruhás része (gyalogság és lovasság) a menet elő és utócsapatát képezék, a nemzetőri pattantyuság⁴ pedig 5 tökéletesen felszerelt ágyuikkal szinte elébe kivonulván, Valeró selyemgyára⁵ előtti téren, hol valaha a mi időnkben a nagy korcsolyázó tó vala télben, vőnek állomást és ottan tevék diszlővéseiket.

A Váci ut egészen az evang. templomig egy virágszőnyeget képze annyira megrakva az akkor virágozó rózákkal.

A nap hőse födetlen fővel, nyájas, viruló arcczal hajlongott mindenfelé. Neje baloldalán ülve, feszes magatartással mire sem látszott megindulni, hanem mint schuldigen Tribut⁶ fogadni.

A város által feltatarozott és kiállított négylovas cifra hintó bal oldalán Károlyi György gr.⁷ ur lovagolt többek közt nemzetőri őrnagy öltözetben.

Az utak és utcák, melyeken az egész menet átvonult olasz tarkaságot és fényt mutatának hallatlan számú lobogóik és virágfüzérek által.

Az ünnepély részletei hírlapokból

tudvák előtted, én szorongatott érzéssel, fájdalmas kebelrel nézém e scénát, felsóhajtván titkon magamban: bár tehetőségemben állana istenesített *üdvözítő* gyanánt fogadott férfit annyi nem ismert bánatot orvoslani, annyi sajnó kebelre írt hozni!

Az azon éjjel rögtönzött *kivilágítás* az idő rövidsége miatt nagyszerű nem lehetett, de a sok nagyszerű épületek rombafekete miatt sem.⁸ Egy veres zászlón e szavak valának hímmezve:

Ha az öröm szikrái gyújtának,
Lángban kellene égni a hazának!
„Borura derü!” „Eljen a nép szabadítója!”

A gátat vető spalirokat⁹ a pályaudyartól az evang. templomig a pompás váci ut hosszaiig a *bécsi legionisták* képezék. Annyi népet csak látván fg. urfi Einzugjánál¹⁰ leheté látni talpon, mikor mi még nem álmodtunk Schaumburgi retirádájáról! — Két nappal később azaz 7.én az Urnapi processióra valánk mi egyetemi tanárok felszólítva, hivatva, mely elég egyszerűen ment véghez, a városi apátlelkéstől tartatva s a menyezet egyedül egy főpaptól kísérvé, ez *Horváth Mih.*¹¹ vallás és okt. minister vala, utánna a városi hatóság főnökei. A menyezet, illetőleg S. S.¹² előtt lépdelték az egyetemi tanács és tanárok minden gallá nélkül, még kardosan sem. Egyetemi szolgaszemélyzetünk is csak kaputban *pedumok*,¹³ rector és dékánok *aranyakláncok* nélkül, melyek mint halljuk, még Windischgrätz által Budára vitetvén a dicső kitakarodás alkalmával elraboltattak és így legalább meg van mentve egyetemünk ezen gyermeki drágaságok és antiquitások őrzésétől.

E Magyar kormányunk megérkezte szült örömrádások közt feszült (sőt én szorongatott) kebelrel várjuk naponta beadott hódulatunk és önigazolásunk után májusi tisztí díjunk kifizetését elrendező rendeletét, mely mindezóráig ki nem bocsáttatván, oly helyzetet hozott, minőben soha ez életben ejtve nem érzém magam. Ugy annyira kifogytam mindenből, hogy tegnap az utolsó frtot élelemre kiadván e szomorú helyzetben, miután Mina csak egy 2 frtos jegyet kölcsönözhetett az öreg Sebastianihoz kelle folyamodnom csak 40 pfrt. kölcsönért pár hétre, míg eredmény lett havi fizetésem iránt rendelet jövend. Mit ez — *kereken megtagadott.*

Tempora si fuerint nubila solus eris.¹⁴

Ma tehát délben a mindenestől megmaradt 3 váltófrtért a szokott 3 tál étket: 4 levest, főzeléket és tésztát hozatván a vendéglőből, keserves elmélkedésben merengtem, megdölván, hogy midőn a bitor rabló osztr. kormány alatt dijjaink pontosan kifizettettek, most óhajtott magyar kormányunk látszik rólunk megfeledkezni. Ehhez csatlakoztak még számtalan rémképek a jövőendő iránt, melyek képzetemben fel-felmerültek; ily hangulatban talált kosztadónk hírnöke a tiz utolsó májusi naptári kosztpénzt sürgetve, kit alig küldék el holnaprai biztással, azonnal szobámba huzám vissza magamat, a 4 gyermeket oskolába küldvén; keserves főhászra fakadván pamlagomra leheverve készültem álomba egy kevéssé méríteni búmat, ekkor kopog valaki ajtómon és belép László Kálmán, a csinos székely fiu, nem kevés meglepetésemre kedves leveleddel és annak váratlan *tartalmával*, mintegy a mennyek urától küldött Védangyal Szahara pusztáján forrást nyitandó.

Igen te lelkes ember, Testvér vagy Tónim és ha valaha, most igazán megmentél a gyalázattól, mely fagylaló karjait már-már kiterjeszté felém, hálás adósod felé.

A kedves hírnök, ki erősíté nonsokára jöttödet ablakomból nézé Ósbuda vára még fennálló falait és miután lelkesült magasztalásban elömlédezek, ajkai jóságtok, tapasztalt vendégszeretetek felett, félőrai mulatás után (fél kettőre vala) eltávozott, a hozott hirlapokat másnapra igérve.

Távozta után azonnal siettem apánk házához,¹⁵ közlendő az öreg ural Minával és Nánival, legfeljebb 20-ig érkezéstöket. Mire persze nagy gaudium lön az atyai háznál és mindnyájonk közt. Onnan szállásomra visszatérvén azonnal letisztáztam „Aranykéz“-beli¹⁶ 15 pfrtos kosztadósságomat és a „Nagyipá“¹⁷ vendéglőjével szerződtem félhónapi előfizetés mellett ebédre, mely 3 tálból állván, mindgyikből 4 portiot számítva, havonként 36 pfrtba kerülend, ha elég mindnyájonknak, kik eddig 5 portióval éltünk. Holnap lesz az első próbaebéd.

Az itthoni főzés sehogysem megy és sokkal költségesebb is.

Csak adja Isten, hogy a magyar kormány minél előbb intézkedjen rólunk egyetemi tagokról, méltányosan, gyorsan és anyagilag, mert bizony bis dat, qui cito dat.¹⁸

Csókollak mindnyájatokat

hű Ferenced.

Közli: *Kiss Lajos.*

¹ Kossuth Lajos. — ² A Nyugati pályaudvarral ferdén szemben, a mai Vilmos császár-út (Váci-körút) és Lipót-körút sarkán. — ³ Legfiatalabb testvére Vilma; gyermekei: Lajos, Ilka, Viktor, Olga. — ⁴ A tőzértség régi neve. — ⁵ Az Újépület háta mögött, később Valeró-kaszárnya, a Valeró-utcában, a mai Kúriától északra, a Lipót-körúttól délre, a cukorfinomítóhoz vezető Eisenbahnlinie mellett (délre) a Ferdinándsplatz nyugati oldalán állott. — ⁶ Köteles tiszteletadás. — ⁷ Károlyi Györgyöt azért említi, mivel öccse, Lánier Antal, uradalmi orvosa a grófnak. — ⁸ Hentzi osztrák tábornok lövette szét és égette föl. — ⁹ Sorfal. — ¹⁰ István fh. bevonulása 1847 aug. 28-án. Külön gőzhajó hozta Pestre s Budán a királyi

palotában a polgárság 600 fáklya világa mellett ünnepelte. Mint apja, József nádor, ő is kiváló mértékben bírta a nemzet rokonszenvét. Az 1848-i események s főként, mert a Jellachich ellen küldendő hadsereg vezetését elvállalta, királyi rendeletre szept. 22. éjjel elhagyta az országot és Németországban, Schaumburgban élt birtokán visszavonultan. — ¹¹ Püspök, történetíró. — ¹² Sacrissima = szentség. — ¹³ Pásztorbot. — ¹⁴ Ha beborul eged, magadra maradsz. — ¹⁵ Lánier Leopold, a híres óbudai Schulmeister ekkor Lázár-u. 7. sz. alatt lakott Olga leánya emlékezése szerint. — ¹⁶ A róla elnevezett utcában, a mai Türr István- (Kishid-) és Régi posta-utca között. — ¹⁷ Nagypipa-vendéglő sok volt. legutóbb a Magyar-utcában. — ¹⁸ Kétszer ad, ki rögtön ad.

HIBAIGAZÍTÁS. Muft számunkban a *Gyulai Pálhoz írt levelek* két adata következőképen helyesbítendő: 237. l. 39. sor Piroska helyett Juliska; 248. l. alólról 5. sor: Markos György kassai reálisk. tanár helyett M. Gy. kassai államvasúti tisztviselő.